

Učenjak. - Sami med seboj.

Pogreb. - Brez volje. - Črtice.

Domžale
Odnz-V 82-3 slv
DETELA F.
Učenjak

886.3-2

0080000071

C08ISS *

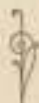

1600/00

ZABAVNA KNJIŽNICA

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
SLOVENSKA MATICA

XIV. ZVEZEK: UČENJAK

◦ ◦
SAMI MED SEBOJ

.. .. V LJUBLJANI, 1902

◦ ◦
TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA.

在 在 UČENJAK 在 在
VESELOIGRAV TROH DEJANJIH

— SPISAL —
.. DR. FR. DETELA ..

SAMI MED SEBOJ

DRAMATIČNI PRIZOR

— SPISAL —

.. .. F. I. DOLJAN

.. .. V LJUBLJANI, 1902

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA

Anton Lenarčič

UČENJAK

VESELOIGRA V TREH DEJANJIH

SPISAL

— DR. FR. DETELA —

OSEBE:

Dr. Blažič, zdravnik.
Dr. Gornih, odvetnik.
Dr. Grm, ravnatelj blaznice.
Marin, trgovec.
Marta, njegova žena.
Selma, njuna hči.
Jakob, Blažičev sluga.
Josip Krulac, Marinov blagajnik.
Andrej Maren, Marinov kočijaž.
Lejzika, hišna pri Marinovih.
Policač.

Prvo dejanje se vrši v Blažičevem stanovanju,
drugo v blaznici, tretje v Marinovi hiši.

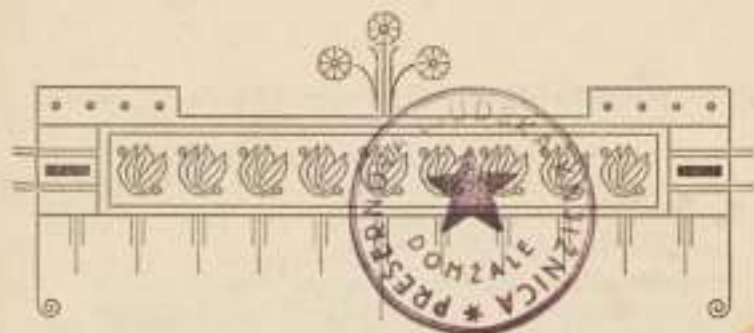

886.3-821

KNJILJICA
DOMŽALE

11. 4. 1

581

Prvo dejanje.

(Blažičeva sprejemnica; vrata na desno na vrt, na levo v notranje prostore; v ozadju splošni vhod.)

Prvi prizor.

Jakob, od ozadja, **Lojzika** s košarico.

Jakob. Gospodična Lojzika! Baš sem Vas imel v mislih. Kaj prinašate dobrega?

Lojzika. Gospod Marin pošilja doktorju Blažiču deset butelj finega vina, in pri zajutreku Vam bom pomagala streči. Menda steče danes zaroka naše Selme z Vašim doktorjem.

Jakob. O vem, gospodična, kaj da se plete. Toda stvar še ni dognana, in jaz še nisem rekel zadnje besede. Ampak premislite, gospodična, če ni to nespametno in obžalovanja vredno, da se ženi tak mož, mož, ki bi moral živeti le vedi in slavi in obči blaginji, učenjak, ki mu ga ni para, prvi frenolog tega sveta, ki spozna po sami lobanji, po črepinji, človeško dušo! On postaja iz svetovnega problema zakonski filister. Žalosno!

Lojzika. Jaz mu morem le čestitati. Ta lepota in ta denar!

Jakob. Kaj lepota, kaj denar, ki izgine! A ta slava in ta čast! In kaj je zaroka v primeri z današnjim antro-

pološkim in frenološkim zborovanjem! Vi, gospodična, ne veste, kaj se pravi antropološki in frenološki, in se tudi po naše ne dá povedati ob kratkem. In lejte, tako antropološko in frenološko predavanje ima danes naš gospod. Pri nas podaje učenjak učenjaku kljuko.

Lojzika. Tedaj mnogo napitnine.

Jakob. Tega ne, ker so učenjaki pozabljivi in razmišljeni.

Lojzika. Toda ta slava in ta čast! K nam hodiijo pa samo trije snubci: Vaš doktor, ki je sedaj na vrhu, potem doktor Grm, ki zdravi norce, in odvetnik Gornik; in jaz se nič ne pritožujem.

Jakob. Tudi ne zaradi Andreja?

Lojzika. Oh da, pač. Ta revež, kako se mi smili! Kadar bi bila poroka naše gospodične, tukrat tudi moja z Andrejem, in gospod bi nama napravil vso svatbo. Zdaj pa ta žalost in ta sramota!

Jakob. Pa saj so porotniki oprostili Andreja. Čakajte, to stoji v novinah. (*Bere.*) „Porotniki so nekrivim spoznali Andreja Murna, ki je bil obdolžen, da je oropal in vrgel v vodo blagajnika Josipa Krulca. Truplo blagajnikovo se ni še našlo. Najbrž ga je zanesla voda daleč od kraja, kjer se je našla suknja in klobuk.“

Lojzika. Kaj? Truplo je še v vodi? In ljudje pijo to vodo? Brr! Ni čuda, da nastaja toliko bolezní od vode.

Jakob. Da, škodljivost te tvarine se splohi premalo pozna in poudarja. (*Vzame buteljo iz kosarice ter jo odmaši.*) Gospodična, prosim, eno kupico! Kakšna kapljica pa je to? Rensko vino; ni slabo. Potrebujeva zelenih kupic. (*Jih postavi na mizo in natoči.*)

Lojzika. Kaj počnete, gospod Jakob! Jaz ne pijem.

Jakob. Na Vaše zdravje! Bog Vas živi!

Lojzika. A če naju zaloti gospod?

Jakob. Nič se ne bojte! Ne bo ga še. Za malenkosti se tudi ne briga tak učenjak. — Vino ni napačno, dasi sem pil že boljšega.

Lojzika. Ali pišejo novine še kaj o našem Andreju?

Jakob. Gotovo. Le poslušajte, *(Bere.)* „Obtoženca“ — to je Vaš Andrej — „je zagovarjal izborni doktor Gornik, in za nekrivdo se je posebno potegnil s frenološkega stališča slavní doktor Blažič.“ — Čujete? Slavní doktor Blažič, moj šef. Premeril mu je možgane, pretipal glavo in spoznal, pri čem da smo, in koliko da je ura bila.

Lojzika. A kaj pomaga, ko naša gospôda ni prepričana, da bi bil res nedolžen Andrej, in ga noče več imeti v službi! Oh, ta žalost! In tako blizu je bila poroka!

Jakob. Gospodična, jaz Vam pa pravim, potolažite se! Ni je izgube, da bi se ne dobil namestek. Andreja seveda si izbijte iz glave; zakaj Vi kot poštena in čislana gospodična se ne morete več meniti za človeka, ki je bil zaprt, na katerega leti sum, da je vrgel koga v vodo, za katerim kažejo ljudje s prstom. Tudi ni vsak nedolžen, ki ga oprosté sodniki, in baš največji hudodelci ne sedé po ječah. Vi morate v prvi vrsti gledati nase, na svoje dobro ime, na svojo bodočnost. Varčni kakor ste, imate že gotovo mnogo prihranka.

Lojzika. Imam, hvala Bogu. V hranilnici.

Jakob. Kakih 400, 500?

Lojzika. Rajši več.

Jakob. Vidite, ljuba gospodična! Vi se ne smete zavreči. Za Vas ni Andrej, kočijaž, ki ima vedno opravka po hlevih, s konji, z živino; Vam se spodobi kaj finejšega. Vi smete zahtevati moža, ki se suče v višjih krogih, ki občuje z doktorji in učenjaki, ki ima med svetom ugled. Kaj bi imeli na primer oponesti možu, kakršen sem jaz?

Lojzika. Jaz, gospod Jakob, sem Vas vedno visoko čislala.

Jakob. In jaz sem Vas natihem zdavnaj rad imel in iskreno obžaloval, da se navezujete na človeka, ki Vas ni vreden, ki ni Vaše vrste, s katerim ne bi bili nikdar tako srečni, kakor zaslužite in kakor ste lahko z menoj.

Lojzika. O tem se še pomeniva, gospod Jakob; a sedaj moram domov, ker me bodo pogrešali.

Jakob. Nikamor mi ne pojdete, dokler ne trčiva še enkrat. — Na najino zdravje! Andreja kar pustite; Bog vé, če ni on vrigel Krulca v vodo. Saj doktorji ne vedo nič.

Lojzika. Oh, ubogi gospod Krulec, kako žalostno je poginil! Kolikokrat mi je rekel: Lojzika, ali me imate kaj rada? — On je pogrkal. — Še tisto noč, ko je izginil, sem slišala spomin, kakor bi bil kdo trikrat udaril ob mojo posteljo. Gotovo se je takrat ločila njegova duša s tega sveta. — Zdaj pa zdravi, gospod Jakob! Recite gospodu doktorju, da pride naša gospoda gotovo o pravem času.

Jakob. Zdrava, gospodična! Pomnite moje besede! Poroka Vaša naj ostane, kakor je dogovorjeno; samo ženina zamenjajte! (*Lojzika odide.*)

Drugi prizor.

Jakob (sam).

Jakob. Pametno dekle, ta Lojzika! Ni vihrava in zna ceniti veljavo postavnega moža. No, človeka pa tudi veseli videti, da je še nevaren. He, kaj! Če se ženi moj šef, zakaj bi se jaz ne! Nisem več posebno mlad, a mladosten, živahen, inteligenen. Na dobro srečo! (*Pije.*) Prileže se vince; ampak smeha vredno bi bilo enkrat poizkusiti, kaj bi naredil moj gospod, če bi me takole zalotil in zapazil, kako mu mešam njegove sisteme. Moja lobanja je po njegovih mislih izmed najpopolnejših

in možgani taki, da bi ga jaz ne mogel oslepariti, naj bi bila izkušnja še toliko. Časi človek tega sam sebi ne verjame; a je tako, dokazano, s frenološkega stališča. Taka glava je kaj vredna, in tak gospod. — Vrag vedi, kakšno lobanjo ima ta Andrej, ki je umoril Krulca! — Ha, nekdo prihaja, (*Paspravlja kupice.*)

Tretji prizor.

Jakob, Krulec (*plane v sobo z vrta*).

Jakob. Pomagajte, pomagajte! Duhovi, mrliči!

Krulec. Jakob, gospod Jakob, rešite me, rešite me za Boga!

Jakob. Pomagajte!

Krulec. Molčite in skrijte me!

Jakob. Ali ste gospod Krulec ali niste?

Krulec. Kako pa, jaz sem.

Jakob. Ali ste z dušo in s telesom ali samo Vaš duh?

Krulec. Prav jaz sem. Skrijte me, prosim Vas!

Jakob. Kako res pogrkuje. „Ali me imate kaj rada?“ Ker torej niste duh, Vas moram opozoriti, da treba potrkati, predno vstopite v sobo. Vstopati kar tako, predno se kdo oglasi, je grda kmeška navada, ki spravi lahko človeka v zadrego. Andrej Vas torej ni vrgel v vodo in Vi niste utonili?

Krulec. Ne, ne, toda usmilite se me! Za petami so mi. Črez plot sem jim ušel na vrt. Ne bo zastoj. (*Mu stisne nekaj denarja v roko.*)

Jakob. (*Drži se roko.*) In jaz sem Vas tako miloval in Lojzika je slišala Vaš spomin! Kaj pa Vaš klobuk in suknja, ki je plavala po vodi?

Krulec. Sam sem jo vrgel v vodo.

Jakob. Lisjak! Kako ste me ogoljufali in kako prestrašili! Da bi mi le v noge ne stopil ta strah! Kdo me bo potlej odškodoval!

Krulec (*mu stisne zopet nekaj v roko*). Prosim, tu odškodnina; samo rešite in skrijte me!

Jakob. Ne vem, kaj bi storil. Zakaj jaz sem poštenjak. (*Pomoli zopet roko.*) In naš gospod pravi, da pošten človek ni nikdar preplačan.

Krulec. Ah, že prihajajo! Gospod Jakob, usmilite se me!

Jakob (*odpre vrata na eni strani*). Stopite tu noter!

Krulec. Ključ, ključ, da se zaklenem od znotraj!

Jakob. Ne; ključ obdržim jaz.

Krulec. Saj je vse eno.

Jakob. Baš zaradi tega.

Krulec. Drevi me izpuslite, brž ko se stemni! Ali ne boste pozabili?

Jakob. Nič se ne bojte! (*Ga zaklene.*) Še nekaj perja bo moral pustiti ptiček, predno odleti. — Ta lopov, kako me je prestrašil! Da bi mi le ne škodoval strah! Svet se pogreza res vedno bolj v hudobijo, in revež je poštenjak dandanes.

Četrty prizor.

Prejšnji, dr. Blažič, dr. Grm, dr. Gornik.

Blažič. Ves se tresem od jeze! Meni se naloži kazen, meni, zato, ker sem izpričal resnico. (*Nekdo potrka.*) Noter!

Peti prizor.

Prejšnji, policaj.

Policaj. Ne zamerite, gospoda, da Vas motim. Ubeglemu blagajniku Krulecu sem za petami, in zdi se mi, da se je skril baš v tej hiši.

Blažič. Ha, tu je pa dobra! Blagajniku Krulcu, ki je zdavnaj na onem svetu! V vodi ga iščite, ne tukaj! Ne zamerite, gospod policaj! *(Mu zažne tipati glavo.)*

Policaj *(se brani)*. Oprostite, gospod doktor! Jaz postopam tu službeno.

Blažič. Kakor jaz, kakor jaz.

Jakob *(pomaga doktorju)*. Nič se ne bojte, gospod policaj, Vi podpirate imenitno vedo.

Blažič. Prosim te, prijatelj Grm, potiplji tu vzboklino in tu votlino. Dar slutnje in sumničenja in nezaupnosti izborna izražen na lobanji. Mož je rojen policaj. Jaz čestitam Vam in oblastvu; toda tu ste na napačnem sledu. Brez zamere!

Policaj. Jaz ne morem misliti, da bi se motile moje oči.

Blažič. Rad verjamem; posledica posebnega delovanja Vaših možganov. Vi ne morete nič za to.

Policaj. Torej oprostite, gospoda! Zmotil sem se. *(Odhaja.)*

Jakob *(ga spremi in odnese košarico)*. To nič ne dé. Oči se motijo in ušesa se motijo; frenologija se ne moti.

Šesti prizor.

Blažič, Grm, Gornik.

Blažič. Vidita, prijatelja? Nov dokaz istinitosti moje teorije. In ta sodnik mi naloži globo, ker sem rekel, da so naši sodniki in porotniki hujši nego oni, katere obsojajo.

Grm. Vraga, trditev je huda! To se je zgodilo pri porotni obravnavi Krulec-Muren?

Gornik. Da. Dr. Blažič je imel kot psihiater izreči svoje mnenje o dušnem stanju obtoženca Murna, a kot temperamenten mož se ni omejil na ta posebni slučaj, ampak je porabil priliko, da pridobi naše cenjene sodnike in porotnike za svoje napredne

nazore. Jaz sem kot zagovornik branil stališče, da se mora oprostiti Muren, ker ni dokazana krivda; doktor Blažič kot dušeslovec pa, da se mora oprostiti, naj je krivda tudi dokazana. Poslušavstvo je strmelo in tedaj je padla tista — no, kako bi rekel?

Blažič. No, reci: resnična beseda, ki jo dokažem drevi vsemu razumništvu.

Gornik. In ki je stala davi doktorja Blažiča deset goldinarjev globe zaradi razžaljenja sodišča.

Grm. Paradokсна je trditev gotovo.

Blažič. Kakor vsaka nova resnica. Čujta vendar! Pogoji in vir vsemu tako imenovanemu dušnemu življenju, mišljenju, čuvstvovanju, hotenju, so gotovo možgani. Kakor so razviti možgani, tako se vrši ono tako imenovano dušno življenje. Posameznim možganskim delom odgovarjajo posebne dušne moči in nagoni. V gorenjih delih je razvit razum, spredaj kraljujejo čustva za umetnost, ob straneh pogum, blizu zraven krvoločnost, tatinski in roparski nagon in tako naprej. Razvitek možganov se razvidi iz površine lobanje. Stvar je enostavna kakor Kolombovo jajce. Kakršna lobanja, takšni možgani; kakršni možgani, takšno delovanje. Zatorej je smešno, ljudi hvaliti zaradi njih poguma ali razumnosti ali kake druge tako imenovane vrline; ampak čestitati jim treba, da jim je dala dobrotljiva narava take možgane; naravnost grozovito pa je preganjati, kaznovati, moriti koga, ki je tako nesrečen, da ga ženejo možgani k tatvini, goljufiji, umoru.

Gornik. In Vi, gospod doktor Grm, ste istih nazorov?

Grm. V principu pač, zakaj to je najnovejše stališče psihofizike in frenologije.

Gornik. In se ne bojite, da tudi Vam kak reakcionaren sodnik ne naloži globe?

Grm. Ne. Človek mora biti pameten, v poštev jemati razmere, uvaževati nazore drugih, javno mnenje in kar je takih faktorjev. To je moje praktično stališče.

Blazič. Stališče popolnega dvorjana, ki mu okoliščine in razmere določujejo barvo, čigar element je nedoslednost.

Grm. Kaj se hoče? Svet je tak; jaz ga ne predrugačim.

Blazič. Tudi treba ni. To prepusti naši struji, ki prodira neustavljena in podira zastarele nazore temnih stoletij!

Grm. Kakor hitro prodre, pridružim se ji jaz brez pridržka.

Gornik. In značaj in volja človeka je tedaj brez pomena?

Blazič. Volja, volja, dragi moj, volja je beseda, zvok, dim. Tistih metafizičnih pošasti, kakor so volja, razum, pamet, smo se vendar že iznebili, da vemo, da ne pomenijo drugega nego kemična pretvarjanja in električne toke v živčevju, ki vodi in goni potem naše mišice.

Gornik. A, ljubi moj Blazič, ako se iznebimo pameti in razuma in si razlagamo voljo le kot kemično pretvarjanje in električni tok, potem izgine s sveta vse, kar je lepega in dobrega: krepost, zvestoba, pravica.

Blazič. Izgine pa tudi, ljubi moj Gornik, vse, kar je grdega in slabega: hudobnost, nezvestoba, krivica. Kakor se ono nikomur ne more šteti v zaslugi, tako to nikomur v krivdo.

Gornik. A kako se bodo branili dobri napadov krivičnih?

Blazič. S tem, da jih storé neškodljive.

Gornik. Z ječo in vislicami.

Blazič. Sirovež! Zakaj pa ne daš obesiti psa, ki je ukradel klobaso? Jaz pravim: Proč z ječami, živele zdravilišča!

Grm. Ali z drugimi besedami: Proč s krivicami, živele bolezni!

Gornik. Ali še drugače: Proč z advokati, živeli zdravniki! O dragi moj Blazič, s tvojim sistemom ne bo nič.

Grm. Gospoda doktorja Gornika, prijatelj, ne boš izpreobrnil. Zakaj če ni ne hudobij ne krivic ne

zločinov na tem svetu, potem res ni treba ne sodnikov ne odvetnikov ne juristov, ki živé ob krivicah, kakor mi zdravniki o boleznih; ne li, gospod doktor?

Gornik. Da, zares; Blažičeva teorija je za nas bolj moralna nego vsa njegova zdravila skupaj. Mi se ji bomo ustavljali z vsemi silami, ki nam jih bo podvojil obupni boj za obstanek.

Blažič. Torej le kaznujte naprej in trpinčite in morite! Še natezalnico vpeljite zopet, krivičniki, morivci!

Gornik. Saj po tvoji teoriji ni ne krivičnikov ne morivcev. Mi ne delamo krivic, ampak ravnamo samo po svojih možganih, ki se kemično morda nekoliko drugače pretvarjajo nego pri drugih ljudeh. A kaj moremo mi za to, in kaj se jeziš čez to našo bolezen in zamerjaš nam, ki morimo morivce, morivcem pa ne, ki moré nedolžne ljudi!

Blažič. Spadate pač vsi skupaj v blaznico.

Gornik. Torej se bije ves naš boj za to, ali spravimo mi tebe noter ali ti nas.

Sedmi prizor.

Jakob, prejšnji.

Jakob. Gospod, gospa in gospodična Marinova.

Blažič. Oprostita za trenutje, prijatelja! *(Odide z Jakobom.)*

Osmi prizor.

Gornik, Grm.

Gornik. Izvrsten človek ta Blažič, a malo prenapet.

Grm. Da se je gospodična Selma tako zagledala vanj, to mi je neumevno; sicer tako pametna.

Gornik. In tako bogata in lepa.

Grm. Prav škoda je je. In res čudno! Kar nič ni brhek Blažič in ni si še naredil denarja; a slaven frenolog je, misli in govori in piše diametralno nasprotno pametnim ljudem, in to zadostuje ženski ničemurnosti. Ah, gospod doktor, ali bi hoteli Vi oči odpreti staremu Marinu, ki ravno tako tišči za slavnim Blažičem, in mu dokazati, da on ni ženin za njegovo hčer.

Gornik. Kaj to mene briga!

Grm. A briga mene, gospod doktor; zakaj jaz se zanimam za gospodično Selmo in sem se zarotil, da mora biti moja.

Gornik. Kakor se kaže, bo izpodletela zarota.

Grm. Ne sme, ne sme. Selma ni za Blažiča, Blažič ne za Selmo. On je ideolog, fantast, po domače norec.

Gornik. In ona se v mišljenju popolnoma strinja z njim.

Grm. Ženske muhe, ženske muhe! Vi, gospod doktor, jih lahko preženete.

Gornik. Dobro; poizkusim svojo srečo.

Deveti prizor.

Marin, Marta, Selma, Blažič, prejšnja.

Blažič. Prelepa hvala, da ste sprejeli moje vabilo! *(Splošno pozdravljanje.)* Mali zajutrek na vrtu je že pripravljen.

Marin. Gospod doktor, mi Vas moramo zahvaliti za Vašo prijaznost in zlasti za vstopnice k antropološkemu zboru, da se moremo udeležiti proslave Vašega imena in da obsije majhen žarek Vaše slave tudi nas, Vaše slavitelje.

Blažič. Slava, gospod Marin, je dim in puh; blaginja človeškega rodu je edini vredni cilj moškega prizadevanja.

Selma. A častni znak doseženega cilja je slava, gospod doktor, ki so jo cenili največji možje vedno najvišje.

Marin. Aleksander na primer in Napoleon.

Grm. In Krez, bogati Krez.

Marin. Tisti, ki je klical: Solon, o Solon! Ne li? Tudi jaz sem že to bral, pa človek pozabi mnogo.

Blazič. Preveč hvale, vse preveč. Jaz izpolnujem samo svojo človeško dolžnost, ko izkušam rešiti nebroj žrtev mračne omame in temnih blodenj.

Selma. Kako skromni ste, gospod doktor!

Blazič. In Vi gospa, moja cenjena nasprotnica, mi ne želite uspeha?

Marta. Uspeha ne, gospod doktor, ampak sreče, prave sreče. Zakaj uspeh potrjuje človeka v dobrem, pa tudi v slabem in postane lahko vir sreče in nesreče.

Blazič. Res je to, gospa; toda kaj mi mar sreče, kaj nesreče, ko sem se posvetil le vedi in resnici.

Marin. Živela veda in resnica, gospod doktor! Današnji zbor bo krona Vaše slave.

Blazič. Morda pa mi splete trnjevenec mesto lavorjevega. Trudu ne sledi vselej uspeh; a slave posledica je vselej zavist.

Selma. Modro govorite, gospod doktor!

Marin. Istina, gospod doktor, ki jo izkušam jaz sam. Kako nas zavida vse mesto zaradi Vas, zaradi Vašega prijateljstva! In kolik užitek je taka zavist! Ves svet se jezi, človek si pa mane roke.

Grm. Tuja zavist je zabela lastne sreče.

Marin. Ne res, gospod doktor? Če je vse srečno in vse slavno, potem je sreča in slava prazen nič; potem imamo komunizem in petroleum. Boljša zavist nego pomilovanje. Torej pogum in srečo in po zborovanju, gospoda, pri nas večerja! Vsi povabljeni. Šampanjec se že hladi; zakaj fina mora biti večerja, kakor se spodobi za gostitelja in za goste.

Selma. Papa že ponavlja, gospod doktor, ves teden napitnico.

Deseti prizor.

Jakob, prejšnji.

Jakob. Andrej Muren je zunaj in bi rad govoril z gospodom Marinom in z gospodom doktorjem.

Blažič. Jakob, zakleni vrata, da nas ne zaloti nepripravljenih. Govoril bom z njim pozneje. *(Jakob zaklene vrata.)*

Marin. Ta nadležnež, ta sitnež! Pri miru naj me pusti; če ne, pokličem policijo.

Marta. Oh, Florijan, morda bi se ga pa vendar usmilil in ga vzel zopet nazaj v službo. Kako je bil vedno priden in vesten in hvaležen za vsako malenkost.

Selma. Da, papa, vzemi ga nazaj, saj ga je sodišče spoznalo za nedolžnega.

Marin. Kaj? Sodišče? Ali je to zame merodajno? Ali so sodniki fiziologi in psihologi in frenologi, da bi imponirali meni? Jaz se držim gospoda doktorja Blažiča.

Gornik. A, gospod Marin, jaz sem vendar dokazal, da Muren niti mogel ni izvršiti zločina.

Marin. In gospod doktor Blažič mi je dokazal, da ga je storiti moral, moral, s frenološkega stališča.

Blažič. Gospoda, jaz ne maram znova pričeti vsega prepira, ki razburja mene in druge. A današnje predavanje in demonstracije bodo preverile vsakega, ki ima možgane, o resničnosti mojih hipotez. Muren je nedolžen kakor nespametno dete, ki se igra z vžigalicami in zažge staršem hišo. Kar je storil, je moral storiti in bode ponovil, ko se pokaže prilika. Zatorej ne morem jaz, ki sem preiskal njegovo lobanjo, nikomur svetovati, da se mu zaupljivo približa.

Marta. In toliko let ni storil nikomur nič žalega in bil vedno vzor dobrega posla, Krulec pa vedno potuhnjenec in lažnik in slepar.

Blazič. Da, tu se pač vidi, kako slepi videz priproste oči. Gospod Krulec je imel tako popolno lobanjo, kakršna se malokje dobi; plemenitost, blagost, zvestobo je imel čudovito izraženo v vsem obličju in po površini svoje lepe glave.

Marin. Da, tako je. Na mojo prošnjo ga je bil pregledal gospod doktor, in vsled te preiskave sem mu jaz tudi vse zaupal. Kako milujem sedaj tega blagega nesrečnika! A brž, ko se dobi njegovo truplo, mu postavim lep spomenik na grob, naj me stane tudi sto goldinarjev; saj je umrl mladenci kot žrtva svoje zvestobe do mene.

Gornik. Jaz pa upam s sodnikom vred, da dobimo še živega v pest in da morebiti vrne, kar je Vam zmanjkalo, gospod Marin.

Blazič. Prijatelj, ti skrbiš vedno za smeh in zabavo.

Gornik. Upam, da ne na svoje stroške.

Grm. Koliko je zmanjkalo v blagajnici?

Marin. 5000 goldinarjev.

Jakob. Kaj? 5000 goldinarjev!

Blazič. Kaj to tebe briga! Glej, da bo zajutrek v redu! *(Jakob odide na vrt.)* Gospôda, ne govorimo več o tem! S predsodki je borba brezuspešna in odveč. Prosim, na moj vrt, k prijetnejši zabavi, kakor se naadejam. *(Odhajajo na vrt, naprej gospa in gospod Marin, potem Selma in Gornik, Blazič zadržuje Grm.)*

Gornik (Selmi). Gospodična Selma se zanima samo za doktorja Blaziča slavo.

Selma. Ali zamerja krepki spol šibkemu, da tudi njega vleče čast in slava?

Gornik. In da zametuje tiho srečo.

Selma. Istina. Jaz dam za žarek prave slave rada vso tisto imenitno tiho srečo, za katero smo baje rojene ženske, in visoko nadkriljuje meni slaven mož še tako tihega soproga.

Gornik. O velike gospodične! *(Odideta.)*

Enajsti prizor.

Blazič, Grm.

Grm. Čestitam ti, doktor, da si dobil tako nevesto, iz srca čestitam. Kako srečno življenje se ti obeta ob strani ljubeznive družice, obdarjene z vsemi vrlinami duha in telesa. Gospodično Selmo poznam jaz namreč iz dolgotrajnega občevanja z njenimi roditelji; tebi pa je gotovo s frenološkega stališča še bolj znana.

Blazič (*zamišljen*). Ne, po pravici rečem, s te strani ne.

Grm. Ne? — Čudno. Človek bi dejal: Zdravnik, zdravi se sam! Saj meni bi se zdelo jako važno, spoznati popolnoma tovarišico, s katero bi mi bilo preživeti vse življenje; in ti vendar trdiš, da je med drugimi dobrotami frenologije tudi ta, da prepreči vsak nesrečen zakon, ko lahko preišče prav po pesnikovem naročilu, ali se srce s srcem zлага.

Blazič. Hvala ti, prijatelj, da si me opozoril na to.

Grm. Prosim; zdelo se mi je dolžnost, ker mi je v resnici pri srcu tvoja in gospodične Selme sreča.

Blazič. Veš, prijatelj, moja posebna napaka je nekaka prevelika zaupljivost. (*Se potiplje po glavi.*) Tu, ta vzboklina. Proti sleparjem premalo opreznosti. — No, pravijo sicer, da je ljubezen slepa; a še gluha po vrhu ne sme biti.

Dvanajsti prizor.

Jakob, prejšnja.

Jakob. Gospod doktor, gospôda čaka na vrtu!

Blazič. Prijatelj, idiva! — Jakob, jaz se vrnem kmalu; potolaži med tem Murna, naj še malo počaka. (*Blazič in Grm odideta na vrt.*)

Trinajsti prizor.

Jakob.

Jakob. 5000 goldinarjev! 5000 goldinarjev! In meni je dal samo 20! Oj ti lopov! Razbijem ti tisto popolno lobanjo, kjer je blagost in plemenitost zapisana. Ali se je že zgodila taka lopovščina, odkar stoji svet! In jaz revež mislim, da sem že bogato plačan. (*Odpre sobico.*)

Štirinajsti prizor.

Jakob, Krulec.

Krulec (*oprezno*). Ali je že čas, gospod Jakob, ali je že prilika? Ves se tresem; vse sem slišal, kar je govoril doktor Gornik. Oh, ta me spravi še v nesrečo! Ljubi gospod Jakob, pomagajte mi!

Jakob. Da, pomagajte mi! V ječo Vam bom pomagal. Kako ste goljufalimene, svojega rešitelja! 5000 goldinarjev ste vzeli. Kaj, vzeli? Ukradli, naropali. In meni ste jih vrgli kakor vbogajme, kakor beraču, 20! Ali ni to črna nehvaležnost?

Muren (*trka odzunaj na vrata, Krulca skozi v sobo nazaj*). Ali morem govoriti z gospodom doktorjem?

Jakob (*na eno stran*). Ali ga slišite — (*na drugo*) Počakajte še malo! — (*na ono*) mojega maščevalca? — (*na drugo*) Precej pride! — (*na ono*) Kar noter ga spustim, da Vas popelje pred sodišče.

Krulec. Ne, ne, gospod Jakob, saj nisem še rekel zadnje besede.

Muren (*zunaj*). Ho! Ali ne govori Krulec notri?

Krulec (*polglasno*). 200 goldinarjev doboste, gospod Jakob, ako me rešite. — 300. — 350.

Jakob. Izpod 500 ni nič. (*Odzunaj se čuje trkanje.*)

Krulec. Velja. Samo skrijte me! Zopet prihajajo! — (*Trkanje.*)

Jakob (*zaklene Krulca, proti vhodnim vratom*). Potrpíte vendar, da pride gospod!

Petnajsti prizor.

Blazič, Jakob.

Blazič. Jakob, sedaj odpri Murnu! A predno vstopi, preišči ga skrbno, če nima kakšnega orožja pri sebi, in potem — ne oddalji se nikamor! (*Jakob odide skozi vhodna vrata*). — Ti sitna reč! Za vse ljudi skrbim, vsem svetujem, nase pozabljam. Predno sem vzel v službo Jakoba, sem se preveril, da ima pravilno lobanjo; za večnost se pa vežem na slepo srečo. Dobro, da zaroka ni še poroka, in da je prva zamera boljša od zadnje. — Oh, in sedaj še ta Muren! — Ha, kaj! Pogum in opreznost! Andrej Muren, vstopite!

Šestnajsti prizor.

Blazič, Muren.

Muren (*pogleda hitro po vseh kotih, prehodi sobo, in Blazič se mu umika za mizo*). Ne zamerite, gospod doktor! Ali ni bil ravnokar blagajnik Krulec notri? Ali ni Krulec govoril v tej sobi?

Blazič. Kaj ne? Krulec Vam hodi vedno po glavi. To so tako imenovane halucinacije. Iščete ga zaman. A kaj ste prišli k meni? — Toda, prosim, ne tako blizu!

Muren. Zahvalit Vas, da ste se potegnili zame pred sodiščem in dokazali, da sem nedolžen. S čim Vam morem poplačati? Življenje dam za Vas.

Blazič. Prijatelj, jaz sem vesel, če mi ga ne vzamete. A če mi hočete biti hvaležni, Muren, storite mi majhno uslugo in povejte odkritosrčno, kako ste umorili gospoda Krulca.

Muren. Gospod doktor, kaj govorite! Jaz še nikogar nisem umoril in nikogar ne bom, če mi Bog pomaga.

Blazič. O dragi moj Muren, ne bodite otročji! Saj tu niste pred sodiščem. Zaupljivo mi povejte, kako ste utopili blagajnika Krulca. Razen mene ne izve

tega nobena živa duša, in meni ni treba tajiti, ker že tako vse vem. Kaj ne, zgrabil Vas je neki nagon, notranji nagon, kateremu se niste mogli ustaviti, in predno ste se zavedli, je bilo dovršeno dejanje?

Muren. Ali se Vam meša, gospod doktor, da tako govorite? Moj dobrotnik ste, hvalo sem Vam dolžan; a žaliti se ne dam. Zdravi!

Blazič. Počakajte še malo! — Če mi nočete storiti prve usluge, prosil bi Vas druge. Drevi imam jaz jako važno predavanje v antropološkem društvu in za to potrebujem vsakovrstnih lobanj, in Vaša bi bila najzanimivejša.

Muren. Dokler sem živ, Vam vendar ne morem dati svoje lobanje.

Blazič. Kar s seboj jo prinesite, ob šestih zvečer, v muzej, da Vas produciram zbranim učenjakom. Ne bo zastonj.

Muren. Ne, gospod doktor, Revež sem, a denarja ne vzamem od Vas; toda čakal Vas bom in šel z Vami, kamor hočete; zakaj Vi ste me rešili.

Blazič. In še Vas bom rešil. Samo poslušajte me! Ravnatelj blaznice, doktor Grm, mi je dober prijatelj, z njegovo pomočjo Vas spravim jaz v blaznico.

Muren. Oh, gospod doktor!

Blazič. Popolnoma brezplačno.

Muren. Kaj vendar mislite, gospod doktor!

Blazič. In poskrbel bom, da se Vam ondi ne bo godilo slabše nego sedaj med svetom, koristilo bo pa to neizmerno Vam in drugim, in še mnogo hvaležnejši mi postanete.

Muren. Jaz? V blaznico? Saj nisem blazen!

Blazič. Dragi moj, ako stopite v blaznico in povprašate ondi vse siromake po vrsti, ali menite, da bo le eden rekel, da je blazen? Vsi se imajo za pametne in modre, tako malo pozna človek samega sebe. A mi zdravniki sodimo drugače. Torej, ljubi Muren, ne branite se; nič hudega se Vam ne bo zgodilo v tistem ozidju.

Muren. Gospod doktor, Vi pojte v blaznico; Vam se meša, ne meni!

Blazič. Da, dragi moj, nenormalnim ljudem se vidi vse nenormalno. Toda, brez šale. Kaj Vas čaka zunaj! Ropali boste zopet in morili, in zapró Vas, in vpraša se, ali doboste še tako prosvetljenega zagovornika.

Muren (*jezen*). Kaj blebečete, gospod doktor! Jaz nisem ropal in ne bom ropal.

Blazič. Ho! Ostanite tam, kjer ste, in pomirite se! Jaz Vas ne ovadim nikomur in Vas ne sovražim nič; ampak samo milujem Vas in se Vas nekoliko bojim kakor vsakega nenormalnega človeka. A dajte si vendar dopovedati! Ropali boste zopet — ostanite tam! — a brez vsake krivde; saj morate tako, morate, ker ste za to in tako rojeni.

Muren (*zase*). Čim učenejši, tem neumnnejši! Kako bi izpametoval tega norca?

Blazič (*zase*). Sam s seboj govori, najsumnejši simptom.

Muren. He, gospod doktor, če moram tedaj jaz ropati in moriti, kakor Vi trdite, kako da stojim pred Vami in Vam ne storim nič žalega? Kako lahko bi Vas zgrabil!

Blazič. In menite, da bi se jaz zavzel? Nov dokaz moje teorije bi bil to, dasi odveč, ker imam drugih več ko treba.

Muren. A ovadili bi me.

Blazič. Tako nedosledno vendar ne bi ravnal, da bi sam podiral svoj sistem.

Muren. Ha, kake izkušnje! Razžalil me je in krivico mi dela.

Blazič (*zase*). Zdaj se bori s svojimi nagoni; a jih ne bo premagal; ne bo jih.

Muren (*srdit*). He, doktor, jaz terjam zadoščenja!

Blazič (*vrže listnico predenj in zbeži skoz vhodna vrata*). Tu moj denar! — Jakob, Jakob!

Jakob (*odzunaj, z vrta*). Precej, precej, že grem, že letim.

Sedemnajsti prizor.

Muren.

Muren. Ah, Bog nebeški, kaj sem storil! Razžalil sem svojega dobrotnika, svojega rešitelja. Jaz nesrečnik! Brž za njim, da ga prosim odpuščanja. *(Odhiti za doktorjem, z vrta vstopi Jakob.)*

Blazič (zunaj). Jakob, sém, sém! Nad mene gre; zdajle me bo!

Osemnajsti prizor.

Jakob.

Jakob. Kaj pa je, kaj pa je? Primite ga, držite ga! *(Pobere in spravi listnico.)* Jaz že držim.

Devetnajsti prizor.

Marta, dr. Grm, Jakob.

Marta. Ali ni klical gospod doktor?

Jakob. Da, gospa, meni se je tudi tako zdelo. Zato hitim gledat, kaj da je *(odide za Blažicem).*

Dvajseti prizor.

Prejšnja.

Grm. Milostiva gospa, ali se Vam ne zdi čudno vse to vedenje? Ta nemir, raztresenost, brezbržnost za najvažnejše stvari! Kot ravnatelj blaznice imam jaz veliko izkušnost in se prav bojim za našega prijatelja.

Marta. A zakaj mu ne izbijete čudnih njegovih nazorov iz glave? Kot iskren prijatelj bi ga ne smeli potrjevati v njegovih zmotah.

Grm. Princip, milostiva, moj princip! Z zanikanjem, izpodbijanjem, protidokazi se ne doseže pri takih ljudeh nič. Treba se na videz strinjati z njimi, pritegniti njih nazorom, vdati se njih mišljenju, v nadi, da že dejansko življenje poskrbi za poraz. Potem, milostiva, je treba še jemati v poštev znanstveno delovanje. Dandanes napreduje veda jako hitro. Najmanj vsakih pet let mora vsak znanstvenik izpremeniti ves svoj sistem, ako noče zaostati in zastareti. Držati se treba vedno najnovejšega in najmodernejšega in zraven ohraniti dober nos za še modernejša stališča in ga hitro zavzeti. Od te spretnosti zavisi slava in denar. Kdor pride prepozno, dobi kosti, med tem ko se spreten znanstvenik ravna že na novo kosilo. Pameten človek stoji z eno nogo vedno zunaj svojih principov; fantast pa in ideolog, ki je dosleden, mora priti z dejanskim življenjem navzkriž, ker smatra igrače nemirne domišljije za svetovne zakone. In tak je naš prijatelj, za katerega se zelo bojim. A kako mu morete Vi, milostiva gospa, izročiti z lahkim srcem svojo hčer, svoj najdražji zaklad!

Marta. Bog ve, da ne z lahkim srcem, gospod doktor. A kaj morem jaz opraviti! Vsako dekle bi imelo rado slavnega in veljavnega moža, in doktorja Blažiča slavé naše novine dan na dan.

Grm. Da, novine, ker zahtevajo brave vedno kaj novega in vedno izpremembo, če tudi na slabšo in nespametnejšo stran. Morebiti ima pri ženskah moda isti izvor.

Marta. To izvira odtod, ker nima večina mož samostojne sodbe.

Grm. In večina žensk ne samostojnega okusa.

Marta. Kakšno reč počne moj mož z doktorjem Blažičem! Pri vsaki veselici in slavnosti velja njemu napitnica in novinarje plačuje, da ga proslavljajo.

Grm. In gospodični sem ga jaz tolikrat pokazal v pravi luči.

Marta. Baš to jo najbolj jezi, da se Vi Blažiču vpricho laskate, odsotnega pa obirate.

Grm. Odprite ji tedaj Vi oči, milostiva gospa, predno bo prepozno!

Edenindvajseti prizor.

Prejšnja, Blažič.

Blažič (*prihiti ves spehan z vrta*). Zmaga, zmaga, sijajna zmaga moje teorije! Moralo se je tako zgoditi, moralo tako priti!

Marta. Kaj pa se je zgodilo, gospod doktor?

Blažič. Kaj se je zgodilo? Očividno se je dokazala resničnost mojega sistema. Poslušajte: *x* ima roparsko, morilno lobanjo, pride v dotiko z *y* ob priliki z in izvrši se popolnoma pravilen roparski napad. A jaz imam hitre noge, ušel sem mu na vrt in vrata pred njim zaklenil. — Prosim, gospôda, vrnite se k družbi in opravičite me, ker jaz moram hitro vse to zabeležiti kot najvažnejši dodatek za drevišnjo razpravo.

Dvaindvajseti prizor.

Prejšnji, Gornik, Marin, Selma.

Gornik. Kaj pa se je zgodilo?

Selma. Ah, gospod doktor, mi hitimo za Vami, in Vi bežite od nas in nimate nič časa za svoje goste.

Blažič (*plse pri mizi*). Takoj, takoj, draga gospodična. (*Plse.*) „Primeril se je drastičen slučaj.“ — Doktor Gornik, zabavaj vendar častito družbo mesto mene!

Grm. Saj jo zabava izborna; ne li gospodična Selma?

Selma. Istina, gospod doktor, in hvaležna sem mu. Saj nas zanemarja popolnoma naš gostitelj.

Marin. Tiho, tiho, dete! Gospod doktor piše; on piše za ves sirmeči svet, za večnost; on rešuje svetovna vprašanja.

Grm. Na učenjaške posebnosti, gospodična, se morate ozirati.

Blazič (*piše*). „Roparska lobanja z vsemi znaki zlobnih nagonov.“ — Ah, Grm, pelji vendar na vrt družbo, ki me tu samo moti!

Marin. Da, pojmo, pojmo, da ne motimo nesmrtnega dela! Prisostvovali smo porodu velikih idej.

Blazič. Jaz pridem takoj za Vami, takoj.

Grm. Tako ljubeznivemu vabilu se vendar ne moremo ustavljati.

Selma (*Gorniku*). Idimo, gospod doktor, da ne bomo nadlegovali s svojo navzočnostjo slavnega moža!

Gornik. Ah, ker ne utegne slavní, se mora zadovoljiti gospodična s tihim možem. (*Odidejo na vrt.*)

Triindvajseti prizor.

Blazič, potem Jakob.

Blazič. He, Jakob, Jakob!

Jakob (*vstopi*). Gospod doktor?

Blazič. Ali si pobral tu na tleh mojo listnico z denarjem?

Jakob. Jaz? Listnico z denarjem?

Blazič. Da. Tu na tleh.

Jakob. Vašo listnico, gospod doktor?

Blazič. Da, mojo listnico. Ali ne veš, da me je tu, v moji sobi, roparski napadel Andrej Muren?

Jakob. Kaj? Napadel da Vas je? Predrzní lopov!

Blazič. Toda Bog ne daj, o tem komu kaj črhni! Razumel? To ostane med nama. Jaz sem mu vrgel listnico z denarjem —

Jakob. Listnico z denarjem!

Blazič. — in zbežal.

Jakob. In zbežali!

Blazič. On pa je pobral listnico in šel.

Jakob. Jaz ga grem takoj ovadit.

Blazič. Nikakor ne!

Jakob. Zakaj ne?

Blazič. Ker prepovedujem jaz.

Jakob. Ha! Vzeti mojemu gospodu listnico z denarjem! Kje pa sem bil jaz takrat? Ali pa res veste, gospod doktor, da je vzel listnico Andrej?

Blazič. I seveda. Tu je ni več, drugega človeka ni bilo v sobi, in lobanjo ima ta Muren tako nesrečno, da ne more ravnati drugače. A da se mi je posrečil ta dokaz, to me tako veseli, da bi rad dal še petkrat toliko denarja.

Jakob. In jaz mislim, gospod doktor, da bi se tudi še petkrat dobili ljudje, ki bi ga pobrali.

Blazič. A taki dokazi so prenevarni. — Toda, Jakob, ali si ti že katerikrat opazoval glavo gospodične Selme?

Jakob. To se razume, s frenološkega stališča.

Blazič. In kakšna se ti je zdela?

Jakob. Gospod doktor, ne zamerite, da Vam ne odgovorim na to vprašanje.

Blazič. A jaz ti zapovedujem!

Jakob. Gospod doktor, poslušajte me in ne zahtevajte odgovora! Resnica je zamera; in čemu naj bi se jaz zameril Vam in bodoči svoji gospodinji!

Blazič. Besedo ti dam, da se mi ne zameriš, če mi poveš resnico.

Jakob. Stara pesem, gospod doktor. Če bi Vi vedeli, koliko sem jaz že pretrpel za resnico in pravico, ne bi me silili; zlasti ker lahko porabite svoje oči in svoje roke in lahko povprašate o priliki tudi hišno Lojziko.

Blazič. Vse res, Jakob; toda moje vprašanje je znak mojega zaupanja v tebe, in jaz pričakujem, da se izkažeš vrednega tega zaupanja.

Jakob. Dobro tedaj! Vi sami zahtevate, in jaz si umijem roke. Poštenjak ne misli na posledice, kadar govori resnico. Lobanja gospodične Selme pa se mi vidi zelo konfiscirana.

Blažič. „Komplicirana“ hočeš reči.

Jakob. Jaz hočem reči „komplēcirana in konfiscirana“ in vem, kaj govorim.

Blažič. Dobro. Idi sedaj na vrt in poskrbi, da ne bodo ničesar pogrešali gostje, in reci, da pridem takoj. (*Jakob odide.*)

Štiriindvajseti prizor.

Blažič.

Blažič. Da, zaroka, zaroka! Kako bridko lahko naleti človek! Ta človek je seveda Selma; kajti moja ljubezen pravzaprav ni tako strastna, da bi mi počilo srce, ako se razdere zveza. A obžaloval bi njo, nedolžno revo. Kaj bo počela brez mene! Če bi se omožila s kakim drugim, to bi jo nemara nekoliko potolažilo; a ne bo hotela, ne bo hotela; preveč me ljubi. Da, prehitro smo ravnali. — Toda, morebiti je moj strah prazen. O če bi vedel človek!

Muren (*zunaj*). Oh, gospod doktor, eno samo besedo.

Blažič (*skoči k vratom in bliži*). Hu, zopet Muren, zopet morivec! Jakob, Jakob! Idite, Muren, idite, ne nadlegujte me!

Muren (*zunaj*). Prej ne, gospod doktor, dokler ne zadobim odpuščanja, ker sem Vas tako nehvaležno razžalil.

Blažič. Vse pozabljeno, vse odpuščeno! Samo idite in ne strašite me več! Mojo listnico z denarjem ste vzeli; kaj še hočete!

Petindvajseti prizor.

Blazič, Jakob.

Jakob (*vstopi z vrta*). Kaj pa je? Kaj pa je zopet?

Blazič. Muren je zopet in sili noter. Gotovo me hoče zopet napasti. — Pojdi ti skoz vrata okrog in odpravi ga!

Jakob. Gospod doktor, kaj pa, če mene napade? Jaz tudi nisem ukradel svoje kože. Skoz vrt grem po policijo.

Blazič. Bog ne daj! Policija ne sme nič zvedeti o tej nesrečni žrtvi nenormalnega živčevja.

Muren (*zunaj*). Kaj pravite o listnici? Jaz da bi bil Vam kaj vzel!

Blazič. Jakob, tišči tukaj vrata, mene že bolé roke!

Jakob. Kaj pa, če ima puško in me ustrelí skoz vrata!

Blazič. To bi bil izboren dokaz neovržne resničnosti moje teorije.

Jakob. Hvala za tako frenologijo!

Muren (*zunaj*). Ah, ljubi gospod doktor, v svoji neumnosti sem Vas hotel preplašiti; a ne zamerite mi in odpustite mi! Iz srca mi je žal; vse je bila bedasta šala.

Blazič. Že dobro, vse dobro, ljubi Muren. V sami šali ste mi pobrali listnico z denarjem.

Muren (*zunaj*). Jaz? Listnico z denarjem? Kamor ste jo vrgli, tam mora ležati, če ni šla s kom drugim.

Jakob. Gospod doktor, to je strašen in kompliciran hudobnež. Nazadnje bo še koga obdožil, da je ukradel Vašo listnico. Človek ne bi verjel, da se dobé taki hudobneži. Nikar ga ne poslušajte! Veste kaj, gospod doktor? Lojzika je na vrtu; ta naj ga odpravi. Govorite Vi z njo, in jaz bom tiščal ta čas vrata.

Blazič. Jakob, ti si vendar nekoliko sebičen. Za svojo kožo se vlečeš, druge bi izpostavil nevarnosti. Kaj pa, če napade ta človek Lojziko!

Jakob. Oh, gospod doktor, za to se pa ne bojte! Jaz jo poznam; te se ne boji Andrej nič manj ko midva Andreja.

Blazič (*skozi okno*). Lojzika, Lojzika, storite mi ljubav in odpravite Andreja Murna izpred mojih vrat! Ta človek me nadleguje že celo dopoldne. Recite mu, da sem mu vse odpustil in vse pozabil!

Lojzika (*zunaj*). Prav, gospod doktor.

Muren (*trka zunaj*). Ah, gospod doktor!

Blazič. Jakob, tišči!

Jakob. Koliko užije človek strahu in razburjenja!

Blazič. In kako škodljiv je strah in razburjenje! Če bi to vedeli ljudje, ne bi se nikdar ne bali ne razburjali.

Lojzika (*zunaj*). Kaj nadleguješ gospoda doktorja! Spravi se stran!

Blazič. Oh, pogumno dekle! Da bi ji le kaj ne storil Muren!

Muren (*zunaj*). Gospoda doktorja sem jaz razžalil, on pa mene.

Jakob. Saj pravi, da Vam vse odpusti. Odpustite mu še Vi!

Muren (*zunaj*). A on me dolži, da sem mu vzel listnico z denarjem.

Jakob. Na to on več ne misli, je že vse pozabil.

Lojzika (*zunaj*). Učeni ljudje, Andrej, so drugače pozabljivi nego mi. Torej idi v božjem imenu!

Blazič. Kakšna odločnost! Za nobeno nevarnost se ne mení.

Muren (*zunaj*). Lojzika, ti se nekako čudno vedeš proti meni.

Lojzika (*zunaj*). Še bolj čudno pa ti, ko tiščiš tja, kjer ne marajo zate.

Muren (*zunaj*). Ha, ne marajo zate! Le počakaj me, zvita lisica!

Blazič. Jakob, ali čuješ? Groziti je začel. Atentat se snuje. Odpri hitro, da prideva na pomoč! Življenje treba tvegati, da se reši naš bližnjik. (*Jakob odpre vrata.*)

Šestindvajseti prizor.

Lojzika, Blažič, Jakob.

Lojzika. Andrej je šel, gospod doktor.

Blažič. O vrlo dekle! Kakšnega nevarnega človeka ste odpravili! In nič se niste bali?

Lojzika. Jaz? Andreja bala? Še tega se manjka.

Blažič (*jo prime za glavo*). Dovolite gospodična! I seveda; kolika pravilnost, kolika dovršenost! Da, res; s kulturo raste degeneracija, in za pomlajenje treba vedno sveže krvi nižjih slojev. Srečen mož, kateremu postanete Vi, Lojzika, žena!

Lojzika. Hvala, gospod doktor. Res se bom trudila postati vrlo gospodinja.

Jakob. Oprostite, gospod doktor, Lojzika je tako rekoč moja nevesta.

Lojzika. Ne verjemite, gospod doktor, kar ni res. Popolnoma sem še prosta.

Blažič. Oh, če bi imel človek tako nevesto!

Jakob (*zase*). Menjajva!

Lojzika. I zakaj pa ne, gospod doktor? In kaj Vam brani? Jaz imam čez 500 glđ. v hranilnici, znam kuhati in šivati, in ker sem služila vedno v boljših rodbinah, tudi vesti se, kakor se spodobi.

Jakob. In močiti se. (*Se zagrozi in odide na vrt.*)

Sedemindvajseti prizor.

Blažič, Lojzika.

Blažič. Vi ste hišna gospodične Selme in jo razpletate in spletate; Vi veste torej, če ima ona tudi tako pravilno glavo kakor Vi.

Lojzika. O, gospod doktor, o tem bi vedela jaz mnogo povedati. Med nami rečeno, imam jaz mnogo gostejše in daljše in finejše lase, dasi ne rabim no-

benih dišav ni mazil. Zato tudi ne nosi ona kite, ampak svojo posebno frizuro, da je kaj videti, kjer ni nič.

Blazič. Ne, tega ne mislim, gospodična; ampak če ste otipali na njeni glavi kake vzbokline ali oline, na tem mestu na primer.

Osemindvajseti prizor.

Selma, Grm, Marin, prejšnja.

Selma. Gospod doktor, kaj vidim! — Lojzika!

Grm (*razprostirajoč roke*). Ali smem dati svoj blagoslov?

Selma. Papa, idimo!

Drugo dejanje.

(V blaznici predsoba Blažičeve celice. Vhod na levi, okno na desni.)

Prvi prizor.

Gornik, Grm. Blažič sedi zamišljen pri mizi, poleg njega stoji Jakob.

Gornik. Kako je vendar mogel zblazneti tak bistro-umen in nadarjen mož!

Grm. Pri takih, gospod doktor, je nevarnost največja. Ekstrem na eno stran prehaja rad v ekstrem na drugo, in popolnoma normalen ni bil naš ubogi Blažič nikdar.

Blažič. Oh, najhujše, če sodijo norci o pametnih ljudeh!

Grm. Ga li čujete, kako zmešano govori?

Blažič. Oh!

Grm. In kako zdihuje! — Jakob, odvedite ga v celico!
(Se zgodi.)

Drugi prizor.

Gornik, Grm.

Grm. Njegovega slugo smo mu dali za postrežbo, da se ne razburja preveč. Od začetka smo ga morali pač krotiti, siloma, ker je vedno trdil, da ni blazen.

Gornik. In med predavanjem je izbruhnila bolezen?

Grm. Med predavanjem. In kolik hrup je nastal! Razkladal je Blažič per longum et latum svojo teorijo, vlačil na mizo mrtvaške glave, drugo za drugo, cel koš, dodajal vsaki dolg životopis in predstavil nazadnje še živ objekt, Andreja Murna, kot morivca po sili. Objekt je oporekal, doktorji in profesorji so zmajevali z glavami, ubogi Blažič pa se razvnel čim dalje bolj, da je frenologija nezmožljiva, da se da vsak značaj določiti po obliki glavnih kosti itd. itd. In kaj se zgodi! Naenkrat skoči k prvemu našemu kirurgu, ki je ugovarjal najglasnejše, ga prime za glavo, s katero je zmajeval najživahnejše, mu jo pretiplje in reče: „Glava krvoločnega človeka, mesarja ali rablja.“ To je bilo hudo, in nekateri so že vstajali, nekateri pa se muzali in privoščili gospodu kirurgu to diagnozo. A zdaj stopi Blažič k častitljivemu našemu predsedniku, mu preišče hitro, naj se je tudi branil, kosti in ... „Glava navadnega sleparja.“ Takrat pa smo skočili po koncu, vsak v strahu, da pride vrsta nanj, prišli smo siromaka, in jaz sem ga sprejel pod svoje okrilje.

Gornik. Oh, škoda tega blagega moža!

Grm. To so tiste nespametne doslednosti. Ta človek bi bil dober, raztegniti svojo teorijo celo na oblastnike in vladarje. Kam pa pridemo! — No, v nekoliko dneh upam bo ozdravljen.

Gornik. Kaj pa gospica Selma?

Grm. Ta se zdravi ob enem z ženinom; ženin znotraj, nevesta zunaj.

Gornik. In voda napeljana na Vaš mlin.

Grm. (*zmigne z rameni*). Kadar začne siveti brada, se naveliča človek pustega fantovanja.

Gornik. Poslovil bi se rad od Blažiča. Saj dovolite, gospod doktor? (*Odpre dur.*)

Tretji prizor.

Prejšnja, v ozadju Blažič in Jakob.

Gornik. Oh, prijatelj, kakšnega te moram videti! Kaj se ti je pripetilo!

Blažič. Meni? Nič posebnega. Da izrabljajo norci svojo večino nad pametnimi ljudmi, to je kaj čisto navadnega.

Gornik. Ta revež tedaj ne čuti in ne sluti žalostnega svojega dušnega stanja?

Blažič. Žalostno moje dušno stanje je to, da sem popolnoma pameten, danes pametnejši nego včeraj.

Gornik. Meni se zdi, da govori logično.

Grm. Meni tudi; a nikjer ne slepi videz tako kakor pri takih dušnih pojavih. Najhujši in najneozdravljivejši norci so tisti, ki se imajo za pametne. Po pravici se imenuje spoznanje samega sebe začetek modrosti. Potem pa še nekaj. Jaz sicer nisem tako radikalen frenolog, kakor je bil ta moj prijatelj; a nekaj jedra ima ta veda, in to jedro treba izluščiti, da dobimo poleg drugih simptomov znake dušnega stanja. In baš lobanja Blažičeva je v tem oziru sumna. — Jakob, pazite nanj! — Potipljite sem, gospod doktor, to vzboklino! To je neznatni, za lajka komaj čuten, a za strokovnjaka simptomatičen znak. Medicina stoji dandanes na tako visoki stopinji, da izvaja iz takih neznatnih znakov že sigurne sklepe.

Blažič. Medicina stoji na tako visoki stopinji, da dokazuje lahko norost najpametnejšemu človeku ter ga zapre v blaznico.

Gornik. Kako pametno govori!

Grm. Ne res? Kar preslepil bi površnega opazovavca. Časi modruje po cele ure sam s seboj, na mah pa se mu pretrga logična nit. Pri nas treba posebne pozornosti.

Gornik. O mili prijatelj, kam te je dovedla učenost!

Grm. Res bolje nobene učenosti nego preveč.

Blažič. Istina. (Pokaže Grma.) Evo dokaza!

Grm. Jaz, ki sem dobro poznal prijatelja, sem že zdavnaj pričakoval katastrofe. Postajal je občutljiv, nervozen, paradoksen v govorjenju, in zadeva Murnova ga je že pokazala blaznika. Trditi v isti sapi, da je morivec in da je nedolžen!

Blazič (*srdit*). Sram te bodi perfidnega zavijanja!

Grm (*Gorniku*). Gospod doktor, ne tako blizu! Zopet se vznemirja. Jakob, pozor!

Jakob. Ali naj mu nataknem zopet prisilni jopič?

Gornik. A prav takšno je njegovo vedenje, kakor da je popolnoma zaveden.

Grm. Svetli presledki v dušni temi!

Gornik. Kaj pa spomin njegov? Spomnil ga bom neveste. — Dragi moj prijatelj, gospodična Selma te pozdravlja.

Blazič. Dragi moj prijatelj, meni se tudi zdi, da te pozdravlja.

Grm. To je skoro pametno povedal.

Blazič. Da, skoro.

Gornik. Kaj pa frenologija, prijatelj, veda, ki se ne moti in ne laže?

Blazič. Človek se ali moti ali laže. Če nima vede, se moti, ker je nima; če jo ima, se laže, ker je človek.

Gornik. Meni se vidi ta opazka tudi pametna.

Grm. Celo bistroumna. Seveda sodijo večkrat blazniki, vglobivši se v eno samo idejo brez prave zavesti, uprav čudovito. A nedostaje jim zmisla za realni svet.

Blazič. Za sleparstvo in goljufijo, sebičnost in priliznjenost, zavist in sovraštvo.

Gornik. Meni se ne vidi kar nič blazen.

Blazič. Torej beži, da tudi tebe ne zapró. Kjer vse nori, tam se zdi vsak pameten človek nenormalen.

Gornik. Vraga! Meni se zdi vsa zadeva sumna, in porajajo se mi prav čudne slutnje. He, Jakob, ali se res tudi Vam zdi Vaš doktor blazen?

Jakob. O res, res! Odkar poznam jaz tega gospoda, še nikdar prav pameten bil ni. Najboljše je, da ostane, kjer je.

Grm. Gospod doktor, ne bojte se, da ne bi jaz vestno opazoval prijatelja Blažiča. Kakor hitro se izkaže, da je ozdravljen, ga izpustimo; prej pa na noben način, na noben način. Nekoliko dušeslovnega znanja bi, menim, dobro došlo marsikateremu juristu.

Gornik. Kakor marsikateremu zdravniku nekoliko pravnega čustva.

Grm. Gospod doktor, treba bo iti. Bolnik se razburja, in to zadržuje zdravljenje.

Gornik. Zdrav torej, mili prijatelj! Jaz poskrbim, da se vidi va kmalu drugje.

Grm. Jakob, dobro pazite nanj! (*Odide.*)

Četrty prizor.

Blažič, Jakob.

Jakob. Jaz naj bi pazil nanj! (*Sede, ne menj se za Blažiča, ki gre proti ozadju, a se ustavi pred durmi.*) Čemu? Skozi okno vendar ne bo skočil; v sobi naj pa nori, kakor hoče. Prava sitnost to! Doma me čaka Krulc, ki bo skoprnel od strahu; jaz se pa tukaj dolgočasim. — Tu visi gospodova suknja in klobuk. Ali je kaj notri? (*Preliče in pregleda.*) Same norosti! Frenologija gor, frenologija dol kakor pri koleri. Zdaj je ima do grla. Ampak Krulcu bo dobro služilo to: suknjo ogrne, klobuk na glavo in kot potni list te norosti, pa pride brez sitnosti v Ameriko. Da bi ga le spravil iz mesta! — Semkaj ga pripeljem, da počaka noči.

Blažič. Kaj govori ta človek o Krulcu? Ali se mu meša? Ali je res nor ves svet?

Jakob. Ha, ha, ha, nor ves svet! I seveda, razen Vas, gospod doktor. Pa je res to, da misli norec, da

nori ves svet. Doktor Gornik ga je spomnil neveste, pa ni nič prav poprijel. Jaz ga pa spomnim na nekaj drugega. Bomo videli, kaj poreče. *(Iz-vleče listnico.)* He, gospod doktor, ali poznate to listnico?

Blazič. Nesramni tat! Daj nazaj, kar si mi ukradel!

Jakob. Ha, ha, ha, kako hitro jo je spoznal! Dobro, da nori.

Blazič. In jaz revež sem obdolžil nedolžnega človeka! Sem denar, če ne, te naznanim sodišču!

Jakob. Ha, ta je pa dobra! Da bi norec tožil pametne ljudi!

Blazič. Denar, pravim, nazaj!

Jakob. Kaj? Grozili mi boste? Kje pa je prisilni jopič? Ali naj ga Vam nataknem, da se ne boste genili?

Blazič. O nesramni lopov!

Jakob. Lopov? Kako pa se to sklada z Vašo frenologijo? Ta človek je tako nor, da je pozabil že svoje frenologije, vede, ki se nikdar ne moti. Ali mi niste preiskali lobanje in jo spoznali za tako popolno, da jaz kaj hudobnega niti storiti ne morem?

Blazič. Oh! *(Se umakne v svojo celico.)*

Jakob. Nič ne zdihujte, ko Vam ni sile! Tu v tem varnem zavetju ste preskrbljeni za vse življenje. *(Nekdo potrka.)* Noter!

Peti prizor.

Lojzika, Jakob.

Lojzika. Dober dan! Gospōda me pošilja vprašat, jeli gospod doktor Blazič res tukaj v blaznici.

Jakob. Res, in jaz tudi, kakor vidite; toda jaz imam še hišni ključ. — Vi ste prišli na ogled? Ali vidite svojega ženina? *(Pokaže proti celici.)*

Lojzika. Kaj blebečete, gospod Jakob, kar ni nič.

Jakob. Seveda ni nič; a brez Vaših zaslug. Vi bi bili radi postali gospa doktorica.

Lojzika. Zakaj pa ne? In zdaj bi bila slamnata vdova. Revez, da se mu je moralo tako zmešati!

Jakob. Veste kaj, Lojzika? Da se mu meša, to sem spoznal jaz, ko se je začel sukati krog Vas. „Srečen mož, ki mu boste Vi žena!“ Ali ni tako dejal? In Vi se niste niti namuzali! — Tak norec, ki ne pozna ne žensk ne moških! Če ne bomo zapirali takih ljudi, postavijo nam ves svet na glavo.

Lojzika. No, no, gospod Jakob, če bi bil vsak norec, ki se zanima zame, bi bilo tu premalo prostora. — Ah, gospod doktor, kako Vas milujem! Zakaj me niste vzeli za ženo, predno ste znoreli!

Jakob. No, tak norec pa vendar še ni bil.

Lojzika. Ah, Jakob! Vi ste hudi name?

Jakob. In po pravici, ker ste tako vihravi. Svoji gospodi ste se gotovo močno prikupili.

Lojzika. Oh pač. Gospa je bila huda kakor osa, in gospodična se je držala kakor deževno vreme. Kakor hitro pa sta zvedeli, da je gospod znorel, sta bili zopet dobri.

Jakob. Norost pač vse opravičuje.

Lojzika. Zdaj moram pa hiteti povedat, da je gospod doktor tu in da ga lahko obiščejo. — Zdravi, gospod doktor! Prav smilite se mi; pa potolažite se; saj niso vsi pametni, ki živé zunaj.

Jakob. Jaz Vas spremim, gospodična.

Lojzika. Nikar se ne trudite, gospod Jakob!

Jakob. Vendar, vendar; jeza in zamera se mora popraviti, predno zajde solnce. (*Odide.*)

Šesti prizor.

Blažič.

Blažič (*pogleda oprezno iz svoje celice, stopl hitro k izhodu, koder je odšel Jakob, izkusa odpreti, in ker najde duri zaklenjene, se obrne.*) Oh ti razum, ki sem te toliko mučil, in ki mi za osveto le živejše predstavljaš mojo nesrečo, odkleni mi vendar ta vrata, ali pa otemni zares in pokrij z večno nočjo zlobo solnčnega sveta! Zlobo? Saj je ni, saj sem jo tajil. Ah pač, ni je, v vsem stvarstvu je ni; večnim zakonom se pokoravajo vse stvari in hodijo svojo gotovo pot, brez laži in sleparstva, in ne prestopajo svojih mej. — Izjema je le človek. — Oj narava, s kom si prežestovala, da si rodila ta nestvor, to grozno spako, ki edina v vsem stvarstvu laže in se hlina in slepari! — Da, laž in zloba, to je razlika med človekom in živaljo, edinega človeka svojstvo. — Strašno, čudno je to bitje, ki se roga vsem pravilom in poskusom, ta zasmeh vsake logike, obup vsega umovanja, vsak sam zase brez-sistemem sistem. — Ah, morebiti sem pa res zblaznel? Kdo sem? Ali sem doktor Blažič in v blaznici? Da, gotovo! Tu je prisilni jopič, ki mi ga je snoči nateknil prijatelj Grm; tam moja obleka. Z istinitostjo se še strinjajo moje misli, nisem še zblaznel. Celo izpametoval sem se. Ko sem se šopiril, da poznam ljudi, tedaj sem zorel za blaznico. To je prav pogodil Jakob, moj vzor poštenosti. (*Sede in se zamišlja.*)

Sedmi prizor.

Blažič, Marta, Selma, Marin, Grm, Jakob.

Jakob. Takole sedi ves čas in premišljuje.

Selma. Oh, tragična usoda! S sočutnim strahom se klanja pred teboj človeška narava. Če se je omračil tak razum, otemnel tak duh, česa se moramo bati vedno vsi!

Marta. Vidiš, draga moja? Tisto hlepenje po posebnostih ne velja nič. Tudi učenjak se mora držati gotovih mej.

Blažič. Istina! Zlasti učenjaka priporoča omejenost, in želje svojih hčerk naj omeje matere na omejene snubce, da ostane zarod omejen.

Jakob (*Blažiču*). Gospod doktor, vstanite vendar, če govorite z gospodo.

Blažič. Proč, nesramni tat!

Marin. Ha, kako je divji! Marta in Selma, ne tako blizu in varujta se! Taki ljudje so sila nevarni.

Blažič. Doktor Grm, preišči tega lopova, in če ne najdeš v njegovem žepu moje listnice z denarjem, reci po pravici, da sem blazen.

Jakob. Ali slišite, gospod doktor? To goni naprej in naprej, in da ga je napadel Andrej Muren.

Blažič. In res me je napadel; a morda res le v šali; ta lopov pa mi je v istini pobral denar.

Jakob. Takšen je, gospod doktor, in vse prigovarjanje in mirjenje je zaman.

Selma. A nadejati se je vendar, da se mu posveti v glavi, ko se poleže notranji nemir?

Grm. Gotovo, gospodična; za nekaj časa bo že prešlo.

Blažič. Predno se razkrije lopovščina in tatvina in sleparstvo.

Jakob. Prav neprijeten norec je to. (*Odide.*)

Selma. Kako čudno govori! Poprej je vedno trdil, da ni pravzaprav ne lopovščine ne tatvine ne sleparstva; zdaj pa govori kakor vsakdanji človek.

Grm. Izgubil je dušno ravnotežje, gospodična. Vsaka blaznost izvira od tod, da izgubi človek zavest samega sebe, svoj dušni „jaz“, ki tvori osebnost, individualnost; misli si stvoré drugo, novo, tujo osebnost ali pa po več osebnosti. Tako misli ta siromak, da je njega napadel Andrej Muren, ne Krulca; in da je njemu kdo vzel denar. Iz vznemirjajočih dogodkov prešlih dni so se mu izcimile fiksne ideje, ki jih bo težko pregnati.

Marin. Sreča je še, da je znorel, predno je dobil našo Selmo. — Kaj ne, draga moja, kako sem jaz prav govoril, da s tem doktorjem ne bo nič, da ga pustimo pri miru, da je komplet norec.

Marta. To si ti šele tedaj spoznal, ko so ga zaprli.

Marin. Ti se motiš, moje dete. Moje mnenje je bilo vedno, da je ta človek in vsi njegovi sistemi in teorije in hipotenuze nevarne veri in državi in socialnemu redu.

Marta. A kdo se je bil tako vglobil v vlogo novega mecenata? Kdo govoril tako navdušeno o novih idejah, ki prodirajo z neovirno silo v zastareli svet?

Marin. To ni bilo drugega nego obzirnost na Vaju. Česa ne stori zvest soprog za svojo družico, dober oče za svojo hčer! Zdaj pa imate blamažo!

Grm. Prosim, gospod Marin, ne preširavati! Blamaže ni tu nobene. Koliko učenih glav je pritrjevalo doktorju Blažiču in ga slavilo! Jaz seveda sem ga poznal boljše —

Blažič. — nego samega sebe.

Grm. Zaradi tega sem svaril gospo in gospodično; žal, da ne s polnim uspehom. Vendar ne čistam gospodične Selme nič manj nego poprej in bi bil vesel, če bi si mogel laskati, da me ceni ona sedaj nekoliko više.

Marin. Gospod doktor, jaz upam, da spozna Selma svojo pravo srečo.

Grm. Sreča bo vzajemna. Gospodična Selma, dajte mi svojo roko!

Selma. Gospod doktor, groza me je, na takem kraju in pred ubogim Blažičem govoriti o ničemurnih stvareh.

Blažič. Zakaj, zakaj! Saj je od snoči še pogrnjena miza za zaroko.

Selma. Ali čujete odgovor? Kako umesten, kako pameten! Meni se doktor Blažič ne zdi blazen.

Blažič. A Grmu se zdi, in to zadostuje. On je popolnoma drugačen od mene, in ker se ima sam sebe za razumnega, torej —

Marin. Pametna ta!

Grm. Vraga, res ne govori neumno in vidi se nekoliko pomirjen! Dandanes imamo pač izborna metodo zdravljenja. Ni bil še ves dan doktor Blažič pri nas in že je skoro pameten. A potrebuje še nekoliko opazovanja. Ako želi gospoda, pokažem drugih takih objektov.

Selma (Blažiču). Zdravi, zdravi, gospod doktor! Na svidenje v prostosti!

Blažič. Gospodična, ali Vi verjamete, da je hudobnost in krivica?

Selma. Oh, da; in nesreča in bridkost. Vi ste me učili pač drugače, in dokler sem Vas poslušala, sem verjela Vam; kadar sem bila sama, sama sebi.

Blažič. In prav ste storili. Le sami sebe poslušajte in verjemite, da je zloba in krivica; in ko jaz Vas poslušam, vrača se mi vera v dobroto in blagost. *(Odide v svojo celico.)*

Marin. Idimo, idimo! Ta človek ni ne pameten ne nor. *(Nekdo potrka.)*

Grm. Noter!

Osmi prizor.

Prejšnji, Gornik.

Gornik. Klanjam se, gospoda, in veseli me, da vidim zbrane same znance. Z nesrečnim našim prijateljem ste govorili? Kakšen se Vam zdi?

Marin. Nič posebnega. Pričakoval sem več.

Gornik. Torej se Vam ne zdi manj razumen nego takrat, ko smo ga slavili kot učenjaka?

Marin. Tega, gospod doktor, ne vem jaz tako natanko. Saj veste, kako je. Denar in kredit je na zunaj isto, in vsak velja za pametnega, kdor hodi zunaj tega ozidja.

Gornik. Kaj menite Vi, gospa?

Marta. Jaz ne zapazim nobene razlike. Poseben človek je pač bil vedno.

Gornik. Jaz bom poskusil dokazati, da je doktor Blažič dušno popolnoma normalen, in napnem vse sile, da ga rešim.

Selma. Oh, gospod doktor, storite to, in Bog Vam daj srečo! Vedno Vam bom hvaležna.

Gornik. Za to plačilo, gospodična, ne bo noben trud pretežak tihemu Vašemu prijatelju. — Jaz napravim takoj z doktorjem Blažičem zapisnik. *(Gre proti durim v ozadju.)*

Grm *(mu zastavi pot).* Oprostite, gospod doktor, tega ne boste storili! Bolnika, ki se tako pravilno in uspešno zdravi, vznemirjati, da se mu ovre ali celo prepreči zdravljenje, tega po svoji vesti ne morem dopustiti. In tu sem jaz gospodar! Kakor se ne vtikam jaz v pravne razmere, tako moram prositi, da se mi pusti moj delokrog.

Selma. Ah, gospod doktor, ustrezite gospodu odvetniku, da se reši nesrečni gospod Blažič!

Grm. Baš s tem bi ga pogubil. Koliko je že poginilo bolnikov, ki so bolj verjeli nestrokovnjakom nego zdravniku. Baš ker ljubim gospoda Blažiča, ne morem dopustiti takih poskusov.

Gornik. Gospod doktor, meni bo jako neljubo, ako se bom moral drugam zateči.

Grm. Kamor drago. Jaz imam zase korifeje, učenjaške korifeje. Sploh prosim, gospoda, čas je, da ostavimo bolnika. — He, Jakob! *(Jakob vstopi, oni odidejo.)*

Deveti prizor.

Jakob.

Jakob. Zdaj pa hitro in oprezno! Zaklenimo vrata (*stori*) in odprimo okno (*stori*). (*Skozi okno.*) Le semkaj, gospod Krulec! Kar po lestvi gor! Ali Vas ni nihče zapazil?

Deseti prizor.

Jakob, Krulec (*vstopi skozi okno*), pozneje Blažič.

Krulec. Nihče. Kdo pa je v oni sobi?

Jakob. Siromak norec, doktor Blažič.

Krulec. Res? Doktor Blažič? Zakaj so ga pa zaprli?

Jakob. Ker je govoril tako neumno. Trdil je, da sva midva poštenjaka.

Krulec. Kaj pa, če ni popolnoma nor?

Jakob. Tudi nič ne dé. Zdaj mu nihče nič ne verjame, kakor lažniku ne, če tudi resnico govori.

Krulec. A kaj, če pride kak drug paznik v sobo?

Jakob. Porečem, da ste tudi siromak norec.

Krulec. A kako se moram potem vesti in kako govoriti?

Jakob. Kar po domače. Čim pametnejše kdo govori, za tem večjega norca ga imajo. Za silo recite kako antropološko in frenološko ali pa škofjeloško, potem ne bo več dvoma. Ko se stemni, vzamete ta klobuk in ta površnik doktorja Blažiča, in hajdi v prostost! Popotovali boste kot doktor Blažič, ne da bi Vas kdo nadlegoval, magari nia konec sveta. Ampak tistih 600 gld. Upam, da niste pozabili!

Krulec. Pogodila sva se za 500.

Jakob. Da, ljubi gospod Krulec. A razmere so zdaj druge, sitnost in nevarnost večja, in Vi doboste nov površnik in ne prestar klobuk, vredna med brati 50 gld.

Blažič (*odpre tiho duri in opazuje*). Hu, prikazni, pošasti! Ali ni to Krulec? Ali ni to utopljeni Krulec?

Krulec (*preiskuje žep Blažičevega površnika*). Tu je nekaj doktorjevih pisem. Dobro došla! Odpirala mi bodo zaprta vrata. „O frenologiji sploh; o frenologiji posebej; antropologija in frenologija.“ Strašno učeno! Tu pa pismo gospodične Selme. Ah, ah! Kaj pa piše? „O solnce moje noči!“ In morebiti mesec mojega dneva. Interesantno, a zame brez pomena; to mu lahko pustim.

Jakob. Čemu? Človek ne ve, kdaj se kaj potrebuje. Kar vtekните v žep! Zanj tako nima veljave, ker je Selma že naredila čezenj križ.

Blažič (*stopi proti Krulcu*). Vražja lopova! Krulec!

Jakob. Ho, nazaj!

Blažič. Tatje, razbojniki!

Jakob. Tiho, tiho in mir! Ne verjemite prikaznim razdražene domišljije! Razburjenje ovira zdravljenje. Krulec je mrtev, utopljen. Kolikrat ste dokazali to s frenološkega stališča! Oči in ušesa se motijo, frenologija se ne moti. (*Polglasno.*) Lejte, gospod Krulec, kakor z otrokom moram ravnati z njim.

Blažič. Pomagajte! Tatje, lopovi! Krulec je tu in mi hoče ukrasti suknjo. Na pomoč!

Grm (*zunaj*). Kaj pa je? Odprite!

Blažič. Krulec je tukaj, Krulec!

Jakob (*na glas*). Mirujte, ubogi gospod doktor, mirujte!

Grm. (*zunaj*). Odprite!

Jakob. Ne morem, ne morem, ker komaj mirim ubogega gospoda. Zdi se mu, da vidi umrlega Krulca pred seboj, ki mu hoče ukrasti suknjo. Vrata sem zaklenil, da mi ne uide; a zdaj divja, da ga komaj uganjam. (*Polglasno Krulcu.*) Bežite skozi okno!

Krulec (*polglasno*). Ne morem; baš prihaja možak čez travnik.

Jakob (*polglasno*). Skrijte se v celico!

Blažič. Res je tu Krulec. Zdaj se je skrčil v mojo sobico.

Jakob. Ali slišite, gospod doktor?

Grm (*zunaj*). Da, slišim in konstatiram nev izbruh blaznosti, ki ga bom takoj dejal v zapisnik. Ha, doktor Gornik, nič ne boš opravil!

Jakob. Ali smem privezati siromaka norca?

Grm (*zunaj*). Če ne bo miroval, privežite ga! A pazite vedno, da se ne zgodi kakšna nesreča. Vi ste mi odgovorni zanj. (*Odide.*)

Blažič. Lopovska sodrga! Oh, da je človek tako onemogel! Pomagajte!

Jakob (*Krulca*). Glejte, gospod Krulec, koliko imam sitnosti! Ali ni krvavo zaslužen Vaš denar! — Toda, zdaj pa kar ročno! Tu klobuk in površnik. Do vrat Vas spremim. (*Odpre vrata, odide s Krulcem in zaklene za seboj.*)

Enajsti prizor.

Blažič, pozneje **Muren**, nazadnje **Jakob**.

Blažič. Pomagajte! Tatje! Krulec uhaja. — Oh, vse zaman! Kdor bi mi verjel, me ne čuje; in kdor me čuje, mi ne verjame. — Ha, okno še odprto in lestvica prislonjena. Živela svoboda! (*Skoči k oknu, a odskoči takoj prestrašen.*) Ah, kaj je to!

Muren (*se prikaže pri oknu*). Gospod doktor, gospod doktor, ali ste sami?

Blažič. Ah, morivec, morivec! Zdaj je prišel nadme. Pomagajte! Umorili me bodo.

Muren. Ne kričite vendar, če se hočete rešiti! Od doktorja Gornika sem zvedel, da Vas drže zaprtega, in sklenil sem, oprostiti Vas. Hitro z menoj, dokler ne pride kak paznik!

Blažič. Vi ste? Andrej Muren?

Muren. Tu moja roka!

Blažič. Ah, ne tako blizu!

Muren. Še se me boji. Moja neumna šala! Gospod doktor, koliko sem se je že kesal! Naj operem svojo krivdo z Vašo rešitvijo!

Blazič. In Vi me niste prišli morit?

Muren. Oh, nesrečni človek!

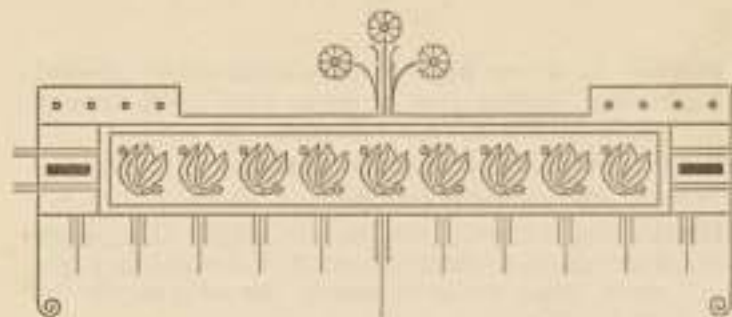
Blazič. Kaj je storiti! Oh, kaj je storiti! Tu gotova blaznica, tam morebiti smrt. A če me je prišel morit, zakaj me ni še umoril? Morebiti me vendar ne bo.

Muren. Čas poteka, gospod doktor, in jaz čujem korake. Prišel sem Vas rešit; če ste pametni, idite z menoj; če nōri, ostanite v blaznici!

Blazič. V božjem imenu! Idiva, toda Vi pred menoj!

Jakob. *(vstopi).* Primate ga, držite ga! Doktor Blazič uhaja.

Tretje dejanje.

(Soba v Marinovi hiši.)

Prvi prizor.

Blažič, Marin, Marta, Selma.

Blažič. K Vam sem se zatekel v svoji stiski, gospod Marin; dajte mi zavetja, dokler se ne reši zamotana moja zadeva. Gm me lovi, da bi me vteknil zopet v blaznico: a če me izročite njemu, se bojim, da res zblaznim.

Marin. Gospod doktor, bodite preverjeni, da storim za Vas, kar bo v moji moči. Samo tega ne smete zahtevati, da bi se uprl jaz zaradi Vas zakonom in oblastvu in državnemu redu. Jaz sem oče in moram skrbeti za svojo in svojcev blaginjo.

Marta. Kako se Vam je vendar posrečilo ostaviti blaznico?

Blažič. Ubežal sem in rešil me je Vaš kočijaž Muren, najplemenitejši poštenjak, kar jih nosi svet. On stoji zunaj in prosi, da ga zopet sprejmete v službo, in jaz podpiram najtopleje njegovo prošnjo.

Marin. Ah, ah, ah, to so simosti! Ne pripovedujte tega! Vi ste prišli k meni, basta! Kaj briga mene, kod in kako ste prišli. Da ste ubežali, da Vas je

kdo odpeljal protizakonito, tega jaz ne vem in nočem vedeti. Zakaj če jaz to vem in Vas vendar krijem pod svojo streho, sem kazniv. In Vi vendar ne boste hoteli dati povoda, da se kaznuje Vaš dobromik! Ali ste zdaj popolnoma zdravi?

Selma. Papa, kako moreš tako vprašati!

Marta. Prav veseli nas, gospod doktor, da Vas vidimo zopet prostega, ker bivanje v blaznici mora biti grozno.

Blazič. Oh, da, in spametuje človeka in ga privede k spoznanju samega sebe in drugih. Lejte, gospa, svojega slugo Jakoba sem imel vedno za vzor poštenega človeka; spoznal sem ga za največjega lopova. (*Marinovi se spogledajo in odmikajo.*) In koga sem še videl! In kdo je še živ! Krulec. (*Zopet se odmaknejo.*)

Marin (*svojim, pokaže na čelo*). Siromak! — Pazite na vsako njegovo kretanje! — Selma, pokliči Andreja, če je zunaj! (*Selma odide*).

Drugi prizor.

Ostali.

Blazič. Pošljite, gospod Marin, hitro koga na policijo, da prestreže lopova Krulca, predno ubeži.

Marin. Res bi bilo to dobro, gospod doktor. Toda povejte mi, ali je bil ta Krulec takšen kakor prej in se mu ni nič poznalo, da je utonil?

Blazič. Saj ni res, da bi bil utonil. On Vam je pobral denar, potikal se koder si bodi, prišel v blaznico, preoblekel se v mojo obleko in Jakob ga je izpeljal. Če ga ne dobi hitro policija, Vam uide v Ameriko (*Selma vstopi z Marnom*).

Tretji prizor.

Prejšnji, Selma, Muren.

Marta. Oh, ubogi doktor!**Marin** (*Marna*). Andrej, ti stoj tukaj, in če rečem jaz: ena, dve, tri! zgrabi gospoda doktorja!**Blazič.** Muren, Vi niste videli v blaznici Krulca?**Muren.** Ne, gospod doktor.**Blazič.** A je bil notri in je odšel z Jakobom, baš ko ste Vi prišli na okno.**Marin** (*Marna*). Ali ga slišiš, kako govori? Kaj si ga izpeljal, da boš kaznovan še ti! Tam bi ga bil pustil!**Blazič.** A kaj čakate, gospod Marin, da ne napočite policije za Krulcem? Jaz bi ga naznanil sam; a se ne smem zunaj pokazati, sicer ujemo mene mesto onega.**Marin.** Takoj, takoj, gospod doktor. (*Drugim.*) Varujte se, jaz pošljem po doktorja Orma, in ti, Andrej, glej, da priskočiš o pravem času na pomoč. (*Odide*).

Četrty prizor.

Ostali.

Blazič. Da, gospodična Selma, izkušnja izučí človeka. Zdaj sem spoznal, za koliko sem precenjeval znanstvo, za koliko precenjeval voljo, spoznal sem krivico in pravico, dobroto in zlobo.**Selma.** In imenitni Vaš sistem, gospod doktor?**Blazič.** Dejstva brez sistema veljajo več nego sistem brez dejstev.**Selma.** Torej ste sedaj popolnoma drugačnih nazorov nego poprej?**Blazič.** Izučilo me je življenje. Učen in pameten je dvoje.

Marta. To trdi tudi doktor Gornik, Selma.

Blažič. Doktor Gornik je blag človek in Muren, ki sem ga sodil popolnoma krivično, je blag človek; Orm pa je lopov hujši nego moj Jakob, hujši od Krulca. (*Srdit.*) In ta vrag, vem, da me bo iskal in izkušal posiliti me zopet v blaznico nazaj; a živega me ne spravi več noter, živega ne. Muren, pojte takoj po doktorja Gornika! — Kaj? Vi se obotavljate?

Marta. Idi, Andrej, idi, da se ne raztogoti gospod doktor! (*Selmi.*) Jaz sama ne ostanem tukaj, idiva. — Ali Vam smem prinesiti, gospod doktor, nekoliko okrepčila? — Seveda. — Oprostite, prosim, za nekaj trenutij. (*Marta, Selma, Muren odhajajo.*)

Blažič. Hvala lepa, gospa; ni treba, ni treba.

Peti prizor.

Blažič.

Blažič. Ha, vse se me boji, vse se mi umiče, kakor sem se jaz prej bal najboljših ljudi. — In kaj, če me najde doktor Orm! Gotovo me že pogreša in zasledujejo me kakor psi ubeglega zamorca. Zvezali me bodo in vzeli mi svobodo, ki sem jo hotel jemati jaz poštenjakom. Vse se maščuje.

Šesti prizor.

Lojzika z okrepčilom na tasi, Blažič.

Lojzika. Dober večer, gospod doktor. Ali Vam smem postreči? To limonado s sodo Vam posebno priporoča gospa.

Blažič. Vi, Lojzika, se me nič ne bojite?

Lojzika. Ne, hvala. Saj ste že popolnoma pametni, ne li? Ali se samo tako delate?

Blazič. Ali sem bil katerikrat drugačen?

Lojzika. I seveda. Ali ste že pozabili, kje ste bili?

Blazič. Nisem pozabil in dobro vem, kako ste se norčevali z menoj.

Lojzika. Kaj, da niste bili popolnoma nori?

Blazič. Prav hud bi moral biti na Vas.

Lojzika. In jaz, gospod doktor, na Vas. Ali mi niste pripovedovali, da bi radi imeli tako nevesto, kakor sem jaz; in da bo srečen, kdor me vzame?

Blazič. Sem se pač tudi jaz nekoliko pošalil.

Lojzika. Toda, gospod doktor, jaz sem se šalila z Vami, ko so Vas imeli vsi za norca. Vi pa z menoj, ko sem bila pametna. Pa saj ste gospodje vsi enaki; me reve nikdar ne vemo, kdaj da govorite zares in kdaj za šalo. Če verjamemo, smo norice, in če ne verjamemo, nam je žal. — Ali pa veste, gospod doktor, da se ponuja naši gospodični nov ženin?

Blazič. Res? Kateri?

Lojzika. Doktor Gornik.

Blazič. Ah, blagi in plemeniti Gornik! — Vedno ima človek ljudi za predobre ali za preslabe.

Lojzika. In vsaka si rada izboljša. Gospod Gornik je prav ljubezniv; zato je tudi rekla gospa, da naj gre Selma za Vami v blaznico, če še mara za Vas.

Blazič. Torej se je ves svet zarotil proti meni!

Sedmi prizor.

Prejŕnja, Grm, Marta, Marin, Jakob.

Grm. Ah, naš ubežnik tu? Veseli me, da se ti ni nič pripetilo, prijatelj, ko si lezel skozi okno. A kdo ti je pomagal?

Marta (*Lojziki*). Tebe ne potrebujemo. (*Lojzika odide.*)

Blazič. Kdo mi je pomagal? Notri si mi pomagal ti, prijatelj, ven pa neki drug prijatelj.

Grm. Ali greš z menoj malo na izprehod?

Blazič. Ne, hvala, prijatelj; pojdi sam, jaz sem nekoliko truden.

Grm. To ne dě nič; saj čaka voz zunaj. — Jakob, stopite na ono stran!

Marta (Grmu). Oh, gospod doktor, če možno zlepa, ker meni se smili.

Blazič (Jakobu). Proč, lopov! Ne dotakni se me!

Jakob. Ljubi gospod doktor, ne bojte se, popeljite se malo s prijateljem, gospodom doktorjem, da se razvedrite. Sedenje Vam ne ugaja, ker ovira prebavljanje in žene kri v glavo.

Blazič. Lopovski hinavec, ki si mi ukradel moj denar.

Marta. Kake grozne domišljije, in kako hudo dě človeku to poslušati!

Jakob (Grmu). Nič si ne dá dopovedati ta norec. Jaz ga bom zgrabil.

Marin. Poskusite še zlepa; ali pa poskusim jaz. Gospod doktor, ali me še poznate?

Blazič. Seveda, gospod Marin, saj sem Vas šele danes prav spoznal.

Marin. To je lepo, gospod doktor, in zdaj se popeljemo malo po mestu, jaz in Vaš prijatelj doktor Grm greva z Vami.

Blazič. Ljuba prijatelja, popeljita se sama in popeljita pred sodišče tega lopova tukaj, ki mi je ukradel mojo listino.

Jakob. Seveda sem jo ukradel, in sto milijonov je bilo notri. Zmešanemu človeku treba vedno prirediti, sicer zroji.

Blazič. In Krulcu je pomagal ubežati.

Jakob. Kajpada. Tistemu Krulcu, ki je kradel pri gospodu Marinu — sama tatvina hodi revežu po glavi — in ki je potlej utonil v vodi.

Blazič. Nesramni lažnivec!

Jakob. Res, nič prida ga ni bilo. Na vse zadnje je še vzel Vašo suknjo.

Blazič. Res jo je vzel; zdaj govori resnico ta lažnik.

Jakob. Napol sem ga že pridobil.

Blazič. In klobuk mi je vzel tudi.

Jakob. Kako pa! Saj brez klobuka ne more na cesto.

Blazič. V dokaz, da govorim razumno in pametno in resnično, naj ideta doktor Grm in Jakob v mojo sobico v blaznico in pogledata, če ni res izginila moja suknja in klobuk. Če se motim, grem takoj radovoljen, odkoder sem prišel.

Jakob. Kako je zvit! — Odpravil bi naju rad.

Grm. Prijatelj, pojdimo vsi trije; v četrti ure smo tam in nazaj.

Blazič. Ne, pojdita sama! Jaz Vaju počakam tukaj.

Jakob (Grmu). Gospod doktor, jaz stopim nalašč nekoliko ven in pridem čez nekaj časa s poročilom, da se on moti, da je njegova obleka še vsa na svojem mestu. Potem pojde morebiti z nama.

Grm. Ah, premalo ga poznate. Zlepa ne opravimo nič.

Marta. Morebiti bo pa poslušal mene. — Ljubi gospod doktor, midva sva bila vedno prijatelja.

Blazič. Brez dvoma, milostiva gospa; saj ste svetovali svoji hčerki, da naj gre za menoj v blaznico, če še mara zame.

Marta. Moj Bog, odkod vé on to! Ni možno, da bi bil zvedel od koga. Kako si moremo to razložiti?

Grm. Čisto naravno, milostiva gospa. Taki blazniki so večkrat bistrovídcí, kakor jih imenujemo znanstveniki, in njih stanje je magnetično bedenje v spanju. Kar je drugim skrito, to jim je časi čisto jasno; kar pa vedo vsi ljudje, to jim je zavito v temo, znak prave blaznosti. Mohamedani na primer imajo take ljudi vedno za preroke; no, in, in — človek bi govoril še več, toda oziri na splošne predsodke, oziri na vero in državni red so veliki in važni.

Blazič. Ali ga čujete, milostiva gospa, farizeja, ki postavlja smela načela in imenitne podmene in se hkrati plaho ozira, če ne pride s kakim zakonom in oblastvom in mogočnikom navzkriž; oziri sem, oziri tja, vsi okrog trebuha.

Jakob. Ali ga primem, gospod doktor?

Grm. Vi za jedno roko, jaz za jedno; gospod Marin, pomagajte!

Osmi prizor.

Gornik, Selma, prejšnji.

Blazič. Oh, prijatelj, o pravem času si prišel. Pomagaj mi; zopet me hočejo zapreti in zaprtega držati, dokler res ne zblaznim.

Gornik. Eno besedo, gospod doktor Grm! Jaz sem storil vse potrebne korake, da se še enkrat temeljito preišče dušno stanje našega prijatelja.

Grm. Dobro, gospod doktor; jaz ne ugovarjam nič; toda do tistega časa naj ostane pod mojim varstvom.

Gornik. Prepustite ga meni! Jaz sem Vam porok, da ne uide in da se mu ničesar ne pripeti.

Selma (Grmu). Storite tako, gospod doktor, tudi jaz Vas prosim.

Grm. Gospodična Selma, nikar ne mislite, da ima Blazič boljšega prijatelja od mene. A baš zaradi tega ga ne prepustim nikomur, dokler ga ne ozdravim temeljito.

Blazič. Jaz sem ozdravljen popolnoma in ne potrebujem nobenega zdravnika več.

Gornik. Gospod doktor, jaz Vas opozarjam, da sem že obvestil o tem slučaju novine, in da zaženem velik hrup.

Grm. In jaz obvestim državnega pravdnika, da uduši ves Vaš hrup.

Gornik. A če vidi in spozna vsak pameten človek, kdorkoli govori z doktorjem Blazičem, da je dušno popolnoma zdrav in razumnejši nego marsikdo, ki ga smatra za bebca, bi se vendar moralo popraviti,

kar je zagrešil nesrečni slučaj. Ne ene nespa-
metne besede ne izpregovori Blažič.

Grm. Dokler molči.

Gornik (*Blažiču*). Prijatelj, ali se spominjaš včerajšnjih dogodkov?

Blažič. Menim, da precej boljše nego ti in vsa go-
spôda tukaj.

Gornik. Ali veš, da so te zaprli v blaznico in zakaj?

Blažič. Da, ker sem uravnaval življenje po svojih pod-
menah, ne pa narobe.

Gornik. Gospod doktor, ali Vam ne govori zadosti
pametno in jasno?

Marin. Meni se zdi res popolnoma pameten.

Gornik. Ali potrebujemo še kakšnega dokaza?

Grm. Zdaj pa pride protidokaz. Ali ni prej vedno
trdil, da je frenologija veda, ki se ne moti, veda
vseh ved? In zdaj noče nič vedeti o njej. Ali ni
trdil, da je njegov sluga Jakob vzor vseh slug,
poštenjak od glave do petá? In sedaj ga imenuje
lopova in tatu in sleparja.

Blažič. In ga bom tako imenoval in ne miroval, dokler
ne pride pod ključ.

Grm. In poprej vedno, da ni hudobnežev, ne tatov?
Krulec mu je bil blag človek, ki je nesrečno umrl,
vri mladenič, ki ga je večna škoda: zdaj pa goni,
da je slepar, ki niti utonil ni, ampak da je prišel
v blaznico, v njegovo sobo, kamor ne sme nihče
brez mojega dovoljenja, ker jaz sem odgovoren
za vse, in slabo bi se mi godilo, ako bi zanemarjal
svojo službo.

Blažič. In vendar živi še Krulec in res je bil v blaz-
nici, kamor ga je bil pripeljal Jakob, in vzela sta
mi površnik in klobuk.

Grm (*Gorniku*). No, gospod doktor, ali potrebujemo
še kakšnega dokaza?

Marin. To je zopet popolna blaznost. Človek res ne
ve, kaj bi mislil in rekel.

Selma (*Gorniku*). Kaj menite Vi, gospod doktor?

Blažič. Gornik, ali se tebi tudi noro zdi, kar govorim? Ali naj rečem, da ste razen sleparja Jakoba vsi drugi zaslepljeni?

Gornik. Jaz pravim, da se prepričajmo najprej, je li vse tako, kakor govori Blažič.

Grm. Da se lahko prepričate, za to sem jaz tukaj. Četrt ure, predno smo konstatirali Blažičev beg, sem bil jaz po sobah, in takrat je kričal Blažič, da je v sobi Krulec, čujte! Krulec; in miril ga je Jakob.

Jakob. In kako je razgrajal! Srepa je gledal, tiščal pene, in lasje so mu stali po koncu. Gotovo se mu je bil prikazal utopljeni Krulec.

Grm. Halucinacije, nič drugega nego blaznostne halucinacije.

Jakob. Jaz sem ga miril, da se mu blede, da je to sama domišljija. Mislim sem že, da je pomirljen; nato mi pa uide, najbrž iz strahu pred Krulcem.

Blažič. Oj ta lažnik!

Grm. In prosim, gospôda, ali ni prej vedno trdil o Andreju Murnu, da je nevaren človek, ki se ga treba ogibati, morivec in razbojnik?

Blažič. Kar sem spoznal ljudi, je on najplemenitejši človek.

Grm. Slišite, kako govori sedaj?

Blažič. Da, storil sem veliko krivico; po videzu sem sodil. Njegova lobanja —

Jakob. Kaj pa moja lobanja, gospod doktor? Ali ni najpopolnejša?

Blažič. Da, pri tem lopovu je celo oblika lobanje hinavska, in vsak njegov ud laže zase in po svoje.

Gornik. Jaz res ne uvidim nobenega znaka blaznosti, le spoznanje, da ga je bila speljala na led njegova teorija. Ne li, mili prijatelj?

Blažič. „Mili prijatelj!“ Čemu tako sentimentalno? Zadostovalo bi „znanec“ ali „rojak“ ali „vrstnik“. „Vrstnik“, ta beseda ima nekako najširši obseg; pod njo spraviš brez sile vsa svoja čuvstva.

Marta. Zdaj pa govori zopet precej čudno.

Selma. Oh, nikakor ne, mama, popolnoma razumno.

Marin (*Gorniku*). Gospod doktor, tu imate zahvalo za svoj zagovor. Toda če ga Vi razumete, dobro; jaz ga ne.

Blazič. Veste, gospod Marin, stvar je pa taka. Vi ste dober človek, a ne popolnoma dober, in slab, a ne popolnoma slab, prav junak za romane. Godi pa se na svetu vedno tako, da če se prepirata dva, se smeje tretji. Ali razumete?

Marin. Ne!

Blazič. Tedaj pa pojte Vi mesto mene z gospodom Grmom; Vam vzameta lahko Jakob in Krulec še mnogo več nego meni, ne mislim pameti, a denarja, ki je za pamet izboren namestek.

Grm. Jako pametno povedano. A kaj to pomaga? Po mnogih pametnih besedah se vedno zopet zmeša revežu. Mene kliče dolžnost, in jaz pozivijem gospodo za priče, da nisem opravil zlepa ničesar.

Gornik. Jaz ostanem vendar pri tem, kar sem rekel, in ugovarjam proti vsakemu silovitemu postopanju.

Grm. In jaz, gospod doktor, zavračam najodločnejše vsak ugovor; in vsako oviro moram smatrati kot upor proti zakonitemu oblastvu. Ta je res lepa! Iz znanosti in učenosti se hoče dandanes norca delati že vsak lajik. Toda ne! Kajti še živimo v kulturni državi. — Jakob, primite gospoda doktorja! Iđimo! (*Jakob prime z eno roko Blaziča, z drugo odpre vrata; vstopi pa policaj.*)

Deveti prizor.

Prejšnji, policaj.

Policaj. Oprostite, gospoda! Zvedel sem, da je gospod doktor Grm tukaj in pridem povedat, da se je posrečilo meni in enemu pazniku ujeti ubeglega doktorja Blaziča.

Grm. Kaj se Vama je posrečilo?

Policaaj. Ujela sva doktorja Blažiča, ki je ušel iz blaznice.

Gornik. Ujela? Doktorja Blažiča! Vidva?

Policaaj. Da, in zunaj stoji pod nadzorstvom paznika iz blaznice.

Gornik. Ah, zanimivo! *(Pokaže Blažiča.)* Kdo pa je ta gospod tukaj?

Policaaj. Vraga! Kdo pa je oni zunaj, ki pravi sam, da je Blažič, in govori zmedeno in prosi, naj ga popeljem v blaznico in izročim slugi Jakobu! Jaz stopim ponj.

Jakob. Čemu, čemu! Gotovo je kak nov norec; jaz ga kar sam spravim v blaznico.

Grm. Ne. Ostanite, ker Vas tu potrebujem.

Jakob. Gospod doktor, jaz pošljem paznika sem; ta revež zunaj naj gre pa z menoj, da se ne bo razburjal, kar je tako škodljivo.

Blažič. Ne! Ne pustite ga! Razjasniti se mora, kdo je ta človek, ki me tako zavida, da hoče mesto mene v blaznico.

Jakob. Jaz ga grem gledat.

Blažič. Nikamor mi ne pojdeš! Policaaj zadostuje. *(Policaaj ostavi sobo, vstopi pa Muren.)*

Deseti prizor.

Muren, prejšnji brez policaja.

Jakob. Potem pa mene ni treba tukaj. Čemu sem pa prišel? Jaz grem.

Gornik. Počakajte! Morebiti Vas spremi policaj. Muren, zastavite mu pot!

Enajsti prizor.

Prejšnji, policaj s Krulcem, ki ima klobuk potegojen na ohrab.

Krulec. O frenologija, veda vseh ved! Oči se motijo, ušesa se motijo; frenologija se ne moti.

Jakob. Zopet nov bebec, zopet nov bebec! Kar s seboj ga vzemimo.

Blazič. Krulec je. Mojo suknjo ima in moj klobuk.

Krulec. Frenologija preiskuje lobanje in rešuje svetovne probleme.

Blazič. Nesramnež! Vzemite mu klobuk iznad oči, da ga natančneje vidimo.

Marin. Krulec, Krulec! Oj ti lopov! Kje pa je moj denar?

Krulec. Frenologija je vrhunec človeškega znanja.

Selma. To je res predrznost!

Krulec. O solnce moje noči!

Selma. Impertinentno!

Marin. Neumno.

Grm. Neprijetno, zelo neprijetno.

Blazič. Zamašite mu vendar usta!

Policaj. Res je Krulec. Torej se vendar nisem motil včeraj jaz, gospod doktor Blazič, ampak Vi.

Marin. Baš gospod doktor Blazič se ni motil.

Policaj. Zdaj pa se motite Vi, gospod Marin.

Krulec. Frenologija se nikdar ne moti; to je veda vseh ved.

Blazič. In to je tat vseh tatov. Jakob, ali ga poznaš?

Jakob. Jaz? Tega človeka? — Ne.

Blazič. Kateri izmed teh dveh je bolj prefrigan, tega jaz ne vem, to naj določi sodišče. In Vi, gospod policaj, boste kar oba vzeli s seboj.

Grm. Neprijetno, skrajno neprijetno!

Marin. Neprijetno, gospod doktor? Zakaj neprijetno? Narobe, jako prijetno je to! Iz srca me veseli, da se je tako srečno razvila ta zamotana zadeva.

Marta, Selma, ali vidita sedaj? Kaj sem jaz vedno trdil! Da je doktor Blažič mož, ki presega vse tovariše in vrstnike. Kako stoji zdaj pred nami? On je razkrinkal Jakoba, on ujel Krulca, sebe rešil iz blaznice —

Gornik. Krulca iz vode.

Grm. Neprijetna, sila neprijetna, skrajno neprijetna zadeva! Kot ravnatelj blaznice podelim jaz prijatelju Blažiču popolno prostost, popolno prostost. Toda, gospōda, prosil bi diskretnosti, diskretnosti!

Marin. Diskretnost je častna stvar, gospod doktor. A gospod doktor Blažič je bil vendar najpamenejši izmed nas vseh.

Grm. V enem oziru pač: a ozirov, gospod Marin, je več.

Blažič. Ah, kako se odprō človeku oči! In Vi, gospodična Selma, bi bili kmalu tudi dvojili o meni?

Selma. Kakor Vi o meni, gospod doktor. A spoznala sva menda oba, da je boljša tiha sreča od glasne nesreče. *(Ma pōda roko.)*

Marta. In tihe sreče Vama želim, gospod doktor, za vse življenje.

Marin. In jaz čestitam obema. Če sem se pa morebiti ta čas, ko je bilo vse navzkriž, zmotil s kako besedo, ne zamerite, gospod doktor, saj ste se bili Vi tudi zmotili, mislim, o Andreju.

Gornik. In tudi o meni, dragi moj. Toda Bog te živi!

Blažič. Da, motil sem se, kar bridko obžalujem.

Marin. Ni treba, ni treba, gospod doktor. To poravnam jaz vse. Andrej, ti ostaneš pri nas in svatbo napravim tebi in Lojziki, da boš pozabil vseh sitnosti. Toda molči! Kje pa je Lojzika?

Dvanajsti prizor.

Lojzika vstopi, prejšnji.

Lojzika. Tu sem.

Marta. Že zopet prisluskovala?

Lojzika. Ah, kdo pa je to? Gospod Krulec! Ali niste utonili?

Krulec. Frenologija je veda —

Lojzika. On je; kako pogrkuje!

Jakob. Ali pa ni. Človek je človeku podoben. Krulec je utonil; to sem bral natisnjeno, in Vi, Lojzika, ste slišali njegov spomin.

Lojzika. Ali sem se pa zmotila. — Oh, da le utonili niste in da ne leti sum na mojega Andreja! — Odpusti, Andrej!

Muren. Komu pa, če tebi ne!

Blažič. In tudi meni, Andrej!

Muren. Čemu, gospod doktor! Saj ste me Vi vedno zagovarjali in trdili, da sem nedolžen.

Marin. Pusti to, Andrej! To je drugo poglavje.

Jakob (Blažiču). Gospod doktor, ker ostane Andrej pri gospodu Marinu, vzemite pa še Vi mene nazaj. Preiščite mi magari še enkrat lobanjo. — Molčal bom kakor grob.

Gornik. Ne, dragi moj! Sedaj bo treba govoriti. — Gospod policaj, odpeljite ta dva prijatelja!

Marin. Gospoda, prosim v obednico! *(Odhajajo.)*

Policaj (Jakobu in Krulcu). Idimo! — Gospodje, lahko noč!

Jakob. Gospod doktor, moja lobanja, moja lobanja!

Krulec. O frenologija, frenologija!

Grm (se obrne hitro nazaj). Oh, oh, oh, diskretnost!

° SAMI MED SEBOJ. °

DRAMATIČEN PRIZOR.

SPISAL

— F. I. DOLJAN. —

Sami med seboj.

Dramatičen prizor. Spisal F. J. Doljan.

Prizorišče: Spalnica na poletenskem gradu grofa Dobrinskega.

Grof, grofica.

Grof (*ležeč na otomani s prekrižanimi rokami pod glavo*). Osem let zakona, osem let prepira! . . . Kratka vsebina, malo zabavna zgodovina!

Grofica (*baveč se pred ogledalom s svojo frizuro in obleko*). In kdo je kriv?

Grof. No, to se razume, da jaz, samo jaz!

Grofica. Gotovo!

Grof. Če ti rečeš — kdo bi že dvomil potem? . . . Ti nisi še nikdar ničesar trdila, kar bi ne bilo res!

Grofica (*se zasuje nekoliko nazaj*). S tisto tvojo vodeno ironijo mi le jenjaj!

Grof. Vodena ironija — hahaha, dobro! Ali . . . govori torej resno! Glej, ako bi ti natanko premislila . . .

Grofica (*razjarjena*). Ah, že zopet ta — fraza! Za Boga, kaj je treba tu še premišljati? Stvar je jako enostavna! Najina temperamenta sta pač različna in pa . . .

Grof. In pa? . . . Govori, radoveden sem!

Grofica. Ah — molčim rajši!

Grof. Nenavadna čednost — molčanje pri ženski, zlasti pri tebi! Zato nimam pravega zaupanja! Prepričan sem, da zvem še danes vse tvoje skrivne misli!

Grofica. Že mogoče! Tudi ne vem, zakaj bi ti prizanašala!

Grof (*vstane in se približa grofici*). Ali povej mi, draga moja, vendar enkrat, kaj hočeš prav za prav!...

Grofica. Ah, kolikokrat me boš še vprašal to? Ali ti nisem povedala že sto in stokrat? In če bi ti ne bila! Ali bi bilo tako težko ugeniti to?

Grof. No, seveda, če ne veš nič novega... če je samo to. — Toda meni se vse tako zdi...

Grofica. Ah, tebi se zdi! Glejte, glejte! Na dan torej s tvojo duhovitostjo!

Grof. Misli o moji duhovitosti, kakor hočeš, a toliko bistroumen sem vsekakor, da vem, kje tiči pravi vzrok tvoje čemernosti in nezadovoljnosti!

Grofica (*proti njemu obrnjena*). Torej?...

Grof (*zamahne z roko in se obrne stran*). Tudi jaz rajši molčim!

Grofica (*malo razočarana*). Prav!... Pa molčiva!...

Sluga (*vstopi*). Za lawn-tennis je že vse pripravljeno na vrtu.

Grof. Že dobro! (*Ko sluga odide*.) Kaj si mislijo posli, ko čujejo vedno ta odurni ton...

Grofica. Tvoja stvar! Pa bi govoril drugače!

Grof. Jaz se premagujem, kolikor se da! A gorje, kadar začneš ti! To gre skoz mozeg in kosti!

Grofica (*kričeč*). Ti, ti — to je nestamno!

Grof. Že zopet! Kdo kriči zdaj, te vprašam. Jaz sem miren, jaz si prizadevam, ostati dostojen, a ti? Ne, imaš prav... najina temperamenta se ne bosta skladala nikoli!

Grofica. Veseli me, da uvidevaš tudi ti!

Grof. In kaj si obetaš od tega?

Grofica (*porogljivo*). Jaz se nadejam, da bodeš izvajal posledice.

Grof. Torej — ?

Grofica. Daj mi primerno rento in...

Grof. Ah! Smo že skupaj! Ti bi torej šla?

Grofica. Rajši danes nego jutri!

Grof (*gre nekolikokrat urno po sobi gori in dolj*). Izborno! Izborno! Sicer pa se čudim samo tvoji odkritosrčnosti! Kajti to že davno čutim, da imaš nagnjenja . . . nagnjenja, kakor — ona princesinja, ki je pobegnila — s ciganom!

Grofica (*sarkastično*). Ona je že vedela, zakaj je storila to! Kajti bolje cigan, nego princ take kvalitete, kakor si n. pr. ti!

Grof (*s silo zatresi svoj srd*). Jaz te nisem nameraval žaliti!

Grofica. Kakor nikoli ne, kadar sem te pobila s svojimi argumenti! Toda ostaniva pri stvari! Ker vidiš torej, da ne gre in ne gre, storiva konec vsemu temu! Čemu se jeziti vsak dan, čemu si greniti življenje?

Grof. Konec, konec! Kako enostavno se tebi vse to zdi! . . . In škandal?

Grofica. Ah, škandal! . . . Smešno! Bolje očitni škandal nego sramota, nego nemoralnost, ki tiči v tako lažnivem zakonu, kakor je najin.

Grof (*se zasmije na glas*). Ah, to je moderna literatura, moderna literatura, drugega nič! To ni zrastle na tvojem zelniku, moja draga! In tvoje besede nikakor niso odkritosrčne!

Grofica. Kako moreš trditi to?

Grof. Da bi bilo tebi čisto vse eno . . . Pojdi, pojdi, to naj ti kdo drugi verjame! Dozdaj nisem še videl ženske, ki bi se tako hinavsko potajevala, kakor se potajuješ ti!

Grofica. No, v tem oziru si pač nimava kdovekaj očitati, kajti ti . . . Vpričo tujih ljudi bi me snedel najrajši . . .

Grof. Ali to je vendar le posledica moje logike! Jaz se bočem vendar izogniti . . .

Grofica (*poseže vmes*). In to, kar počnem jaz, je posledica moje logike! Vsak človek ima pač svojo logiko!

Grof. No, da — ali ti že posebno čudno!

Grofica. Ti se potajuješ . . . ti se kažeš zadovoljnega, srečnega, ker meniš, da bi trpela sicer tvoja čast.

Grof. In pri tebi? Kaj je pri tebi vzrok?

Grofica. To ostane — moja skrivnost!

Grof. Vsekakor . . . tvoji nagibi niso tako idealni, kakor so moji!

Grofica. Hahaha — ti pa idealnost! O ne bodi, ne bodi tako aboten in ne misli, da res verujem vse, kar bi mi rad natvezel! Hihhi . . . tvoja čast! . . . Smešno!

Grof (*zopet užaljen*). Ti imaš jako paradokсне pojme!

Grofica. Jaz imam jako trezne, jasne pojme in nazore! A ti, ti si vedno domišljaš kaj, kar ni res! Ti lažeš tako, da verjameš sam sebi!

Grof. Kaj misliš zopet s tem?

Grofica. Ne ljubi se mi razlagati in zopet rajši molčim!

Grof. No, dobro, le molči! Ali jaz ti hočem zdaj povedati nekaj, iz česar posnameš lahko, da nisem tak domišljivec, kakor trdiš ti! Jaz ti hočem dokazati, da te poznam natanko, da ti vidim v srce! Ti bi ne silila morda vstran od mene, ko bi ti dajal priliko, da bi stregla svojim ekstravagantnim željam. O jaz vem dobro, kaj te miče in česa pogrešaš! Na tem samotnem gradu seveda . . .

Grofica. Le dalje, le dalje!

Grof. Tvoj vzor so francoske žene — žene, kakor nam jih opisujeta Prevost in Maupassant!

Grofica (*ponosno*). In če bi bilo temu tako? Če bi res hrepenela po prostosti? Do kakenga zaključka bi prišla potem tista tvoja logika, s katero se tako rad ponašaš?

Grof. Moja logika je neizprosna! . . . Ženska je ali zlahten vrt, poln dehtečih cvetov, ali kup — smradu! Dokler je last enega moža, je biser, kakor hitro je deležnih njenih želja več moških — potem, no . . . dovoli, da se ne izrazim!

Grofica (*iz vñemo*). Dobro, dobro! Ali zdaj odgovori ti meni na neko vprašanje! . . . In vi moške? Kaj naj

stori žena, ki je dobila moža s tako preteklostjo, kakor je bila brez dvojbe tvoja?

Grof (*v zadregi*). Mož je kaj drugega nego ženska! Tako je bilo od nekdaj in bo tako... Je tudi popolnoma naravno!

Grofica. Ha, naravno!... Tu imamo zdaj tisto tvojo moralo!... Da, da, lahko govoriti zdaj in pridigovati ženi, ko si star in trhel! A če bi bil mlad...

Grof (*zadet*). Kolika podlost! V tem se kaže zopet plebejska kri!

Grofica. Bolje zdrava plebejska, nego skvarjena aristokratska kri!

Grof (*z vidnim namenom, žaliti svojo soprogo*). Kaj je bil že tvoj ded, kaj?... Krošnar, če se ne motim. — Ne, pardon, tako neke vrste tvorničar! A tvoj oče se je z denarjem, ki ga je podedoval, pobaronil!

Grofica (*razjarjena*). Fej — kaka plemenitost! Oponašati lastni ženi kaj takega... ne, to presega vse meje!

Grof. Potreba je, opozoriti te včas na to, kaj si! Morda boš potem malo bolj ponižna.

Grofica. Bolj ponižna? Zaradi tistih tvojih prednikov?... Kaj še! Zaničujem jih, kakor zaničujem tebe!

Grof (*srdit*). Onih se mi ne dotikaj!

Grofica (*odločno*). Zaničujem jih!

Grof (*dvigne besen pest*). Ti — ti... Moja potrpežljivost...

Grofica. Ah, udari, udari me!... Grof s toliko in toliko predniki, ki svojo ženo pretepava! Zares krasno! Rada bi znala, v čem se razločuje vzduh v teh dvoranah od vzduha v onihle majhnih kmetijskih kočah!

Grof. Ti si kriva!

Grofica. Ti!

(Zunaj se začuje, kako pridrdra voz. Oba izpremenita hipoma obraze.)

Grof (*sede zopet na otomano, z mirnim, navadnim glasom*).
Baron je tu!

Grofica (*isto tako z izpremenjenim, navadnim glasom*).
In ona seveda!... Oh, ta ženska, kak nos ti ima!
Ona vé natanko, kako je z nama. Če le more,
me vpiči, češ, da sem nesrečna... In to me jezi!

Grof (*smejaje*). Z drugimi besedami: hudo ti de, da
tvoja prijateljica triumfuje! Triumfovala bi rajši ti!
Haha, zdaj smo skup s tvojo logiko!

Grofica. Res ne vem, zakaj bi se vsakdo smel vese-
liti moje nesreče! (*Ironično.*) A tebi, tebi je se-
veda za čast...

Grof. Da, meni je čast prva!
(*Zunaj se čujejo že stopinje.*)

Grofica (*sede k njemu na otomano in mu položi roke
okoli vrata*). Ne gledi me tako, kakor bi me hotel
požreti!

Grof (*jo objame okrog pasa*). Zbrati hočem vso svojo
ljubeznivost, kolikor mi je je ostalo iz prejšnjih
časov.

Grofica (*zaničljivo*). Ker zahteva tvoja čast tako!

Grof. In tvoja škodoželjnost...

(*Baron W. in njegova soproga vstopita naglo. Grof
in grofica odskočita, kakor bi jima prišel ta prihod po-
polnoma nepričakovano.*)

Baron. Pardon!... Drugo pot se dava napovedati!...
Jaz sem mislil, ker naju baš pričakujeta...

Grof. Nič hudega, nič hudega, ljubi baron! Nisem
mislil, da je že toliko ura! Zazabila sva se pač
nekoliko... Sicer pa naju ni nič sram: kaj, Ana?

Grofica. Ah — osmešila sva se! Sicer pa računava
na diskretnost! (*Stiška baronovki in baronu roko.*)

Grof. Ljubi baron, si greš morda prej mojo novo
puško ogledat, preden gremo na vrt?

Baron. Prosim! Prosim!

(*Grof in baron odideta.*)

Baronica. Kaj? ... Ali je mogoče? ... Ali smem verjeti svojim očem!... Ti in tvoj mož se še ljubkata?

Grofica (*v navidezni zadregi*). Ah — da sta naju morala zasačiti!... Prihodnje bode treba bolje paziti!... Ali če se hočeš že norčevati iz mene, vsaj ne blamiraj me in ne pravi nikomur o tem! Da kaj takega med zakonskimi ni več moderno, vem prav dobro tudi jaz!

Baronica (*z neodkritosrčnim pogledom*). No, veš, da ti odkrito povem, v takih stvareh se jaz ne obračam po modi! Jaz ne vem, zakaj bi svojega Arturja ne smela poljubovati, dokler me ljubi tako goreče, dokler me obožuje in dokler ga imam tudi jaz še rada! A da ste tudi pri vas še tako ... Jaz sem mislila, da smo samo pri nas tako otročje srečni...

Grofica. Da, to je res sreča!

Baronica. Za eno izmed naju velika sreča! Če kaka meščanka ni srečna v zakonu — ona si lahko pomaga! Kaj de ženski takega stanu, če jo ljudje malo po zobeh vlačijo! Toda jaz, ali ti — moj Bog, to je kaj drugega! Saj veš, častni sveti — in kdo vé, kaj še! Ena izmed naju bi preveč riskirala! ... Zato je treba previdnosti!

Grofica. Da, previdnosti!... To se pravi, dokler je tako, kakor je pri naju, ni treba previdnosti, ker se nimava ničesar bati!

Baronica (*v zadregi*). Ah, moj jezik žlabudra včasih, da sama ne vem, kaj!

Grofica. Pa pojdiva rajši na vrt! Moža že prideta za nama!

(*Odideta. — Grof in baron se vrmeta skozi druga vrata.*)

Baron (*strmeč na otomano*). Veš, čislani prijatelj, da se doigravajo na tej otomani tako nežni prizori, tega bi nikdar ne bil verjel ...

Grof (*smeje se*). Pojdi, pojdi! Kaj bi se delal tako!... Stavim kaj, da ni pri tebi prav čisto nič drugače!

Baron (*resen*). Motiš se, prijatelj! Jaz in moja žena se ne poljubujeva že dolgo več!

Grof (*čimdalje veseleji*). To naj kdo drugi verjame, ljubi baron!

Baron. Častna beseda, da je tako! Vem, da bi bilo boljše, da bi molčal, toda včasih začetim potrebo, da bi potožil komu!... Moja žena že dolgo ni več, kakor bi morala biti!... Njene želje so zašle na pota...

Grof. Po katerih tvoje že davno hodijo, hahaha!

Baron (*osupel*). Toda jaz sem mož, dragi grof!

Grof. No, no, saj tudi ne rečem nič!... Jaz sem te hotel le opozoriti, da ni umestno, ako je mož prestrog svoji soprogi nasproti! Sicer pa sem do dobrega uverjen, da se glede baronice motiš!

Baron. Ah, ne! Ti seveda sodiš po sebi!... A pri nas je drugače!

Grof. Ne verjamem, ne verjamem, ljubi baron! Tvoja sentimentalnost je samo navidezna! Ti me hočeš imeti samo za norca! Morda zato, da bi te opravičeval, ako bi danes ali jutri zvedel kaj o tebi...

Baron. Eh, tako rahločuten nisem, da bi mi bilo tolikanj na tuji sodbi... Ali po pravici ti povem: ko sem te zalotil poprej s tvojo ženo v tako nežni situaciji, zasklelo me je nekaj pri srcu... Taka ljubezen, taka sreča ob domačem ognjišču je vendar najlepše, kar si človek misliti more na svetu! Vse drugo se človeku prej ali slej pristudi!... Zavidam te, prijatelj, zavidam in se čutim nesrečnega, ker nimam tega, kar imaš ti!

Grof. Morda si pa sam kriv!

Baron. Ah — kje!... Kjer je kaj takega, je kriva zmeraj ženska, zapomni si to!

Grof. Jako tolažilno za me!... Pa tako daleč menda še nista, da...

Baron. Tako daleč, da razpravljava včasih, kako bi storila vsemu temu konec! Da bi se govorilo pri vaju o ločitvi zakona, se pač ne zgodi!

Grof. Bog ne daj!

Baron. No, vidiš!... Zdaj lahko sodiš, kako je pri naju!

Grof (*maje z glavo*). Kaj mi ne poveš!... Torej malce navzkriž sta si ti in tvoja milostiva...

Baron (*razjarjen*). Ah, kaj malce navzkriž! Že dolgo sva kakor pes in mačka drug proti drugemu!

Grof. Hahaha, hahaha! Kakor pes in mačka, praviš? Hahaha!... Ljubi baron, ti se izražaš včasih jako po plebejsko!... Pes in mačka!... Res dobro!

Baron. Ti se lahko smeješ, ko je pri vaju vse drugače!

Grof (*še vedno smeje se*). Da, v istini drugače! Jaz in moja žena sva pa — da vzamem tudi jaz prispodobo iz živalstva — kakor dve mačici, dve ljubki, mladi mačici, ti rečem... veš taki, ki se zmeraj igrata in ližeta... Hahaha, pa saj si videl!... Kakor pes in mačka — pardon!... Kakor dve mladi mačici!... Toda zdaj pojdiva, zdaj pojdiva! Ženi sta že na vrtu!... Kakor pes in mačka — hahaha, hahaha! (*Odideta.*)

ZABAVNA KNJIŽNICA

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
SLOVENSKA MATICA

XV. ZVEZEK.

.. .. V LJUBLJANI, 1902

○ ○
TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA

LIBRARY KATHOLICA

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

1935

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO, ILL.

1935

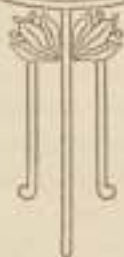

 POGREB.

SLIKA IZ ŽIVLJENJA KOROŠKIH SLOVENCEV.

SPISAL

— F. I. DOLJAN. —

Pogreb.

Slika iz življenja koroških Slovencev.

Spisal F. J. Doljan.

Sneg, sneg, nič drugega nego sneg...

Kako prijetne so one ob pobočju in ob vrhah bolj in manj visokih hribov nahajajoče se goličave, ki jih je videti povsod v takih krajih, kjer so bili ljudje radi pomanjkanja rodovitnega polja in ravnine v dolini prisiljeni, naseliti se tako visoko — kako prijetne so te goličave ob poletenskem času, ko se ziblje in valovi po njih bujno iz tal poganjajoča trava, dišeča ajda in drugo žito! A kako dolgočasni, zapuščeni so po zimi taki kraji!...

Sneg in nič drugega nego sneg je bilo videti iz koč Jurčka Gradišnika, ki je stala visoko gori na eni fistih strmin, med katerimi se vije potok Bela ter hiti v divji razposajenosti najprej mimo zdravišča enakega imena, potem pa dalje doli proti Železni Kapli...

Deset dni je padal neprenehoma in zapadlo ga je bilo toliko, da so se bila debela nižjih dreves skrila

skoro popolnoma in da se je sneg, ki se je nabiral na vejah ter jih upogibal, spajal s snegom, ki je v teh desetih dneh neprestanega meteža tako rekoč rastel od tal.

V poletnem času, da, je tukaj gori kaj udobno in lepo! ... Zrak čist in čvrst, da ga človek kar z veseljem srka vsé, okrog in okrog dehteči gozdi in potem v neposrednji bližini v nebo strleči vrhovi in grebeni divnih Kamniških planin, ki so na tej severni strani videti še mogočnejši, nego od južne strani — vse to mora ugajati vsakemu, ki ima količkaj čuta za naravine krasote. Toda po zimi, v snegu, ko je zagrnjena vsa zemlja v enakolično belo odejo ... ko ni videti med snežniki in drugimi vrhovi nobenega presledka, nobenega razločka in ko ni mogoče iti nikamor, prav nikamor iz kočé ... ko je časih po cele mesece vsaka taka naselbina navezana docela sama nase, ker je odrezana od vsega prometa z zunanjim svetom — takrat je po takih krajih sila dolgočasno, skoro neznosno ...

Potem pa če zadene človeka še taka nesreča, kakor je zadela Jurčka! ...

Bival je sam, čisto sam z ženo v svoji mali, tesni, leseni koči, katero so bili bogzna pred kolikim časom postavili semkaj njegovi pradedje, in da se torej misliti, kako tiho, mrtvo je bilo ob takem času v njegovem stanovanju. On, njegova Urška, pa črna kavka, katero je bil nekod iz gnezda vzel in prinesel domov, to je bilo vse, kar je dihala pod Jurčkovo streho, ako se ne omenja edine koze, ki je bila njegova last, a ki je, kakor je umevno samo ob sebi, stala v svojem hlevcu, ter ne vpošteva drugih, še manj koristnih živali, ki so se potikale po luknjah ter prihajale semtertja na površje ...

O kaki zabavnosti torej v Jurčkovi koči ob takem času, ko se ni moglo z doma, ni bilo ne duha

ne sluha. In vendar se je izhajalo! Žena je malo pospravljala po sobi, predla, pripravljala revno kosilce, on je pa rezljal in strgal na toporišču ali na kakem drugem takem orodju. Pomenkovala se navadno nista dosti. Bila sta oba navajena molčanja. Kako tudi ne! Otrok jima Bog ni dal nikoli, bila sta od vsega začetka sama. Jurček je delal dan na dan v gozdu, kjer je pripravljajl drva in kuhal oglje, ona je bila pa doma. Videla sta se samo na večer in še tistikrat se jima ni ljubilo dosti govoriti. Jurček je bil pretruden za to in je gledal, da je kmalu legel, ona pa, ki je vedela, kako je potreben počitka, ga tudi ni hotela motiti.

A ob takih prilikah, ko se po več dni ni moglo iz hiše in ko sta začela oba trpeti pod morečo enakomernostjo, se jima je vendar časih razvozljal jezik. Tedaj je začel Jurček kar nenadoma praviti o tem, kako mu je bilo pri srcu tistikrat, ko so ga bili odvedli od tod, in kaj je vse doživel, ko je bil na Laškem.

Njegova žena je slišala tisto povest kdove že kolikokrat, vendar so se ji vselej oživile oči, kadar je Jurček začel; kri se ji je začela pretakati hitreje po žilah in veseleje je brnel kolovrat ob njenih nogah...

In ko je bil Jurček svojo povest končal, pogrezala sta se oba v spomine na one davne davne dni, ko sta se bila tako čudno našla, in postajalo jima je gorko ob teh spominih...

Da, Jurček in Urška sta imela nekaj kakor roman za sabo!... Ne samo po velikih, hrupnih mestih, ne samo po blestečih sobanah se dogajajo romani! Mogoči so povsod, povsod, kjer se nahajajo čuteča človeška bitja — tam gori v najbolj zapuščenih gorskih krajih baš tako, kakor ondi, kjer vrvi med krasnimi palačami po gladkih tlakih neprenehoma množica gibkih, okretnih teles...

Saj je vse človeško življenje ena sama dolga povest, a vsako posamezno življenje je epizoda v tej povesti...

Tudi Jurček in njegova Urška sta imela svojo povest...

O bila je zlata duša ta Urška!

Toda zdaj je bila mrtva... mrtva...

* * *

„Kaj, ali tako se umrje?“ je dejal Jurček sam pri sebi, ko je videl, da se njegova Urška več ne gane, ko je videl uprte v sé njene ošteklenele oči...

Popraskal se je po glavi, kakor človek, ki je v zadregi in ne ve, kako in kaj, pa zrl na horno posteljo, kjer je ležalo nepremično koščeno truplo njegove žene.

Stvar se mu je zdela izpočetka strašno čudna. Kaj, njegova Urška da bi bila res umrla? In kar tako?... Ne, to je bilo neverjetno, skoro nemogoče! —

Pred štirimi dnevi je bila še zdrava. To se pravi, bila je še po koncu. Zdrava menda že davno ni bila več prav, kajti večkrat je malo postokala in že dolgo je slabo izgledala. A po koncu je bila in svoj posel je še pred štirimi dnevi opravljala prav tako, kakor zmeraj poprej...

V petek zjutraj je bilo prvič, ko ni mogla vstati, in danes, v ponedeljek, mrtva! —

Ne, to Jurčku ni hotelo v glavo! Tako se vendar ne umrje, za božjo voljo! On si je predstavljal smrt vedno kot nekak boj, kot nekaj strašnega, silovitega, čemur se človek upira, ustavlja... A tako?... Ne, njegova Urška spi, ali se šali!...

Stopil je tja k njej ter jo prijel za roko. Roka je še mehka, ali mrzla... Torej vendar? —

Pomajal je z glavo ter si začel klicati v spomin, kako je vse to prišlo . . .

V petek je govorila še čisto pametno, prav kakor sicer. Samo tožila je, da jo v prsih zbada, pa da ji je v glavi tako čudno. Dihala je drugače, nego po navadi, bolj na gosto, in prsi so ji bile nekoliko zatekle. A vsemu temu ni pripisaval Jurček nikake važnosti. Ker je tudi pokašljevala, je bil tega mnenja, da se je malo prehladila in drugega nič. Da bi ji prej odleglo, ji je pripravil zdravila, kakršnega je sebi vselej privoščil, kadar je bil prehlajen. Stopil je nekoliko snega, ker vode ni bilo pri hiši, pristavil snežnico k ognju pa pustil, da je zavrela. Nato pa je vreli krop nesel ženi ter ji prigovarjal, da naj pije. Rada ga je slušala, kakor vselej. No in on je bil uverjen, da ji to mora pomagati, ker je tudi njemu še vselej pomagalo. Sicer pa tudi sama prav čisto nič ni mislila na to, da bo umrla. Bila je ves čas, dokler je bila pri zavesti, precej dobre volje in je poskrbela še za to in ono . . .

Toda v soboto popoldne se ji je začelo hipoma blesti. Poslej je govorila več, nego je bila njena navada, in sicer je govorila take stvari, da se je Jurček, ki tudi zdaj še nič ni hudega slutil, često zasmel in se skoro zabaval poleg nje . . .

Malo bolj sitno je bilo to, da se je venomer razodevala in je večkrat tudi iz postelje planila . . . A Jurček je za trdno upal, da bo v nekaj dneh vse pri starem, tem bolj, ker ni bilo prav nobenega znamenja, da bi bila imela kako posebno bolečino. V nedeljo na večer je bila celo tudi spet bolj mirna, in legel je brez skrbi spat . . .

Na, in zjutraj to presenečenje! . . . Ko se za vse njegovo nagovarjanje zmenila ni, jo je malo potresel. No, in res je še dihala. Misleč, da je le slaba tako, ker

ni ves čas, kar je ležala, skoro ničesar užila, jo je privzdignil nekoliko ter ji vлил malo mleka v usta. Ali šlo ni več doli! In kmalu potem ni bilo nobenega znaka več, da živi...

Čudno, čudno, kako je naglo po človeku!

Preteklo je nekaj časa, preden se je Jurček zavedel svojega položaja. Sam z mrtvo ženo in v tem času! Za hip se ga loti nekaj kakor nejevolja. Sredi zime!... Bilo mu je, kakor včasi, ko je malo pozagodrnjal nad njo... Kakor da bi bilo to na njej ležeče, da je baš zdaj umrla!... A kmalu je mislil spet pametneje in začelo mu je postajati mehko pri srcu. Prižgal je stekleno svetilko, napolnjeno z oljem, postavil jo na stol ob njenem vzglavju ter tarnal sam pri sebi:

„Revica, nič dobrega nisi imela tukaj, zato si šla preč od mene!“

In obrisal si je solzo, ki mu je počasi prilezla po suhem licu doli. Ustrašil se je skoro te solze, tako dolgo je že bilo od tistih dob, ko je zadnjič jokal. Toda ni si mogel kaj, moral je trpeti, da se mu je za prvo utrnila še druga in tretja!... Pri srcu mu je bilo hudo, tako hudo, ko morda samo še enkrat v njegovem življenju, takrat, ko se je tudi moral ločiti od svoje Urške... Oj da, če se mora ločiti človek od najdražjega, najljubšega bitja in ločiti celo še za večno!...

Jurčku se je temnilo pred očmi pri tej misli. Za večno!... Kaj bode on počel sam na tem svetu?... Zakaj ne pokliče Bog skupaj k sebi takih ljudi, ki se imajo radi?... Sam, čisto sam!... O, to je bil prehud udarec, ki ga je zadel!... No, za malo reč bi Jurček tudi jokal ne bil!...

Toda k sreči Jurček ni bil človek, ki bi se bil potapljal več nego treba v svojo bridkost; on se ni prišteval k tistim, ki se z neko posebno naslado bavijo venomer s svojo bolečino. Jurčka je le tako mimogrede premagalo rahločutje, ki pa je bilo tem pristnejše, tem naravnejše, ker se mu je bilo zbudilo čisto neposrednje in brez vseh refleksij ...

Vdajati se brezumni žalosti, to ni bila Jurčkova stvar in če bi tudi bila, bi ga bile privedle dejanske razmere do tega, da bi bil začel razmotrivati praktično stran vse zadeve ...

Ker ni imel nikogar, prav nikogar, ki bi mu bil šel na roko, si je moral napraviti sam nekaj načrt za to, na kak način bode naredil pogreb.

Pogreb ob tem času in v takem snegu, ko je bilo le z največjo težavo priti do bližnje hiše, to ni majhna stvar! ...

Jurček je vso stvar dobro premislil, potem pa je šel na delo ...

* * *

V takih gorskih krajih, kjer ni vasi in so posamezne hiše raztresene včasih zelo daleč druga od druge, se razločuje človeško življenje v marsičem od življenja po večjih naselbinah. Človek je v takih krajih navezan mnogo bolj sam nase nego drugod, zato pa je privajen tudi bolj mnogostranskemu delu in ne pride tako kmalu v zadrego ...

Jurček, ki je skoro vse svoje življenje samo drvaril in oglje kuhal, je znal navzlic temu prijeti za silo tudi za tesarsko ali mizarsko orodje ...

Rokodelcem je dal on dozdej sploh ubogo malo zaslužiti. Vse potrebno se je skoro izgotovilo doma. Kar ni znal on, je znala njegova pokojna žena. —

Le tako je bilo tudi mogoče, da sta pri borem za služku, ki ga je imel on kot drvar, pošteno izhajala. Kajti Jurčkovno posestvo ni bilo eno tistih, okrog katerih se širi velika, prijazna ravnica z njivami, košenicami in pašniki. Okoli kočice je bilo ubogo malo prostora in tisto malo njivic, ki so bile njegova last, je imelo tako strmo lego, da je moral vso zemljo obdelati z motiko in da je ves gnoj v košu znosil nanje. Polje, ki poleg vsega tudi rodovitno ni bilo, mu niti toliko ni obrodilo, da bi bilo za domačo potrebo zadostovalo. Zato je bilo treba varčevati pa še v gozdu delati. Tudi zdaj Jurčku niti na misel ni prišlo, da bi bil šel krsto za rajnico kam naročiti. Kakor je bilo bridko tako delo, ga je hotel vendar sam izvršiti. Sicer pa tudi — kam naj bi bil šel v takem snegu?...

Pristavil je torej v veži lestvo na steno ter splezal po njej gori na izbo. Tu je imel shranjenih že dolgo nekoliko močnih smrekovih žaganic. Preskrbel si jih je bil baš s tem namenom, da bi jih imel pri rokah, če bi bilo treba delati kdaj krsto... Dà, da potrka smrt kdaj tudi pri njem na vrata, to je vedel Jurček ravno tako dobro, kakor ve vsak človek, da umrje enkrat, in vendar se mu je zdela vsa stvar tako čudna! Še vedno je zmajeval z glavo, še vedno kar verjeti ni mogel, da njegove Urške več ni med živimi...

A vendar se je lotil! Privzdignil je vsako žaganico posebej, si jo pogledal od vseh strani, ne da bi bil sam prav vedel zakaj, potem pa spustil drugo za drugo z izbe nizdol.

„Tako!“ je dejal, ko je bil četrto naslonil ob steno. „Toliko jih bo zadosti!... Te naj ostanejo pa za me!“

Ko je bil spet v veži, je začel takoj žagati, tesati in zbijati. Delal je sicer zlagoma, kakor je navada pri

samoukih in ljudeh, ki opravljajo kak nenavaden jim posel, vendar vzdržema, brez prestanka. Pozabil je bil pri tem delu celo na kozo, da je ni niti pomolzel, niti ji jesti dal. Na svojo jed pa že celo ni mislil . . .

„Eh, Bog se nas usmili!“ je vzdihnil od časa do časa, pa tesal, stružil in primerjal. Ob mraku pa je bila krsta zbita, izgotovljena . . . lepa ni bila. Žaganice ob straneh niso bile oličene in oblike ji tudi ni bil dal posebne — bila je na obeh konceh enako široka in visoka; toda Jurček je bil zadovoljen s svojim delom. In zdaj šele se je spomnil, da mora tudi kaj jesti.

Šel je v hlev, pomolzel kozo ter ji dal krme. Nato je popil malo mleka in se vrnil v kočo.

Notri je bilo že popolnoma tema. Svetilka je slabo brlela in prsketala, mali plamenček se je dvigal in krčil ter vztrepetaval, da so se sence po steni neprenehoma zgibale, kakor bi bile žive . . .

Jurčku je bilo nekoliko tesno pri srcu. Ozrl se je zdaj v ta, zdaj v oni kot, ne bo li opazil kaj posebnega. Potem pa si je vzel vseeno pogum, da je tudi pri luči pogledal mrtvi ženi v obraz.

„Kako si bleda, revica, bleda!“ je dejal.

In spet mu je bilo hudo pri srcu . . .

Ko pa je imel nekaj časa svoje oči uprte vanjo, se mu je zdelo, kakor da bi dihalo, kakor da bi mišice v njenem obrazu podrhtavale . . . In čim dalje jo je gledal, tem bolj se mu je vsiljevala misel, da se giblje, da se na lahko premiče.

Mogoče, da je bila tudi temu kriva vztrepetajoča, migljajoča luč, ki je padala na resni obraz mrličev; mogoče pa tudi, da se je pod nemirnimi udarci njegovega srca zgibal in stresal njegov lastni život, pa je mislil, da podrhtuje život njegove mrtve žene . . . Bodí si eno

ali drugo, nekega neprijetnega čuta se pri tem ni mogel iznebiti in lotevalo se ga je nekaj kakor groza...

Toda dolgo to ni trajalo. Pomiril se je kmalu, samega sebe karajoč: „Česa se bojim? ... Ali da bi žena oživila? ... Ah, ko bi le hotela!“ Prilil je še nekoliko olja v svetilko, potem pa se iztegnil na klopi ob peči.

Kmalu se je razlegalo po mali sobi glasno smrčanje, kar je povzročalo čudno disharmonijo v sicer vladajoči smrtni tišini...

* * *

Jurček je imel od nekdanj trdno, zdravo spanje in tudi to noč je spal primeroma jako dobro.

Ko se je zjutraj prebudil, ni vedel prvi hip ničesar o vsem tem, kar se je bilo dogodilo prejšnji dan. Posegel je čisto mehanično z roko pod klop, kjer sta ležali dve sekiri, kakor kadar se je odpravljaj v gozd.

Toda hkratu se ozre na posteljo, kjer mu je ležala žena, zdrzne se in žalost ga obide.

„A — tako?“ zamrmra sam pri sebi. „Danes moram iti pogrebcev iskat!“ ... In začel je premišljevat, kod bi zavil, da bi najbolje opravil. „Eh, gori do Jožka stopim najprej! ... Morda mi potem še on kako kaj svetuje ...“

Zaprl je kočo ter se napotil. A ko naredi prvo stopinjo v sneg, mu izpodrsne ... Padel je tako, da je glasno zastokal.

„To se danes pa dobro začenja!“ si misli in se skobaci počasi pokoncu iz vdrtine, ki se je bila napravila pod njim.

Vrne se v kočo, vzame v roko debelo, drugu podobno palico ter nastopi iznova svojo pot.

Bilo je na sv. Pavla dan, torej še v najhujšem mrazu. Nebo se je bilo popolnoma izjasnilo, a čez sneg se je bila napravila trda ledena skorja, ki je pod vsako stopinjo pokala in breščala. Jurček je moral zelo na trdo stopati, da se mu je sneg toliko lomil in vdajal pod nogama, da ni še dalje drsil in padal. Opiral pa se je pri tem na svojo palico . . .

Bilo je še precej zgodaj, ko je šel Jurček z doma. Ob vrhah snežnikov so se lovili prvi solnčni žarki, zagrinjajoč jih v rdeč svit, ki je prekrasno harmoniral s čisto, nežno nebesno modrino nad gorami . . . Bolj in bolj so žareli gorski grebeni, da je bilo videti, kakor bi vstajali ob njih majhni ognjeni plamenčki. Počasi, nekam svečano in dostojanstveno se je dvigalo solnce na jasnem obzorju, in v enakem tempu je prodirala luč od vrhov doli proti nižini, se plazila nekaj časa samo po pobočju razdrapanih gorskih velikanov, potem pa, kakor bi se je bilo hkratu lotilo neko hrepenenje, se naglo razlila po nižjih hribih in dolinah, dokler ni naposled objela celega zemeljskega površja.

Takrat pa se je zaškrila deviškobela odeja, ki je bila pregrnjena čez zemljo, kakor bi bila posuta z milijoni in milijoni dijamantov. Vsak posamezni solnčni žarek je odseval iz sto in sto bisernih zvezdic, da je bila vsa zemlja zagrnjena v morje blesteče luči in da je bilo videti, kakor bi se hotela izkušati s solncem, kakor bi mu hotela povrniti njegovo radodarnost stotero . . .

Bilo je prekrasno zimsko jutro! . . . Toda Jurček je imel druge skrbi, nego občudovati vso to krasoto, ki je naravnost izzivala njegove oči. Počasi je plezal navzgor. Pot je bila sila težavna. Težko je sopal in vsak las na njegovi glavi je imel svojo srago.

„Eh, Bog se nas usmili, no!“ je vzdihoval in prestavljal z velikim naporom drog in noge, ki so mu

zdaj obličale ob površju snega, zdaj spet se mu pogreznile globoko noter. Ko pa je došel do svojega prvega soseda, je bil tako izpehan, da se je zgrudil na klop in da ni dolgo mogel izpregovoriti nobene besedice.

Domači so se začudili nenavadnemu gostu, kajti Jurček ni nikdar hodil po posetih, najmanj pa se ga je nadejal kdo ob takem času.

Molčali so vsi in gospodar si je začel tlačiti prav počasi tobak v pipo, kakor bi hotel dati Jurčku s tem priliko, da izpregovori. Toda Jurček je le lovil sapo. Naposled reče gospodar:

„Kaj pa je vendar tebe prineslo k nam gori?“ ..

„Eh, križi in težave!“ ...

Nato spet molk.

Gospodar je bil v tem dotlačil pipo. Prižgavši si jo, pocmaka dvakrat z ustni ter pripomni:

„Vem, da bi ne bil prišel, če bi ti ne bila sila!“

„Žena mi je umrla!“ odgovori Jurček s tresočim glasom. Vzpričo zbrane, srečne družinice se je še bolj zavedal nesreče, ki ga je bila zadela, in nekam milo se mu je storilo, ko se je spomnil, kako je on sam in zapuščen.

„Se mi je zdelo, da bo kaj takega!“ reče gospodar in spet umolkne, kakor človek, ki bi rad pomagal, pa ve, da ne more. Jurček pa še pristavi:

„No in mislil sem, če bi hotel ti priti, Jožek“ ... Izgovoriti mu ni bilo treba, uni ga je takoj razumel.

„Kdaj pa češ, da bi prišel?“

„Pogreb je precej jutri lahko!“

„In drugi? ... Kdo pride še? ...“

„Namenjen sem še do Rigelnika, pa Mikej in Trobe bosta morda tako dobra.“

„Tega ne boš vsega obhodil danes v takem snegu. To je huda pot!“ ...

„O huda, huda!“

Jožek premišljuje spet nekaj časa, potem pa reče:

„Veš kaj, Jurček, ti pojdi kar domov! Truden si že. Bomo pa mi opravili to. Do Rigelnika stopim jaz, k onima pošljem pa fanta.“

Jurček je rad sprejel to ponudbo in je bil jako hvaležen Jožku. Pogrel se je še malo, izpil nekaj kozarcev jabolčnika, katerega so bili postavili predenj, potem se pa poslovil.

„Pa pridite, no!“ je poprosil še enkrat odhajaje.

„Le zanesi se!“ ... odvrne Jožek. „Kakor hitro bo mogoče, pridemo!“ ... Jurček se je potolažen vračal proti domu.

* * *

Bilo je napočilo že peto jutro od tistihmal, odkar je bila Jurčkova žena za večno zatisnila oči, a pogrebcev le še ni bilo ...

Da jih ne bo tako hitro, kakor je želel, na to je bil Jurček pripravljen. Vedel je, kako je s pogrebom v takih krajih ob zimskem času, in znani so mu bili slučajji, ko so imeli po osem dni in dalje mrtveca pri hiši.

Toda ondi je bilo drugače, ondi je bilo malo več ljudi pri hiši! Ali on — tako sam! ...

Postajalo mu je že neznosno v bližini mrtve žene. Zadnjo noč tudi že več spati ni mogel in se je na vse zgodaj sklonil po koncu. Vse mogoče, otožne misli so mu vstajale v glavi. Jurček sicer ni spadal k tistim, ki mnogo premišlujejo. Ako je kuhal oglje, je mislil navadno samo na svoje delo — s prihodnostjo se ni bavil. Toda zdaj se mu je vedno in vedno vsiljevalo

vprašanje, kaj bo, če se zgodi, da umrje on tako sredi zime . . . Mimo njegove kočje ne pride ob takem času nihče, in ležal bo lahko prav dolgo, preden bo sploh vedel kdo, da je mrtev! . . .

Lotevala se ga je groza vzpričo takih misli. Nikdar se ni odlikoval po bujni domišljiji, a zdaj so vstajale slike pred njegovimi očmi, ki so mu pretresale život. . .

Da bi se lažje razvedril, je začel na glas govoriti sam s sabo.

„Eh, Bog se usmili, ali jih ne bo še? Ko bi bil vedel, da bo taka, bi bil šel sam naprej! . . . Bog ve, če je odpravil Jožek!“ . . .

In željno je uprl svoj pogled na uro, ki je visela na steni, kakor bi od nje pričakoval rešitve, da si je bila potrt in ni šla že leta in leta . . .

„Če jih ne bo še kmalu, potem ne vem, kaj naj storim! Križ božji, da je vendar morala priti ta nesreča ob takem času!“ . . .

Solnce je obsijalo na nasprotni strani ležeči vrh že precej globoko doli, ko se Jurčku zazdi, da čuje stopinje. Vstane in gre pogledat. Res, ni se motil! Tu so bili: Jožek, Mikej, Trobe.

Nekaj kakor veselje ga je skoro obšlo, ko jih je zagledal . . .

„Samo trije smo!“ ga nagovori Jožek. „Rigelnika ne bo, je bolan. Boš pa sam pomagal.“

„Bom,“ odvrne Jurček vdano in pristavi: „Malo pozni bomo!“

„Naj bo pa popoldne pokop!“ pripomni Jožek. „Zvečer bo mesec sijal in nič ne de, če bomo hodili po noči domov.“

Ko so bili rajnico položili v krsto in jo zabili, so privezali krsto z močno vrvjo na dolg drog. V teh strminah ni šlo, da bi jo bili nosili štirje, ampak nositi

sta jo mogla zmeraj le dva in dva — eden spredaj, eden zadaj. A komaj so bili storili nekoliko korakov v sneg, se Jožek, ki je držal spredaj za drog, ustavi spet in reče:

„Vse nič ne pomaga, do drče moramo, če ne, bomo predolgo hodili!“

„I se vé!“ pritrdi Jurček, ki je vedel, kaj pomenijo te besede. Rad bi bil priredil rajnici zadnjo pot v dolino doli malo drugače, toda kaj je hotel? ... Spomnil se je pri tem, kako je slišal praviti nekoč, da vozijo po mestih bogatine v pozlačenih vozeh in kar s štirimi konji k zadnjemu počitku, in v srce ga je zbolelo, ko je pomislil, da truplo njegove rajnice niti po smrti nima miru in da boče njena uboga glava, ki je v življenju prenesla toliko težkih bremen, butala zdaj ob trde, neobtesane stene njene ozke hišice ...

Te misli so bile menda vzrok, da je vzkliknil:

„Eh, siromaki smo, siromaki!“

Zavili so po strani, namesto nizdol. Hodili so dobre pol četrti ure, preden so prišli do jarka. Tu so se ustavili. „Ali je dovolj močno?“ vpraša Jožek ter začne odvezovati kol od krste.

„Mislim, da bo!“ odvrne Jurček. Bilo mu je tako hudo, da ni mogel nič pomagati, ampak je samo čakal, da so oni trije naravnali krsto in jo spustili po drči navzdol ...

Šinila je po bliskovo čez pomrzli sneg proti globočini Priletela je na korenino nekega drevesa s tako močjo, da se je dvignila po koncu, potem pa se prekopicnila. Videli so še, kako se je zasukala nekolikokrat sem in tja, kakor bi ne vedela, s katerim koncem bi šla naprej, potem pa jim je izginila izpred oči.

Možje so strmeli molče za njo. Jurčka pa je prešinila kmalu misel: „Bog ve, kako bo z menoj! ...“

Ali bodo spuščali tudi mene tako liki kak hloď tu nizdol?... Lahko mogoče, lahko mogoče!... In kdaj?... E kmalu morda..."

Bilo mu je tesno pri srcu...

Postali so še nekoliko, potem pa jo tudi sami ubrali naravnost po jarku dol.

Počasi se jim je jezik razvozljal in govorili so o tem in onem, a večidel o stvareh, ki niso bile v nikaki zvezi z resnim, žalostnim poslom, ki so ga opravljali. Celo gromek smeh se je začul od časa do časa.

Dospevši v znožje, dobé krsto povprek ležečo v jarku.

"Saj sem dejal, da nam je nihče ne odnese!" pripomni Mikej, ki je bil videti posebno dobre volje.

"Take stvari ne ukrade nobeden rad!" pristavi Trobe.

Jurček je pa mehanično pritrjeval:

"O ne, ne!"

Kaj je pri krsti spredaj ali zadaj, kje je glava in kje noge, ni zdaj nobeden več vedel. Toda to jih ni motilo. Privezali so krsto iznova na kol, spredaj je prijel za ročaj spet Jožek, zadaj pa Jurček, ne da bi bila ostala dva temu kako kaj prerekala.

In tako so korakali dalje po cesti ob srebrnočisti, poskočni, pojoči Beli...

* * *

Okoli poldne šele so dospeli v Železno Kaplo. Postavili so krsto pred veliki križ, ki stoji zunaj ob južni steni župne cerkve sv. Mihaela. Ondi čakajo na pokop vsi mrtveci, katere prinesejo od zunaj v Kaplo...

Jožek se je ponudil Jurčku, da gre on v župnišče preskrbet vse potrebno zaradi pogreba: Mikej in Trobe sta krenila v gostilno, ki se nahaja nasproti cerkve, pokrepčat se; Jurček pa je snel kapo z glave, pokleknil pred križ ter začel moliti za dušo svoje rajne Urške...

Navzlic silnemu mrazu ni vstal prej, da je izmolil vse tri rožne vence. Zeblo ga je tako v roke, da je komaj še prebiral jagode pri molku. In ko se je na posled dvignil, je bil tako trd po vsem životu, da je le s težavo prestavljal noge.

A vendar še ni šel v gostilno. Bil je slab, kajti napotil se je bil tešč z doma, toda hotel se je šele po pogrebu pokrepčati. Bal se je nekoliko tudi, da bi denar, ki ga je bil vzel s seboj, ne zadostoval za pogoščenje pogrebcev, ako bi že zdaj sam sebi kaj privoščil. Pač pa je šel in si kupil tobaka. S prižgano pipo se je postavil potem tako, da je imel krsto pred očmi. In ni se genil z mesta. Včasí je potolkel malo z nogo ob nogo, da bi si jih ugreel, si pomencal semtertja malo roke, potem pa jih vteknil spet v žep...

Na videz je bil čisto ravnodušen. Bralo se mu je skoro neko zadovoljstvo na obrazu, ko je vlekel dim iz pipne cevi ter ga puhal pred se. Obraz mu je bil pač že preveč odrevenel in poteze na njem niso imele več one prožnosti in gibičnosti, da bi se bile prilagodile notranjim čuvstvom.

No, časih so mu pa tudi res zašle oči in misli nekoliko vstran od krste. Oziral se je po trgu in mislil sam pri sebi, kako dobro imajo ljudje tukaj doli v ravnini v tako velikem kraju v primeri s prebivavci, ki samotarijo po gorskih zapuščeninah. Bil ni že dolgo v Kapli in je prihajal sploh le poredkoma semkaj, zato se mu je zdelo zdaj, kakor bi bil prišel v veliko mesto. V svoji mladosti je že res bil tudi po svetu in videl

marsikaj; toda kje je bilo že tisto! ... Videl je vse to v neki megleni daljavi in bilo mu je, kakor bi se mu bilo samo sanjalo o tem! ...

Ob treh so prenesli truplo umrle k Devici Mariji v Trnju in ga izročili ondi hladni zemlji, potem pa je povabil Jurček nosače, da so stopili z njim v gostilno.

Izpočetka so malo govorili, toda ko je bil prišel kozarec trikrat, štirikrat na okoli, so se jim jeziki razmajali. Bilo je videti, kakor bi se bili zavedeli šele zdaj, ko so bili začutili vinsko moč po svojih udih, kako žalostna pot jih je bila privedla semkaj. Šele zdaj so začeli govoriti o rajnici ter jo pomilovati, da je morala s sveta ...

Zlasti pa je bil postal zgovoren — popolnoma zoper svojo navado — Jurček. Vino je učinkovalo pri njem še hitreje in močnejše nego pri drugih, ker je pil tako rekoč na tešče.

Naslonil je bil glavo na dlan leve roke, desnico pa je iztegoval daleč tja po mizi in venomer ponavljal:

„Eh, vi ne veste, kaka duša, kaka duša je bila ta moja rajnica! ... Jaz vam rečem, nič takih žensk več na svetu!“ ...

Te besede bi mu bil lahko kdo zameril, toda ni mu jih. Pač pa so dale tiste povod, da je Trobe vprašal:

„Pa kako si bil prišel do te svoje stare, kako?“ ...

„Eh, to so čudne reči, vam rečem, čudne reči! ... Človek nikdar ne ve, kje ga čaka to ali ono! ... Jaz sem v svoji mladosti toliko mislil, da se kdaj oženim, kakor da bom kdaj velik gospod, pa sem se vendar!“ ...

„Potem pa povej, povej!“ sili Trobe.

Jurček se ozre malo plašno na okrog. Pri mizi je sedelo tudi nekoliko gostov iz Kaple in teh se je

menda bal. Toda nemara da je tudi nje mikalo slišati, kaj jim pove ta gorjanec. Tudi iz njih srede se namreč oglasi nekdo ter mu prigovarja, da naj pripoveduje.

* * *

„Pa poslušajte, no!“ prične Jurček. „Najprej naj vam povem, kako je bilo z menoj!“

Jaz sem bil edini otrok svojih staršev. Ne brata ne sestre nisem imel. Mati so mi umrli, ko sem bil star že sedem let. Odstitihdob sva bivala z očetom sama gori v bajti. Sicer pa sva bila itak večjidel v gozdu. Vsaj poletenski čas. Oče so drvarili in kuhali oglje, jaz pa sem stikal, dokler sem bil še majhen, za čmrliji, za tiči, vevericami, in kdo ve, za čim še vse. Pozneje seveda sem pa tudi pomagal pri delu. ...

Tako je šlo do mojega sedemnajstega leta. Takrat so mi hkratu še oče umrli. ... Eh, tistikrat so bili tudi žalostni dnevi zame! ... Mene je že marsikaj hudega zadelo in marsikaj sem že prestal, pa naj bo v božjem imenu! ... No, k sreči je bilo to poleti! ... Tvoj oče, Jožek, so bili vse poskrbeli, da smo očeta pokopali. ... Bog jim daj dobro tam na onem svetu! ...

Po očetovi smrti sem ves teden begal po gozdu in nisem nič drugega jedel, kakor maline. Skoro na pol mrtev sem se priplazil nekega dne do koče, sedel na prag in začel premišljevat, kaj naj začnem. Sedel sem dolgo tako, ko se domislim, kako neumno je tako premišljevanje. Kaj mi je bilo začeti drugega, nego vdati se v to, kar mi je naklonil Bog, pa še naprej opravljati delo, ki sem se ga bil navadil ob očetovi strani? ...

Prešinilo me je nekaj, in moje potrnosti je bilo zdaj nakrat konec. Začel sem hoditi na delo in kmalu

nisem več očeta pogrešal. Govorila itak skoro nikoli nisva in tako sem zdaj komaj opazil, da sem sam.

Živel sem mirno in zadovoljno, zadovoljno menda zato, ker nisem poznal nobenih želj. Z ljudmi nisem imel nikoli dosti opraviti in zato jih tudi iskal nikoli nisem. Prebil sem prav lahko brez njih. Imel sem to vero, da bom živel tako vse svoje dni... Pa pride vse drugače, vse drugače, nego si človek misli!...

Nekega dne sedim — tistikrat sem bil blizu dvajset let star — poleg svoje oglenice pa gledam, kako se dviga dim iz nje. Kar nastane za mojim hrbtom po gozdu doli tak hrušč in trušč, da si mislim: to mora biti najmanj medved!

Planem po koncu in kaj vidim? Naravnost doli proti dolinici, kjer je stala moja oglenica, drevi črez drn in strn mlado dekletce. Obleka ji je bila že vsa raztrgana, tako malo je pazila na to, kod beži. Morala ji je biti presneta sila. Ko me zagleda, zavpije:

„Oh, pomagaj, pomagaj! On, on je!“ ...

„Kdo on?“ hočem vprašati, pa ni bilo treha. Prikaže se precej nato graščinski logar, katerega sem dobro poznal, ker je zmeraj lazil po gozdih.

„He, tako?“ zahrešči. „Sem torej uhajaš — k temule?... Čakaj, čakaj, to bo pa za tvojega očeta kaj!... Toda zdaj greš z menoj, deklin!“ ...

„Ne, ne!“ reče ona in se stisne boječe za moj hrbet. A ko sili oni le vanjo, zavpije na ves glas: „Brani, brani me!“ Jaz pa sam ne vem, kaj so storile te besede iz mene! „Brani me!“ ... Ko sem bil začul te besede dekletove, je zavrelo nekaj po meni in bilo mi je, kakor bi se bile vse moje moči podvojile. Zapodim se v nasilnika in ga neusmiljeno vržem ob tla. Puško, katero je bil snel z rame, mu izvijem in jo zaženem daleč tja v goščavo ...

No, veste, mi, ki živimo zmeraj v gozdih, smo tudi malo bolj divji, nego ste vi tukaj! Gozd ima svojo moč do človeka, kakor noč! ... Jaz sem bil razjarjen in bi ne bil še miroval, ko bi me dekle ne bilo prosilo. Oni se me je pa tudi bal. Ko se je bil skobacal na noge, je odšel tako potepeno, kakor pes, če ga natepeš.

No, vedel pa le še nisem, zakaj sem se prav za prav sprijel z onim. In poznal tudi nisem dekleta.

„I čigava pa si vendar?“ jo vprašam.

„Osojnikova!“ odgovori ona.

„Osojnikova? ... I zatorej! ... Tja gori nikoli ne pridem, preveč od rok mi je že! ... Pa kaj sta imela z onim, kaj?“ ...

Ona sede tako malo vstran od mene pa začne:

„Pasla sem koze in butare napravljala, ko je pri-
lomastil proti meni. Kakor vselej, kadar me vidi, je bil
tudi danes siten. In ker sva bila sama, je bil še hujši,
nego sicer. Morala sem bežati pred njim. Videla sem
vstajati dim tukaj in sem bežala naravnost sem doli,
ker sem vedela, da dobim kakega človeka tukaj ...“

„In proti domu? ... Zakaj nisi proti domu krenila?“

„Morala bi bila iti po strani in navzgor in do-
hitel bi me bil ... Sicer pa je pri nas doma tako, da
se Bog usmili! Moj oče so čuden človek! Zdaj jim
je pa še ta zlodej s svojim žganjem zmedel glavo!“

„Torej zahaja k vam?“

„I seveda!“

„Že dolgo?“ ...

„Odkar sem jaz odrastla“ ...

„A tako! ... Nemara pa da te snubi!“ ...

„Pravi, da me, dā! ... Toda že vem, kako! ...

Dve je že snubil tako, kakor bi mene rad!“ ...

„Pa morda bi tebe vendar le vzel, ker si tako lepa!“ ...

„Morala bi biti zaslepljena, da bi ne vedela, kako stojijo stvari! ... Pa tudi ako bi me res hotel vzeti, ne bi ga hotela jaz, ne. Koliko nesreče je napravil že ta človek!“ ...

Meni je postajalo nekam čudno pri srcu, ko sem gledal dekleta pred seboj ... Bila je zdrava, močna in v obraz je žarela kakor jabolko o svetem Mihaelu — e no, pa kaj bi vam pravil, kar molčimo o tem! ... Toda toliko vam rečem, da sem bil postal hipoma ves drug človek! ... Nič več žalosti, nič več tiste čemernosti, ki se me je lotevala prej! Najrajši bi bil skočil po koncu pa zavriskal, zavriskal tako, da bi se bilo vse streslo.

„In oče — kaj pravijo oče?“ jo vprašam naprej.

„Oh, oče — oče bi me za merico žganja prodali!“

„Potem se boš morala vdati!“ ...

„Ne, nikoli! — Rajši vzamem berača, nego njega! ... O jaz vidim temu človeku v srce!“ ...

Meni pa je nekaj zaigralo v mojih prsih — začutil sem nekaj, kar nisem še nikdar prej — tako nekako sladko mi je bilo! ... In sam ne vem, odkod mi je prišel pogum, da sem rekel:

„Če bi ti bil berač dober, potem bi ti nemara tudi jaz ne bil preslab!“ ...

Ona me pogleda s tistim svetlim, mokrim očesom, pogleda tako, da mi je zagomazelo po vsem životu, potem pa vstane, mi poda roko in reče:

„Ako tebi prav, meni tudi! ... Hvalo sem ti dolžna! ... Še nikdar se ni potegnil kdo tako zame, kakor si se ti!“ ...

„Ali oče tvoj?“ ... omenim jaz.

„Oče ne bodo pustili, to je gotovo! Toda enkrat bom stara štirindvajset let in potem mi ne more nihče nič! ... Ako ne bom imela miru pri njih, grem po svetu tako dolgo! ... Če boš čakal ti — jaz bom!“ ...

Segla sva si v roke in ona je odšla.“

. . .

Jurček si je brisal solze. Premagali so ga bili spomini in genila ga je bila lastna povest ... Oddehnivši si nekoliko, je spet nadaljeval:

„Eh, veste, ljudje božji, to so bili lepi tisti trenutki, kakor lepših ne doživi noben mogočnejš tega sveta! ... A kaj, ko so bili pa tako kratki! ...

Tretji dan po onem dogodku sta prišla do mene logar in — orožnik! ... Vedel sem precej, kaj to pomeni, vedel pa tudi, da bi bilo vsako ustavljanje zaman. Dal sem se molče vkleniti.

Toda ne da bi me bila peljala doli, kakor bi bilo prav, ne, moral sem z njima navzgor! Vedel sem precej, kam hočeta z menoj in tudi čigava volja je to. In res smo prišli do Osojnika!

„Osojnik, oj Osojnik!“ je klical logar že od daleč. „Ven pridi malo, ven!“ ...

Osojnik stopi iz veže, dekle se pa pri oknu prikaže ... Orožnik jo jame izpraševati, kako se je godilo takrat, ko sem jaz logarja premikastil. Toda na nobeno vprašanje mu ni dala odgovora, samo vikala je:

„Pri miru ga pustite! Ničesar takega ni storil, da bi ga vklepal!“

Videl sem, kako se je tresla po vsem životu in kako ji je bilo hudo. Pogledavala me je tako milo s tistimi svojimi modrimi očmi, da se mi je srce jokalo.

Ali pokazal nisem tega, ker nisem hotel, da bi se bil oni pasel ob moji bolečini.

V tem, ko je orožnik izpraševal dekleta, se je pa logar rogal Osojniku:

„Le dobro si pogledi svojega zeta, zakaj nekaj časa ga zdaj ne boš videl. Zdaj imamo tistega tiča, ki nastavlja zadrge srnam!“ ...

Jaz se zganem. To mi je bilo novo. Hotel sem že reči, da je to laž, a preden sem izpregovoril, je že zavpilo dekle:

„Moj oče nastavlja in noben drug!“ ...

Zdaj bi bili vi morali videti Osojnika! Moral je biti pijan, če ne, bi ne bil tako divji! ... Skočil je v hišo in jaz sem samo še to videl, kako je pala njegova težka roka zviškoma na dekletovo glavo in kako je dekle izginilo izpred okna. Pobil jo je na tla! ... Kaj se je naprej godilo, ne vem, ker sta me odvedla v stran. No, in potem — pa kaj bi vam pravil vse to natanko! ... Kako mi je bilo, veste lahko sami, saj imate srce! Pri sodbi pa so verjeli samo njemu, meni nič! In kako je lagal ta satan! Dobil sem celih šest mesecev zaradi njega! ... Ko sem bil prestal kazen, sem bil pa za vojaščino zrel.... Vteknili so me v vojaško suknjo, ne da bi bil smel tudi le en dan domov! Moral sem takoj na Laško ...

Od tam mi je pisal dober tovariš pismo na Urško. Tistikrat je bilo še vse drugače s pošto, nego je danes ... Nič bi se ne bil čudil, če bi ne bil dobil odgovora. Toda dobil sem ga — a kakšnega! No, saj se še sam ne spominjam na vse, kar je stalo v tistem pismu, samo toliko vem, da me je vsaka beseda rezala v srce in da so mi po licih tekale solze, ko mi ga je prijatelj bral ... Zame ni bilo nobenega upanja več! ...

Ali potolažil sem se kmalu. . . . Naj bo v božjem imenu! sem si mislil. Kar ni, pa ni! Kakor prišlo, tako prešlo! Saj bi bila res neumna, če bi čakala name! . . .

Dolgih osem let sem bil pri vojakih. Pri Maženti sem dobil pa svinca v nogo. No, ko se mi je bila rana zacelila, so me poslali domov. . . .

Eh, to se mi je zdelo vse čudno, ko sem bil po toliko letih spet doma! Moja bajta se mi je videla zdaj še vse manjša, nego prej. Poleg tega pa je bila na pol podrta. Bilo jo je treba najprej popraviti. Nekaj časa sem premišljal, ali bi začel, ali ne bi, naposled sem se pa le lotil. Dom je le dom in naj je še tako slab! . . .

Bil sem že štirinajst dni doma, na Urško pa niti enkrat še nisem mislil. Pozabil sem bil tako nanjo, da se je še doma nisem spomnil. No, seve, tisto kratko znanje, to je bilo tako, kakor bi človek pest slame zažgal. . . .

Toda ko sedim nekega večera v koči tako sam — bilo je že mračno — se odpro vrata in noter stopi ženska. . . . Zdaj pa poslušajte, ljudje božji! . . .

„No, ali si prišel?“ me vpraša.

„Prišel!“ odgovorim jaz ter začnem debelo gledati. Vedel nisem čisto nič, kaj naj pomeni to vprašanje.

„Dolgo te ni bilo, dolgo!“ izdihne spet.

„Dolgo!“ potrdim jaz in pristavim: „Pa kdo si vendar?“

Toda v tistem hipu se mi posveti in spoznal sem jo, ne da bi jo bil videl prav v obraz. „Urška!“ zavpijem in solze mi stopijo v oči.

Njej pa se na glas zaihti.

„Da, jaz sem!“ reče žalostno.

„In tvoj mož?“ vprašam jaz.

„Kakšen mož?“

„No — iz tistega pisma sem posnel . . .“

„Kakšnega pisma?“ . . .

„A tako?“ . . . odvrnem jaz. Zdaj sem vedel, pri čem sem in kako je bilo s tistim pismom. Nisem hotel govoriti dalje o njem, zato rečem:

„Nič, nič! . . . Ti si torej čakala?“ . . .

„Ali nisem mar obljubila? . . . Ali ti nisem mar segla v roke?“ . . .

Kaj pravite k temu? . . . Taka ženska, kaj? . . .

No in drugo si lahko mislite! Vzela sva se in srečno sva živela skupaj noter do zdaj. Nikdar ni govorila o tem, kaj je trpela zaradi mene, in nikdar nisem slišal kake tožbe iz njenih ust. Pa tudi sporekla se nisva nikoli v vseh štiridesetih letih našinega zakona! Najhujše, kar mi je kdaj storila, je to, da me je pustila zdaj samega . . . No, pa če Bog dá, saj ne bo nikoli dolgo tega, ko me ponesete za njo!“

„Nič se ne ve, v božjih rokah smo!“ pripomni nekdo . . .

* * *

Polna luna se je bila ravnokar prizibala izza vrha zelene Olševe, ko so zapuščali pogrebci Kaplo . . .

Mraz je bilo, da je škripalo in vriskalo pod nogami. Zeblo jih je tem bolj, ker so sedeli toliko časa na gorkem. Zobje so jim sklepetali in kolena so jim tolkla skupaj. Bili so nekoliko preslabo oblečeni za tak čas. Sam Mikej je imel dolgo suknjo, ki pa tudi ni bila kdove kako debela. Potegnili so si kučme globoko doli na obraze, potem pa vtekli roke v žepe, potiskajoč jih v ospredje, da bi tem tesneje privili obleko okrog svojega života . . .

Govoriti se jim ni ljubilo. Zrli so z upognjeno glavo enakomerno pred se v tla, da je bilo videti, kakor bi iskali nekaj, kar so tja grede izgubili . . .

Mikej, Jožek in Trobe so imeli pri tem vsi eno in isto misel, vsi trije so mislili, kako prijetno bi bilo, če bi bili že doma v gorki postelji. Jurčka pa so navdajali drugi občutki. S svojim lastnim pripovedovanjem si je bil priklical svojo preteklost, svojo mladost v spomin in bilo mu je še vedno mehko pri srcu. Zdaj šele je prav občutil izgubo, ki ga je bila zadela, in vedno zopet se je vprašal: „Kaj bom? . . . Kako bom?“ . . .

Noč je bila krasna, da se krasnejše misliti ne dá. Vedro, modro nebo se je bočilo kakor velikanski baldahtin nad spečo, sanjajočo zemljo, a poredke zvezde na njem so zrle kot skrbno pazeče oči nevidnih bitij nizdol . . . Mirno, brez utripanja so blestele, kakor bi hotele kazati neko posebno resnost ta večer, kakor bi se one živosti, s katero migljajo sicer, sramovale vpričo kraljice nočnega neba, ki je dostojanstveno, veličastno plula in se vzpenjala kvišku mimo njih vrst . . .

Sveta tišina je vladala . . . Sicer je potegnil časih sever, a nič ni bilo slišati njegovega diha; samo čutil se je po skelini, katero je povzročal na obrazu. Popolnoma tiho, kakor izumrlo je bilo vse, le stopinje so hreščale in cvlile pa Bela je žuborela, mrmrala in zvenela še glasneje nego čez dan.

Milina bledne lunine luči se je harmonično spajala z belino čez zemljo razprostrte snežne odeje ter zagrinjala okolico v mrkel, mističen svit, da se je videlo vse izpremenjeno . . . predrugačeno . . . Tiste čeri in raznotere oblikovane skale, ki se dvigajo iz posameznih hribov ob straneh, kakor bi bile izrastle iz

njih in ki vsled svoje čudovitosti že po dnevi močno vplivajo na človeško domišljijo, so zadobile v tem čarovitem polumračju svoj poseben pomen; izpremenile so se ali v velikanske gradove ali v prijazne, sanjajoče kapelice ali pa so oživele ter si nadele podobo groznih velikanov, stojećih na straži ob strmih gorskih robovih.

Cesta se je vila, zato je bila na nekaterih mestih razsvetljena, na drugih spet se je izgubljala v temi velikanskih senc, katere so metali nanjo posamezni gorski vrhovi.

„Mraz je, mraz!“ izpregovori naposled Jožek, kateremu je bilo že preveč molčanja. Bilo mu je začelo že dolgočasno postajati.

„Mraz!“ potrdi Mikej. „Nocoj bi se ne smelo zunaj prenočevati.“

„B-g ne daj!“ pristavi Trobe. „Ta bi bila zadnja!“

„I kaj pa ti tako molčiš?“ vpraša Jožek Jurčka, ki se tudi še zdaj ni oglasil.

„Mislim to in ono!“ odvrne ta. „Tako se mi zdi, kakor bi delal prazno pot in bi ničesar več ne imel iskati doma.“

„E — ne smeš biti tak!“ ga tolaži Jožek. „Saj je tudi že komu drugemu umrla žena, ne samo tebi!“

„Vem, da! . . . Toda ne morem si pomagati. Tako nekam čudno mi je tukaj notri v mojih prsih, tako čudno, da vam ne morem povedati, kako!“ . . .

Zopet so molčali.

Jurčkove ne prav jasne besede so vzbujale drugim neprijetne občutke. Kakor bi se bali, da bi jim ne povedal še kaj, kar bi jih vznemirjalo, so obmolknili tudi oni spet. Šele, ko se jim je bilo ločiti, reče Jožek:

„Mi zavijemo zdaj tukaj na levo gori! Krajša bo tod za nas!“

„Bog vam plačaj torej!“ se zahvaljuje Jurček in jim poda po vrsti desnico.

„Pa lahko noč!“

„Lahko noč!“

Nekaj časa so še videli drug drugega, ko so bili začeli stopati navkreber, potem pa so se uni trije skrili Jurčku. Stopal je počasi, s težavo po drsečem snegu. Pri vsaki stopinji, ki jo je storil, je moral napeti vse svoje moči, deloma zbog tega, ker je imel hudo strmino pred seboj, deloma, ker je bila skorja zamrzlega snega tako močna in trda, da je moral vsakokrat jako visoko privzdigniti nogo, ako jo je hotel prebiti in potlačiti.

Toda vendar je šlo! In morda je bilo baš to vzrok, ker se je moral tolikanj truditi pri vsaki stopinji, da se je nekako raztresel in da so ga jele zapuščati one temne misli, ki so ga mučile poprej. Doli v dolini mu je bilo tako tesno pri srcu; čim više pa je prihajal, tem laglje mu je postajalo v prsih. Semtertja se je ustavil nekoliko, da bi si odpočil. In pri takih prilikah se je ozrl vselej z nekim posebnim zanimanjem na čudovito razsvetljene snežnike, ki so se v njegovi neposrednji bližini tako veličastno dvigali v jasno nebo ... Svoj živ dan se ni oziral s toliko pozornostjo nanje kakor nocoj in še nikdar se mu niso zdeli tako prijazni in lepi kakor zdaj. Z nekim naivnim veseljem jih je gledal, kakor bi jih ne bil videl še nikdar. In vsa zemlja se mu je začela zdeti lepa. Občutil je, kar ni občutil dozdej še nikdar, vsaj tako živo ne, krato stvarstva in, zavedajoč se tega svojega čuta, je postajal nekam zadovoljen in vesel. Preobvladalo ga je hkratu prepričanje, da se vendar še izplača živeti na tem svetu. V tem njegovem prepričanju so imele

izvor menda tudi njegove misli, ki jih je izražal s tem, da je zdajpazdaj vzkliknil sam zase:

„Eh, bom že kako, bom že kako!“ ...

Vinski duh, katerega ni bil navajen in ki mu je izpočetka težil glavo, se mu je bil razpršil in učinek vina se je kazal samo še v tem, da se je čutil nekako pogumnega, podjetnega ...

Navzlic temu, da je bila pot, ki jo je imel še pred seboj, jako naporna, se je ni strašil. Prav nič ga ni skrbelo, da bi ne došel do koč, katero je videl v luninem svitu čepeti nad seboj in ki ga je, kakor se mu je zdelo, tako prijazno vabila navzgor ...

Noge so mu pač postajale že trudne, tresle so se mu in šibile ... In temu je pripisovati, da jih ni več tako krepko potiskal v sneg in da mu je semintja izpodrsnilo. Nekolikokrat je bil vsled tega že pokleknil v sneg. A to ga ni spravilo v slabo voljo.

„Hudimana vendar, tako pa še nikdar nisem hodil domov kakor nocoj!“ je dejal dobrovoljno, ko je bil padel zopet na zobe. „Ne, takega pa še ne!“

Ko se skloni po koncu in hoče spet naprej, ostrmi pred nenavadnim prizorom, ki se je v tistem hipu pojavil nad njim. Blesteč meteor je prifrčal preko neba, zagrnil ga najprej v rdečo, potem v zelenkasto in modro luč pa izginil nad Ojstrico ...

Jurčkove oči so obtičale na mestu, kjer je bila po njegovem mnenju izginila prikazen. Prva njegova misel, do katere se je povzpел, vzdramivši se iz strmenja, je bila dokaj egoistična.

„Ko bi jaz to imel, kar je padlo zdaj ondi dol!“ je dejal sam pri sebi. Bil je prepričan, da je bila to najmanj debela kepa zlata, če ne celo dijamant ali kak drug dragocen kamen, ki je žarel tako ...

Precej nato pa mu šine preko možgan: „Ali pa so bila nebesa odprta! . . . Morda mi je pa dala Urška znamenje z nebes!“ . . .

Bil je malo pozabil nanjo, zdaj pa se je je spet spomnil. In bolj in bolj se mu je utrjevala misel, da ni moglo biti to nič drugega . . .

„Eh, saj vem, da si v nebesih, vem!“ je mrmral sam zase.

Prevzet od tega, kar je ravnokar videl, ni več dosti pazil na svoje stopinje. Dospel je bil na jako strm kraj, ko se mu iznova izpodrsne. A zdaj ni padel na kolena in sneg se ni vdrl pod njim. Začel se je pomikati nizdol po gladki sneženi skorji.

„Oho . . . kam pa, kam? . . . Čemu sem pa gori plezal toliko časa?“ . . .

Prvi trenutek mu je bilo skoro na smeh ob taki vožnji. Vino je še vedno malo delovalo v njem. Spomni se, kako se je časil kot majhen deček spuščal tako po snegu . . . Toda hkratu se zave, kje je in da mu je izpodletela noga na kraju, katerega se je radi njegove strmine bal, tudi če snega ni bilo. In hipoma mu je bilo jasno tudi, da je njegov položaj skrajno opasen, ako se mu ne posreči, obdržati se kje . . .

„E — jej . . . no!“ vzklikne z izpremenjenim glasom. „Pomagajte — pomagajte!“ Strah ga je pretresel, ko je začelo iti hitreje in hitreje z njim nizdol . . . Enkrat se je bil že zasukal, tako da je ležal zdaj na hrbtu; a pomagati si je mogel zdaj še manj nego prej . . .

Ko pridrevi mimo nekega grma, poseže instinktivno po njem, a pri tem pride ob ravnotežje in se prekopicne tako, da je šel zdaj z glavo naprej . . .

„Huu!“ zatuli v smrtni grozi. Vedel je, da je izgubljen! . . . Domisli se še, kako se je bila zjutraj

prekucnila krsta, in še toliko časa je imel, da si je dejal: „To je pa moj pogreb!“ Potem pa je odletel črez rob v globočino . . .

Na nebu se je še vedno smehljala jasna luna in zvezde so zrle še ravno tako mirno in resno na zemljo kakor prej . . .

Nekaj dni pozneje so našli Jurčka zmrzlega in z razbito glavo v kamenitem jarku. Prenesli so ga k Devici Mariji v Trnju in ga položili ondi prav tik njegove drage Urške k večnemu počitku . . .

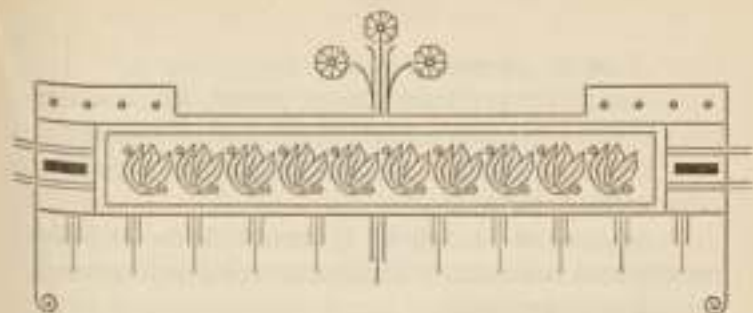

BREZ VOLJE...

SPISAL

PANKRACIJ GREGÓRC.

Brez volje . . .

Spisal Pankracij Gregórc.

I.

V nedeljo zjutraj so bili po vsem Rudniku nabiti veliki lepaki:

»Vabilo na delavsko veselico!«

Čitali so jih premogarji, ki so se v ogoljenih oblekah vračali iz jam. Postajali so pred njimi kmetje v raševini, ko so skoz Rudnik speli v cerkev.

Ves božji dan je po tem industrialnem selu vrel trušč in hrušč. Vzrok je bil nekoliko plačilni dan, o katerem vselej kramarji in glumači prekričujejo drug drugega, nekoliko pa nestrpno pričakovanje. Delavska veselica — to je bilo ondudaj nezaslišano podjetje.

Kar popoldne so se začeli rudarji pomikati s svojimi družinami h gostilni „Pri premogarju“. Ob štirih pa se odpro vrata tudi na direktorjevi vili. Mlad gospodič, pušeč cigareto, stopi čez prag. Malomarno se šeta po vzbokani, s kremencem posuti poti, ki vodi iz vrta na cesto med začrnele hiše. Radovedno ogleduje nepričakovane tiskovine na desni in levi po ulicah.

„Kdaj se pa vrši ta reč?“

Postoji ter prečitava glasno potem, ko je s srebrno kljuko svoje palice pogladil napihnjeno naznanilo:

Danes, v nedeljo, ob štirih popoldne v gostilni „Pri premogarju“ . . .

Zakaj si ne bi ogledal te zabave, ki bo že vsled preprostosti mikavna. V Gradcu je češče prisostvoval delavskim prireditvam.

Od daleč mu že nasproti šumi množica kakor čebele v ulnjaku zvečer. Dobro so jo pogodili uprizoritelji, ker ima plačilni dan vsakdo nekaj drobiža.

Ko se vstopi na obsežni vrt, ki je podoben trikotu, ga pogledajo od vseh miz, a tam od sredine mu nekdo pod kostanjem maha z roko. Ali ni paznik Josip Omladič, edini akademično izobraženi uradnik? Premogokopno društvo je namreč rajši nastavljalo napol izšolane merjavce in druge uslužbence, da je bilo treba šteti manj plače.

„Glej, tudi direktorjev sin nas je počastil!“ . . .

„Ima prê srce za žalost in veselje trpečega ljudstva!“ . . .

„Škoda, zakaj ni šel na rudniško akademijo, da bi bil nekoč naš predstojnik!“ . . .

„A lahko bo še naš zdravnik, da ne bomo imeli samih židov!“ . . .

„Stari se tako zelo čemerí, da sin študira medicino!“

Visokošolec se ni zmenil za te opazke. S kormolcem se je preril k prijatelju Omladiču. Od tam najlepše vidi na oder pod kozelcem, ki stoji nasproti gostilni na drugi kateti, dočim hipotenuza z glavnim vhomom gleda na cesto.

Zvonček udari, zavesa se vzdiguje v potresljajih, spored se prične. Prva točka je moški zbor, pesem o delu. Žal, da se besede ne razumejo po vrtu.

Več pozornosti obudi že druga točka. Šaljivi igrokaz „En ženin pa tri neveste“ so doigrali prav spretno. Bila pa je tudi vsebina kaj domača.

Kmetški fant se spre z očetom in gre k premožarjem. Navzame se njih vrlin in slabosti. Po očetovi smrti mu starejši brat, ki se je oženil bogato, takoj izplača dediščino 5000 K. Neizkušenemu mladiču tri z vite delavke praznijo žepe. Vsaki izmed njih obljubi zakon. V svoji ljubosumnosti jih dá nadzorovati od zvestih prijateljev, katerim s cvenkom plačuje težavni posel. Toda ženinu poide denar. Kaj bo s tremi nevestami? O, nič skrbeti! Vdani prijatelji ga rešijo. Vsak mu odvzame eno, tisto, ki jo je imel v varstvu. Ko so obhajali tri ženitnine, pa opeharjenega še povabili niso. —

A tretja točka preseneši celo razvajenega vseučiliščnika.

Na odru sedi upognjena starka, ki živa na rdečem blagu. Poleg nje stoji čezdvajsetletna deklica v ruski narodni noši. Deklica začne z metalnim sopranom:

„Stara mama, o, ne živaj

„Sarašana več“ . . .

Vse umolkne kakor v cerkvi.

„Pusti delo in počiva,

„Zlati čas je preč!“

Starka potresne sive lase, povzdigne glavo, objame deklico okrog pasu ter zapoje z ginljivim altom:

„Hčerka, k meni sedi,

„Ljuba hčerka ti“ . . .

Starka se ozre z nenasitnim pogledom na deklico in jo rahlo potisne na stolček tik sebe. Obe dokončata pesem.

Preprosta mimika in sveži dvospev sta očarala ravnateljevega sina. V Gradcu je slišal Slavjanskega,

vendar ga je tukaj med preprostim narodom ruski napev presunil nedopovedno. Prožno skoči proti odru ploskajoč:

„Izvrstno, izvrstno, milostiva!“

Starejšo damo je poznal kot soprogo premogarskega revirskega nadzornika. Bila je Katarina Jelenčičeva, ki je kot bivša operna pevka povzročila ta nastop.

„Čestitam, čestitam, milostiva!“

„O, nič, nič! Jaz še zmerom rada stopam na deske, ki pomenjajo svet.“

„Že prva veselica takšna, kaj...“

„O, največ je pripomogla moja izborna partnerica. Dovolite, da jo predstavim: Julija Sušar, posestnikova hči v Travežu.“

„Pavel Pregelj, medicinec.“

Dekličino lice je zardelo kakor breskov cvet. Njen žametni pogled je bliskovno švignil po Pavlu, da mu je srce poskočilo kakor ustrašena postrv.

„Hvala, gospodična, za izredni užitek!“

Kakor v zahvalo jo je prijel za roko. Občutil je na njenem kazavcu hrapavo kožo, kakršna se naredi od mnogih ubodljajev. Njen mezinček pa je bil zakriviljen, kar se dobi od težkih škarij.

„Sarafan je moja najljubša pesem,* se poslovila s poklonom od obeh.

Pavel Pregelj se nič več ni brigal za ostale točke. Gledal je za Julijo, da si ni upal treniti. Res se ona pomiče od mize do mize k prijateljicam in znancem. Tu zakrije plečat mož njeno lilijno rast, tam se njen izraziti profil slika na črni pelerini. Zdaj zablisne v gneči njeno belo krilce, zdaj zaplapola rdeči predpasnik ali modri trak. Ko pa deklica z roko zamahne nekemu v pozdrav, ohlapnejo široki rokavi, da za hip smuknejo vun rožnati okrogli lakti.

Človek je pač skladba največjega umetnika. Kakor v pesmi besede in napev, tako v človeku sodonita telo in duševnost. Tisto tajno, oživljajoče, neskončno bitje, ki se odteguje nožu in tehtnici, si ustvarja primerno telo. Duša in telo sta nekako „idem per aliud“ — isto pa na drug način. Telo je simbol duševnosti.

Julijina mesečinska polt — ali ne kaže nedotaknjenega srca? . . . Iz njenih otroških oči — ali ne gleda nedolžnost iz neslutnih globočin? . . .

Iz tega premišljevanja prebudi Pavla odhod diletantov in pevcev. Ker je „Pri premogarju“ pošlo vse, so se selili k sosednji gostilni „Pri suhi veji“.

Pavel si ni pomišljal. Z Omladičem jo ubere za Julijo. Stopijo v posebno sobo, a iz navadnega pivskega lokala čujejo hudo besedičenje.

„To je bila naša, socialdemokratska veselica!“ tesarja čokat mož po mizl. „Kakor resnično sem jaz Čadež, tako resnično je bila to naša, socialdemokratska veselica!“

„Ne, ne in tisočkrat ne!“ maha z rokami visok mladenič. „Tudi naših, krščanskih delavcev se je mnogo udeležilo te zabave. Ni bila mokraška, ne, ampak sploh delavska!“

„Molčite, Cenc Brdar!“ izkuša Čadež zagrmeti. „Vi še nosite na sebi jajčje lupine!“

„Vi pa črepije tistega piskra, ki Vam ga je žena vrgla v glavo. Haha!“

Brdar je pri tem pokazal na Čadeževo čelo in ondi na tricentimetrsko brazgotino. Čadež je že vlekel izpod mize kratke noge, da bi planil na nasprotnika.

„Jaz ti bom . . .“

Gostilničar ga z rokami prikrne, da počepne, a njegova žena tolaži Brdarja.

„Glej, Brdar, tudi somi imajo velika žrela, pa le majhne ribice požirajo. Naj se širokoustijo ti . . . ti . . . od nove vere!“

A Cenc Brdar vstane, plača in pristopi k odprtim vratom.

„Osemdeset kron ima ta Čadež mesečno od svoje stranke, da pobira delavske vinarje. Dokler bo med njimi več tako lenih, se ni treba bati mokraške države. Hahaha!“ . . .

Čadež zakolne za njim in se hoče iztrgati iz gostilničarjevih klešč. Izpuščen tolče, zmerja, se pridruša, da mu goste sline škropijo na dimnato brado. Ker se nihče ne zmeni zanj, gre v posebno sobo.

Traveški župan, s žaljivostjo umit kmet, ga pokliče.

„Čadež, ali ste kaj žejni?“

„Oče Galun, to bo ugasilo jezo. Ta vražji Cenc!“

Župan Galun je bil doslužen vojak.

V mladosti se je vojskoval po Laškem, a zdaj mu že bele niti prepletajo brado. O nedeljah nosi prslik s srebrnimi gombi, kakor je bil nekdanj v navadi.

„Čadež, vidim, da ste ga potrebni! Ali hočete zaslužiti dva, tri litre?“ vpraša Galun in tisoč hudobnosti mu zablisne v sivih očeh.

„Kaj pač rajši!“

„Deset minut se morate prestopljati z ene noge na drugo, a pri tem morate stati vedno na isti deski. Črhniti ne smete druge besede, le to morate govoriti po taktu: Tika-taka! Tika-taka! Tika-taka!“

„O, Čadež še ni tako vinjen, da tega ne bi mogel,“ ga junačijo drugi.

„Bom! . . . Bom!“

Postavil se je na najširšo desko in se začel kolebati:

„Tika-taka! Tika-taka!“ . . .

Galun šepne sosedu nekaj v uho, da takoj odide. Kmalu nekdo na stežaj odpre vrata — Čadeževa žena.

„Te zopet luna trka! Ne pojdeš domov!“

„Tika-taka! Tika-taka!“ ...

„Pijana mrha ti! ... O, tako se godi, ako človek stanuje blizu krčme. Že od jutra pije vsevprek žganje, pivo, vino“ ...

Žena potegne z vso močjo gugajočega k vratom, da res izgreši stojišče.

„Kakšen vrag te je ...“

Že prej je vse kihalo, a zdaj izbruhne smeh, da Čadež ostrni ozlovoljen. A Galun potolaži zakonsko dvojico, češ, da bo že dal za vino, čeprav ni izgubil stave. Naj le prisedeta. —

Gostje se polagoma razhajajo. Paznik Omladič je že odšel, ker mora zarana v službo. Tudi Pavel se poslovil. Ko Juliji podaja roko, mu zatolče srce tako silno, da mu vzame besedo. Nič ne reče, še lahko noč ne.

Zunaj je tema, da bi jo skoraj lahko prijemal. Iz premogovega dima se je namreč naredila težka megla, da nobena zvezda ni predrla debelega platna. Le tam od Kurje vasi svetlikajo rdeči ognji in delajo velike kolobarje.

Noben človeški glas ne živi naokoli. Odmeva le drdranje potaček ali huntov, ki samotěž vozijo premog na postajo, kjer jih preobračajo in tako izpraznujejo v lore. Žvižgajo stroji, ki proti strncu nazaj vlačijo cele procesije praznih vozičkov. Pri gostilni „K šahtu“ — ali podomače so rekali „Pri lepi vdovi“ — pokajo planke, kamenje brni, šipe zvenijo na tla ... A po cesti prideta Pavlu nasproti dve krdeli, eno skrajno na levi, drugo na desni.

„Čeprav sem ravnateljev sin, bolje, da se jim izognem. Sicer so mirne duše, ljudstvo brez volje ...“

Pavel Pregelj je časih mislil nepričakovano bistro. Nekdaj je na gimnaziji osupnil veroučitelja.

„Dozdeva se mi, da vsi dokazi, da je Bog, pričajo le, da se nahaja ideja o nekem najvišjem bitju, katero pa nam ostane neznano.“

Profesor mu je seveda ovrgel ta ugovor:

„Vsak učinek zahteva svoj zadostni vzrok, in sicer bistveno, ne samo v našem predstavljanju. Iz bistveno minljivih, nepopolnih, končnih stvari sklepamo na neminljivo, najpopolnejše, neskončno bitje. Iz bistva stvari torej na bistvo božje!“ . . .

To noč je bil Pavel Pregelj zopet filozofsko navdahnjen.

„Da! Ljudstvo brez volje!“ ponavlja, kakor bi se veselil priličnega izraza. „Kapitalu so blagó . . . Le kadar jih obsede hudič pijanosti, takrat so trmastí do upora . . .“

Pavel se pomakne nad cesto na pešpot. Ponočnjaki pridejo njemu navštric. Nekdo si prižiga cigaretko. Pri svitu Pavel zapazi, da nosijo tik pri tleh počez dolg drog. Sleherni, ki jih sreča, mora pasti čez ta napotek.

Skoraj s strahom pohiti Pavel domov. Čez opuščen vinograd teče, da pride k nadvoriščnim vratom očetove vile.

Pod skalo žaluje zaostali čriček zateglo, v presledkih:

„Čričri . . . čričri . . . čričri . . .“

A njegovega prijatelja ne bo več nazaj — vinskega trsa! . . .

II.

Drugo jutro je solnce že dolgo mežikalo v spalnico, ko se Pavel prebudi. Somrak je po izbici, le pri drugem oknu leži svetlobna mreža po parketu.

Roletе niso spuščene, ampak samo šaluzije so priprte. Na nje je ravnokar priletel tiček, a hipno odbežal kakor spomin. Od umivalnika diši novo vijolično milo prijetno, slastno, opojno.

„O, magični raport dišav! Kje sem že duhal isto vonjavo?“ ...

V glavi se mu jasni. Pred oči mu priplava sladko dekliško lice.

„Res! ... Julija ji je ime ... Zakaj nisem jaz Romeo? ... Vendar imena govoré o sreči in nesreči. Morebiti bo ta Julija sreča za Pavla ...“

Vseučiliščnik še nikdar ni okusil take srčne sladkosti. Na gimnaziji se je bil res zagledal v deklico meščanske šole, da se je hotel z nekim realcem dvobojevati za oboževano kratkokrilnico, a to, vse to je bila igrača.

„Kaj pa Amalija?“ se vpraša Pavel sam in obrne v postelji.

Mačeha jo hvali in mu jo sili za nevesto, češ, da se njen plemeniti naslov sliši vse drugače, kakor druga neslana plebejska imena. Prijatelji ga dražijo s sentimentalnostmi. Njegov sošolec Čeljak, sedaj bogoslovec, se je pošalil nekda na vlaku:

„Malka, hebrejska beseda, pomeni kraljica!“ ...

„A nikdar nje, nikdar!“ ...

Ta gospodična prinese o svojih posetih neštete vzorce za bluze in krila. Ko preneha govoriti o modi, začne o glasbi. Prisede včasih tudi h glasovirju, udarja na tipke ter deklamuje: „Be—a—ce—ha! Be—a—ce—ha!“ Hoče igrati Bachovo fugo. A pri tretjem taktu preneha in začne od spredaj svojo narobe-spretnost. S Pavlom govori le kaj malega, a tembolj ga gleda, gleda kakor bazilisk z mokrotnimi očmi, ki medlijo zdaj

svetlo - modro, zdaj morsko-temno. Najrajši jo vidi, ko se poslavlja, a še takrat šine njemu zoprn duh od nje.

„Brr . . . brr . . . Amalije nikdar!“

Njegova duša cveti pri Juliji. Njo mora videti še danes. Ta misel ga vrže z blazin.

Čez petnajst minut se že izprehaja proti Travežu. Ponoči je lilo; zatorej zrak diši po ozonu. Cesta je preprežena s svežimi mlakami. Po nebu letijo cvetoči oblaki. A reka sredi doline se grbanči v drobnih valčkih in mlačen vetrič, poljub dveh najčistejših elementov, vode in zraka, valovito skače po žitu in travi.

Od Kurje vasi priropotajo naloženi hunti čez most ter se gibljejo kakor stonoge na ozkotirnici tik vozne ceste. V tem hipu pridrdra tudi koleselj iz Traveža.

„Jezus, Marija!“

Pavel priskoči, obdrži konja, da se hlapec pobere s tal. Iz jarka se vzdigneta dve gospodični, blede kakor stena. A tretja leži nesvestna.

„Julija!“ . . .

Pod obokanimi obrvmi so se vdrle oči; iz ust puhtijo mehurčki; iz rane na glavi leze kri; gibljive nosnice so oplaknile.

„Julija!“ . . .

Pavel jo rahlo prime za roke in jo privzdiguje, da omogoči umetno dihanje. Spremljevalki odpirata korset.

„O, sveta Porodnica, ta nesreča . . .“

Pavel jima izroči svoj posel in hiti s klobukom po studenčnice ter izpira ponestreehenki rano. Nekat krvi je že poteklo po razvitih kitah, ki se vidijo kakor posejane z rubini. Svetla kapljica vode pa se potoči v uho, da je videti kakor školjka z biserom.

Julija zdihne globoko, belo pogleda, a takoj zapre trepalnice.

„Rahlo na voz! . . . Držita jo vedve!“ . . .

Pavel je prisedel k hlapcu in mu vzel vajeti. —

„Moj Bog, moj Bog!“ tarna mati Sušarka, ko nesejo Julijo v hišo. „Zamerili smo se Bogu in ljudem.“

„Hitro po zdravnika!“ zapoveduje Pavel hlapcu.

„Kazen božja . . . kazen božja! Prosila sem ga, naj ne dà tem brezvercem prostora. Ni me slušal in že je nesreča tu . . .“

Mati zakrije lice, zadrhti, da ji solze kakor vinske jagode polzijo med prsti.

„O, zakaj je hotela naju dve spremljati!“ zdihujeta gospodični. „Najbrž je zletela na kilometrski kamen, ki je prav tam kazal številko 13 . . .“

Pavel molče odriva Juliji zmočene kodre s senc. Gospodični ožemata obkladke bolnici za na glavo.

„Včeraj sem prišla na veselico, danes pojdem moribiti od mrtvaškega odra . . .“

„A pri nas smo imeli tombolo gasilnega društva. Na njeno vabilo sem pa šla sem. Zakaj nisem ostala doma . . .“

„Vedela sem, da bo nesreča,“ reče mati ter se vzravna s postelje, na katero se je bila sklonila.

„Kaj mislite, mati?“ vpraša Pavel sočutno.

„Oh, moj mož je obljubil socialnim demokratom prostor. Nikjer ga niso dobili. Odslej bodo pod našim kozelcem sklicevali shode vsako nedeljo. Mož se je hotel maščevati nad premogokopi. Pred petnajstimi leti mu je na šlhti zdrobilo nogo. Za to dobiva pokojnine letnih dvanajst goldinarjev . . .“

„Prepičlo!“

„Če že delati ne more, oh, da bi vsaj ne pil! Po palici krevlja v krčmo in ga ves ljubi dan ni domov. Tako je ena nesreča pripeljala drugo . . .“

Pavel si pomaga s pogovorom:

„Kadar žalost do vrha prikipi, se veselje že glasi!“..

„Oh, moje veselje so vzeli tiči-seliči, pa se niso več vrnili nazaj. Moja žalost pa leži tam —“

Pokazala je na stransko čumnato, od koder se je slišalo smrčanje. Mož je prespaval svojo pijanost.

„Prinesla sem lepo doto k hiši, a zdaj nas hočejo rubiti... Bil je pri nas angel sreče, ko je mož služil pri rudniku, a jaz sem oskrbovala posestvece. Neko nedeljo pa je možu ploh stisnil in zlomil nogo. Od tedaj je bežal blagoslov od nas...“

Koleselj se ustavi pred hišo. Pavel urno stisne Sušarki svojo denarnico v roko. V tem hipu se prikaže med vrati dr. Rosenstein.

„Kaj bova dva zdravnika tukaj?“

„Ne segam v Vaš posel, gospod doktor. Le to bolnico priporočam...“

„Že vem, že vem!“

Zdravnik preiskuje Julijo.

„Ali je kaj bljuvala?“

„Ne!“

„No, možganov si ni pretresla, dasi je rana precejšnja.“

Pavel spremlja doktorja. Veselje in žalost mu trepetata v duši. Nesreča mu je omogočila naglo svidenje.

„Gospod doktor, ali res ni nič nevarnega?“ vpraša Pavel na videz mehanično, da prikrije prava čustva.

„Resnično ne!... Ali me spremljate v Kurjo vas? Tod greva po bližnjici.“

„Prosim!“

Šla sta čez griček po bukovju kakor po gotskem domu. Veje so se vzpenjale in v zenitu sklepale kakor vitki stebri. Veter je razgrinjal zelenje, da so po tleh semtertja skakali razsvetljeni prostorčki.

Zakaj so pač stari narodi obhajali svoja bogoslužja ponajveč v gozdovih? Razumeš to, če poslušáš, kako šušti svetovna duša v listnatem morju... Če velikan pomaje s svojo glavo, ali se ti ne zdi, da se hoče razodeti v prirodi skrito božanstvo?...

Zatekaj se v gozd! V tem javnem preročišču boš bolje umel, kje je tvoja zveza z drugimi bitji...

Pavel in dr. Rosenstein molče odrivata tu grmičje, tam skačeta čez kaluže, v katerih plava zemeljno olje kot tanka siva mrena. Tu sopihata po koreninah navzgor, tam se spuščata po stopnicah v jarek, kar se Pavel izpodtakne, poklekne in se zaleti v bližnje deblo.

„No, no! Ne telovadite!“

„Toliko suhljadi leži tod kakor v pragozdih, ker se nihče ne pobrine za to kurjavo.“

„Imajo pač premoga dovolj.“

„Tako je! Oni dan ga je kmet Resnik, ki je mejaš našega zahodnega revirja, na njivi izoral cele grude.“

„A tukaj ga menda ni?“

„Res ga ni, kar kaže tlak, sestavljen iz črnega škrlčevca, ki je poznejši geološki format.“

V tem pogovoru pridefa v Kurjo vas. Novejše delavske hiše so zidane po rebu kakor gredice. Eno poslopje je za dve družini, ki imata povrh vsaka svoj vrtec, kar je zelo primerno. Le to je tam neprilичno, da v bližini izsipavajo premogove odpadke, ki se, v takozvanih ‚Schutthalden‘ nakopičeni, sami vžgo in z dimom in smradom dušijo vso okolico.

Dr. Rosenstein preiskuje v sobi vznak ležečega bolnika. Odgrne odejo, da pogleda život. Smrt je že nanosila nanj raznobarvne pege, kakor da bi slikarica napikala svojo paleto. Zdravnik šteje žilčne udarce

„125 krat.“

Šteje kratke dihljaje.

„70 krat.“

Zapiše zdravila, toda le domačim v tolažbo. Na prostem pa reče: „Meningitis epidemica!“

„Res? ... Ta zagonetna bolezen bojša tukaj pobira mnogo žrtev!“

„Da! Raztelesili smo jih letos čez petdeset.“

„Kaj najdete?“

„V malih možganih so rjave, gnile točke in kolarbarji kakor v nezdravih jabolkih, če jih prerežete.“

Po stranpoti sta zašla v čuden svet. Tuintam so kotanje, polne ilnate vode. Tuintam zeva žrelo, na čigar dnu se joče potok kakor podzemski duh. Tuintam moli siva skala med dvema plastema črne zemlje kakor med dvema kosoma kruha. Štrleči zidi, nagnjeni dimniki, izruvana sadna drevesa pričajo, da je na teh razvalinah nekdanj stala imovita vas.

Zdravnik, ki še ni dolgo služboval v Rudniku, osuplo gleda ta nenavadni prizor, katerega je po njenih mislih povzročil silovit potres.

„Gospod doktor, to se zgodi čisto naravno. Ko izpod zemlje izruvajo „črni demant“, se vdere skorja, drevesa se sklonijo, prelomijo se njive, hiše poknejo in hlevi, da mora človek in živina iz starih domovanj. Prijetno itak ni prebivanje nad zijavko takorekoč le na pajčini, ko odmeva pod nogami streljanje in rušenje in kljevanje rudarjev. Komisija uradno prilepi na hišne razpoke papirnate odrezke. Ko zidovje razpada naprej, se prečesnejo tudi odrezki. Tako približno določijo, v koliko dneh se morajo prebivalci izseliti.“

„Ni bilo še nič nesreč?“

„Pač! Nekdanj sta izgubila dva Laha. Hotela sta ponoči od opekarne k Resnikovi pristavi na prenočišče, kar jima je zmanjkalo trdih tal pod petami.“

Pavel Pregelj je nalašč skakal čez nevarnosti. Pomladna duša ga je vzprožala. V srcu je nosil nekaj velikega, neznanega, toda usodnega . . .

III.

Pavel Pregelj je bil prej pesimist in materialist. Nekega dne se je v Gradcu prepiral s Filipom Zagožanom, ali je sreča, ali je ni.

Po mestnem parku je plalo življenje. Skoz kostanjeve se je solnce vdralo v stožičastih pramenih. V teh so se zableskavali tu rožnati klobuki z medenkami, tam svilnate bluze z zaponami; tu nožnice in ostroge, tam naočniki in zlate verižice. Na klopih so v gostih sencah penzijonisti potresavali svoje glave in časnike v rokah. V polnih žarkih na ledinah so letale za malimi vojački in marinci pestunje, čeprav jih je srce bolj vleklo k velikim uniformam. Nad vsem tem vrtenjem, pozdravljanjem, počivanjem so se v zefiru zibali glasovi vojaške godbe, ki je ravno kar svirala piéco s solom za lovski rog.

V odljudeni aleji, kjer so za debli poslušali delavci v okajenih srajcah, sta se prepirala dva dijaka o sreči.

„Ni je, čisto nič je ni!“ trdi Pavel Pregelj ter si viha pšeničnaste brke.

„Sreča, veš, to je relatičen pojem,“ odvrne Filip Zagožan in pokihuje skozi nos, ker je izustil nekaj imenitnega. Filozofu — tako so ga imenovali tovariši — zažarijo velike kostanjeve oči od tehtne misli.

„Sreča, veš, to je relatičen pojem! Vdanosti v usodo je še nekaj na svetu; zadovoljnosti že manj; popolne sreče skoraj nič!“ . . .

„Kaj je popolna sreča?“

„Čista in nesebična ljubezen!“ ...

„Ah, ljubezen — parfumiran nič!“ ...

Prišetala sta se do studenta s Plutonovim spomenikom. Pavel pokaže nanj:

„Pluton, bog denarja — bog sreče!“

Kakor bi se Zagožan sramoval, hoče naprej, toda Pavel ga pridrži.

„Če so v sreči res stopinje, kakor praviš, tedaj čuj in si zapomni, kje sem ti rekel to: jaz hočem ali popolno srečo ali popolno nesrečo! ... Usoda, le polovičarstva ne!“ ...

Ali je takrat govoril preroški?

Prvi del njegove želje se mu izpolnjuje do pičice. Neizkaljeno srečo pije, kakor jelen studenčnico. Celo idealistični nazori se ga oprijemljejo, ko sleherni večer posetuje bolno Julijo. Pogovarjata se kakor stara prijatelja. Nekoč mu bolnica omenja mimogrede:

„Oh, kaj bi bilo z menoj, ko bi bila pri tej nesreči ohromela? Drevo se naslanja na drevo, na koga bi se pa jaz?“

„Na koga bi se pa jaz?“ hitro ponavlja Pavel. „Mati mi je umrla, ko sem bil v devetem letu. Odpehali so jo v bolnico, od koder so ji postlali v zemljo. Ko smo prišli na pogreb, nam niso mogli pokazati prave materine gomile. Isto noč sta namreč na kužni bolezni umrli dve ženski. Obe sta morali takoj pod grudo. Nihče si ni zapomnil, kje leži naša mati in kje tujka ...“

„Žalostno!“ se oglasi mati Sušarka, odloži likalnik in zлага perilo. „Kako ste ji vendar postavili križ?“

„Postavili smo ga sicer, dasi ne vemo, jeli na pravem grobu. Kot gimnazijec sem o Vernih dušah venčal oba groba ...“

Juliji zalesketa solza v plamenečih očeh in se utrne v čipkasto srajco. Sušarka poneha z delom in posluša s sklenjenima rokama.

„Od materine smrti nisem znal, kaj je prijaznost. Le njeno srce me je res ljubilo. V osmem letu sem bil zbolel hudo. Mati me je nekoč prenesla z ene postelje na drugo. Premikanje me je zbolelo nečloveški. Ugriznil sem jo v nadlehti, da ji je kri takoj pobarvala rokavce. Ljubeznivo me pogleda njeno oko in njena usta mi rečejo: „To je zbolelo, moj sirotek!“...

Z očetom si nisva bila prav nikdar na roke.

„Moj sin se mora pisati tako kakor jaz!“ me je prijel nekoč oče prav ostro, ker sem se pisal z lj.

„Papa, dva čla na koncu, to ni slovenski!“

„Pojdite se solit z vašo slovenščino! Jaz jo tudi poznam, toda le staroslovenščino...“

„Papa, papa,“ ga prehitim porogljivo, „staroslovenščina se podučuje šele na gimnaziji, katere pa ti nisi videl od znotraj...“

Napetost med nama se je pri očetu poostrila, ko se je oženil drugič. Mačeha Avrelija pl. Schwabendorf je takoj zahtevala, naj jo jaz vselej pozdravim „Dober dan, milostiva gospa!“ ter ji pri tem poljubim roko z globokim poklonom. Nisem se mogel navaditi take gimnastike.*

„Kaj pa sestra Ida?“ vprašata hkrati mati in hči.

„Zlato srce!... Jaz sem se rodil na njen god. Zatorej me smatra kot darilo za njeno rešitev. Škoda, ker mačeha preveč vpliva na njo, da si ne upa potegniti z menoj.“

Sušarka je šla v kuhinjo po razbeljeno železo. Navzlic njeni odsotnosti dokončuje Pavel svojo povest s tresočim glasom.

„Pri svojih nimam nikogar ... Jaz sem levica brez desnice ...“

Pomenljivo položi Julija svojo desno na odejo. Pavel jo prime in vidi, kako se njeni prsti pravilno zožujejo proti koncu. Pogleda v Julijine oči, v katerih trepeta čarobna ginjenost, kakor če majnikovo solnce gleda z mavričnim pogledom.

„Ali mi hočeš biti ... dobra?“ zategne Pavel, kakor bi hotel izraziti nekaj drugega.

„Ali mi hočeš biti ... dobra? ...“

Njeno črno oko je zažarelo kakor temna noč, v katero pride najlepša zvezda. A Pavla prime omotica, kakor da bi gledal v globel vrtoglavo, brezdhanjo ... Skloni se nad Julijine dišeče lase, na njeno alabastrsko čelo ...

Tako premišljuje Pavel Pregelj zadnje svoje obiske pri Juliji, ko izlaga prtijago iz kovčega. Že tri tedne ni bil v Travežu. Moral je z očetom, katerega je protin lomil po rokah, v Varaždinske toplice, da ga je slačil in oblačil. Brezdušni mačehi se je zdel ta posel prenikoten. A Pavel hoče takoj popraviti zamudo.

„Kaj je novega, Zefa?“

„Oh!“ pokašljeje krmežljiva starka in zlaga na stol okrtučeno obleko. „Oh, oče Sušar je umrl ...“

Pavel se ustraši, kakor bi ga krogla zadela, in se zavrti avtomatično. Zefa je bila Idina in njegova varuška. Zatorej jo sme povpraševati kaj več.

„Kako vendar ...“

„Padel je s kozelca na plug ali na brano, kakor trdijo drugi. Demokratije so mu plačali precejšnjo vsoto za prostor. Revež se je napil, šel na kozolec spat, lestva se izpodmuzne ...“

„Strašno!“ zajezl Pavel besedni tok, ki se je mislil razliti, vzame palico in odhiti.

Nagloma gre v avgustovi vročini proti Travežu. Ne vidi, da se je pogreznila Resnikova pristava. Nevoljno zavrže komaj prižgano cigaretko, katero pobere deček, pritlikav kakor mezinec, ter jo puši kakor star tobakar.

Pavel je prišel v dvajsetih minutah do 'Poklona', čeprav je do imenovanega kleča pol ure od Rudnika. 'Poklon' so nazivali skalnati hrbet, ki se je porinil v dolino in jo zoževal z onstranskim bukovjem v solesko, po kateri je žumela Bistrica kakor šampanjec. Priroda je sama razdelila dolino v dva dela, češ, da v enem vlada j rudar, v drugem ratar. Onkraj Poklona ni več premoga. Ondi se njive in travniki vijejo po gričkih, kateri se v obzorju poizgubljajo v ravnico, razdeljeno po Bistrici kot srebrni prečki. Kmetijski domki odsvitajo iz te smaragdne opreme kakor demanti, a tik za Poklonom stoji vas Travež.

Vegetativni pokoj predrami hripavi zvon, označujoč tri popoldne. Nad bukovjem se vrane zaganjajo v jastreba 'vrag, vrag, vrag! V mostnice se skrije zelenjak, a kačji pastirji odfrlijo s steklenimi perotnicami. V pokopališčni živi ograji čivka neviden tiček venomer svoj 'veni, vidi, vici, vici...'

„Ali bi šel na grob Julijinega očeta?“

Pavel pride čez most v obširni vrt pokojnikov. Zaman pogleduje po dotični gomili. Mnogo je novih, brez nadpisa, ker vsakdan zagrebejo po več mrličev. Nekoč so jih nesli sedem zaporedoma, da je bilo videti, kakor izprevod mohamedancev, ki nesó svoje rajnike v Meko.

Pavel stopi k spominski piramidi, pod katero počiva pet ponesrečencev: gospod Bernard Makovec, paznik; Ignacij Mlekuž, kopač; Franc Ilovár, kopač; Anton Črnilogar, kopač; Jaka Treše, tekač. V jami se

e bil vnel plin in vseh pet posmodil do smrti. Ko so jih nesli v bolnico, pravijo stari ljudje, da je dišalo pečeno človeško meso . . .

Na drugem nadgrobniku s križanimi kladivci čita po nemško:

„Glück auf zur letzten Grubenfahrt! — Srečo dobro na zadnjo pot v jamo!“

V kotu za samomorivce najde precej svežo gomilo brez križa, brez cvetic, le koprive so obrastle rob. Tu so združeni telesni ostanki onega premogarja, ki si je na prsih vžgal dinamično patrono, ko mu je žena z mladim delavcem ušla na Vestfalsko.

Pavel se obrne od žalostnega kraja k izhodu. Med križi in cipresami zapazi klečečo črno postavo. V slutnji stopi bliže.

„Julija?“

Ko deklica še vendar kleči, odstopi Pavel nekoliko, češ, da je prava bolest res nema.

„Moralo je tako priti!“ reče Julija s trpečo ponositostjo, ko je vstala in mu podala zemeljnato roko. „Pravo o tem času je teden dni, kar smo ga pokopali. Oplela sem mu grob in prinesla sveži venec za osmino.“

„Moje sočutje, moje najsrčnejše omilovanje, ljuba, ljuba Julija!“ . . .

Jedino to dobroto še vam lahko storim, da umrjem, hitro umrjem, umrjem z večerno zarjo tega dne!“ Tako se je umirajoči Sužar poslavljaj od svojih.

Ko pripoveduje Julija vso nesrečo, ji zalijejo črno oko svetle solze, kakor bi bele cvetke pognale iz očetovega groba.

„V teh resnih urah pa sem ti jaz pošiljal malenkostna pisma!“

„Oh, bila so mi edina tolažba!“ zdihne Julija komaj slišno.

Med tem so se sence podaljšale. Večerna glorijsa se spušča na dol in breg. Vetri, ki so v vročem dnevu počivali, se zazibljejo kakor pozdravi neznane dežele, ki se bliža s svojimi čudesi.

Julija se odpravlja. Pavel jo hoče spremljati, kar ona zabranjuje odločno.

„Tovarišice si brusijo jezike, da hočem postati gospa. Vaški fantje me dražijo z dohtarjem.“

„Ali te to boli?“

„Vse eno mi ni! . . . Res, boljši je jezik mutastega kakor opravlživčev!“

„S potovanja sem ti nekaj prinesel. Moram ti torej pokloniti tukaj.“

Iz žepa potegne škatljico, iz katere odlušči zlat prstan. Sredi bliščečega obročka gorí velik rubin.

„Oh, oh!“ se vzradosti Julija in v očeh ji zaplapolajo zadovoljnost, sebičnost in samoljubje kakor kresi o zmagi.

Pavel natakne deklici zlatnino na prst.

„Julija . . .“

„Pavel . . .“

„Ali se varam?“

„Ne!“

Pri tej kratki besedi ji je po obrazu spreletelo nekaj potajenega . . . Ali jezik ne ve za srce? In vendar je trenutek resnice več vreden, nego celi meseci laži in prevare . . .

Julija nagloma poprosi Pavla za svačice, katere je pušila strastno.

„Ko sem se učila šivati, sem se navadila tega športa!“

„Ženska emancipacija!“ . . .

Molče se odpeljata roko v roki po stranpoti med lešjem in češminjem. Materina dušica diši nasladno, praprot se giblje po meji . . .

Veter strastno poljublja Bistrico . . . Luna preseva gaj z ljubezenskimi pogledi . . . Čiste zvezde se tresejo, da ne bi kdo šel za močvirskimi lučicami . . . A skozi sotesko se pripodi megla, ki se pošastno izpreminja, kakor da bi se iz nje rezali in v njej poskakovali zli duhovi . . . smrdljiva megla, ki vso okolico objemlje tesno, tesneje . . .

„Glej, da kmalu dokončaš svoje študije!“ se poslavlja Julija od Pavla.

Ko visokošolec hiti domov, ga nekaj ščiplje v notranjosti, da bi zavpil. To je protest netvarinske duše proti živinski strasti. Naš plemeniti del se sramuje podlega dejanja.

Pavlu očitajoče odmeva v duši kakor po oskrunjenem templu.

„O, zakaj si jo spremljal v globačo nad Travežem!“ . .

IV.

Na Matevževo je rudniški ravnatelj obhajal rojstveni dan in god. Predvečer so mu premogariji priredili baklado in uniformovana godba mu je zasvirala podoknico. Drugi dan je vsa elita romala v direktorjevo vilo, da se pokloni in čestita najvplivnejšemu možu v vsem okraju. Po vzprejemu so bili dostojanstveniki povabljeni na kosilo.

Predstavljanja ni bilo treba mnogo, ker so se poznali skoraj vsi.

Središče vseh pogovorov je bil Benko Belišar, župnik traveški. Vsi domačini so ga obstopili. Njegova siva glava se je premikala med drugimi črnolasci kakor cvetoča jablan v smrečju. Iz njegovega lica je šla nekaka luč, kakor bi se v njegovih potezah lomili žarki neizčrpne ljubezni do ovčic.

Iz zasebne sobe pripelje hišna gospa nove prišlece in jih vodi od gosta do gosta.

„Ana pl. Hiegersfeld in Amalija, njena hči.“

Neposredno za njimi prideta dve znanki, domača hči Ida in gospa Jelenčičeva. Damam sledijo trije gospodje. Ravnatelj in Pavel seznanjata povabljenca s tujcem, ki je prišel s Hiegersfeldovkama.

„Béla grof Lukeczházy, topničarski nadporočnik!“

Zgovorni madžar pojasnjuje, da je posetil starega očetovega prijatelja Hiegersfelda, cementnega tovarnarja v sosednji Dobravi, da bo tam na daljšem dopustu, a potem se bo poslovil od cesarske suknje in prevzel prostrana rodbinska posestva na Ogrskem.

Obednica je ta dan odmevala od vesele družbe. Začetkoma so kramljali zamolklo. Samó nadporočnik se je gugal kakor nihalo zdaj k stari Hiegersfeldovki, zdaj k Amaliji, zdaj je spet vis-à-vis govoril z gospo Jelenčičevo. Prodajal je svoje opazke o pseih, konjih, glediščih.

„Piramidalno!“ takó je sklepal vsak stavek.

Njegove piramidalnosti pa so prekinjali tudi drugi.

„Zakaj, gospodična Ida, ne marate vrtnic?“ vpraša Omladič s polnim organom in upre žgoče oči v odgovorjeno. „Davi sem Vam poklonil krasen šopek. Niti poduhali ga niste.“

„Niti se zahvalila!“ dostavi Ida in povzdigne praviljične oči k nadpazniku. Omladič je namreč nedavno napredoval za eno mesto više. „Oh, to je žalosten vzrok!“ . . .

„Moj hrt Fékete je dobil na pasji razstavi v Budimpešti prvo darilo. Piramidalno!“ . . .

„Ono leto so naše rože cvetele bujno kakor še nikdar popreje ne pozneje. A prav takrat smo nalagali mamico na voz, ki je nikdar več ni pripeljal nazaj . . .“

„Umejem . . . Kakor nalašč so cvetele v Vašo žalost!“

„Moj anglež Szoszát je dobil na svetovni dirki v Beču tretji dobiček! Piramidalno! . . .“

„Da! Od tedaj jih malodane sovražim . . .“

Ida povesi glavicico. Solnce za hip zatrepeta po sobi in se poigra na zarjinih ldinih laseh.

Amalija je pregenila zaveso, ko je stopila k prijateljici. Poslušala je njen pogovor z nadpaznikom. Pritisne jo zadaj na naslonjalo ter jo poljubi na ozko čelo.

„Sirotki!“ . . .

„Avstrijska cenzura je vendar enkrat pustila ‚Halbejevo Jugend‘ na oder. Piramidalno!“

„Ali bomo letos imeli štrajk?“ se oživi tudi drugo omizje.

„Ali bomo letos imeli stavko . . . štrajk . . . upor?“ skoraj vsi enako vprašajo ravnateljja.

„Grozijo z njim itak vsako leto!“ se odreže Matevž Pregelj.

„Prehudó je res,“ se oglasi župnik Benko Belišar, „pred ognjem delati po dvanajst ur. Nekoč sem bil v rovu na najglobočji etaži. Delavska umazana telesa so se mi od daleč zdela v ognjenem svitu kakor pogubljeni v peklu.“

„Le višjo plačo . . . te kanalje!“

„Ne takó, milostiva . . .“

„Ah, kaj . . . Poznam Vaše mehko srce do te živine!“ jo zabrusi mrzlosrčna ravnateljica.

„Ko bi imeli vsaj nedelje in praznike proste!“ ogovori gospod Benko direktorja.

„Delo je največje bogoslužje!“ pogleda Jelenčič z lisičjimi očmi od mize, češ, da hoče pomagati svojemu šefu.

„Če je taka, ni čuda, da imamo vsako leto štrajk. A pride še hujše. Onidan je stopil delavec pred znamenje, rekoč: „Dober dan, Kristus! Stopi dol s križa, da nanj pribijemo svoje izkoriščevalce!“ ...

Bedasto se zasmejeta Pregelj sen. in Jelenčič, češ, da se to še ne bo zgodilo jutri.

„Vsaj nekaj malega bi se naj storilo za delavce,“ se obrne župnik do vseh gostov.

„Lažje bi bilo dobiti solzo od mrliča, kakor od kapitalista kaj za bele sužnje!“ pritegne Pavel župniku. Ko ga oče srdito pogleda, odvrne:

„Vem, vem, papá, da tistega vržejo iz devet vasi, ki resnico govori!“ ...

„Vsake smeti tudi ne bi smeli sprejemati,“ nagubi župan traveški ožgano čelo in si zapira gombe na prsliku. „Sodrga iz treh dežel se zbira tukaj. Nekoč smo z orožniško pomočjo pozaprlí nekaj razgrajačev. A ponoči so njihovi tovariši podkopali prag in izruli podboje in tički so izleteli iz občinskega zapora.“

„Izvr-vr-vr-stno!“ pojecljava Ana pl. Hiegersfeld, da ji bradavica s ščetino poskakuje na desnem licu. „Zve-ve-ve-rine so zbežale iz zverinjaka-ka-ka...“

„Ta žolica je preizborna!“ hoče izbrisati mlada Hiegersfeldovka slabi vtis materine napake. Nadpotočniku pokaže na skledico ter s pecivom zajema vinsko strdenje. „Ta žolica je res preizborna!“

„Piramidalno!“

„Vse po francoski kuhinji!“ zatrdi ravnateljica slovesno.

V tem hipu potrka župnik na kozarec.

„Slavno omizje! Vsak posebe smo že čestitali našnjemu godovnjaku. Naš gospod direktor se je rodil v Veliki vasi na Koroškem in se je iz svoje moči povzdignil na tako odlično, a težavno in odgovorno mesto...“

„Res!“ prikima Matevž Pregelj, vstane, si pogladi nizko čelo, rekoč, da je obiskal le domačo trirazrednico.

„Naš slavljenec je kakor spomenik iz starih časov, ko so ljudje še imeli voljo, vztrajno, železno. A sedanji čas je čas brez volje...“

„Čas brez volje!“ Pavel je ponovil te besede kakor odmev.

„Preveč izgojujemo razum, a ne obdelujemo volje. Če pogledam gospoda ravnatelja, ki je služil pri rudništvu takorekoč od ‚pike‘ naprej, se mi dozdeva, da je vstal star stoik, duh hoče, telo mora!“ Skupno mu nazdravimo, naj ga Bog ohrani še mnogo let v taki žilavi delavnosti!“ ...

Odirkali so in izpili; kar pokaže oče na sina, ki prebledi.

„Zlate besede ... Zapomni si jih!“

„Zakaj, papá?“

„No, šest semestrov pa še nobenega izpita! Nimaš volje, kakršno sem imel jaz v tvojih letih.“

„Papá govori prav!“ ljubeznivo opominja župnik. „Lep pomen je v starih povestih, da se vitezi niso smeli ozirati nazaj, če so hoteli najti in doseči svoj zaklad... A sveto pismo pripoveduje o solnatem stebru v svarilo, da naj ne postajamo, kadar je treba hiteti... Nihče naj ne gleda nazaj, ki je položil roko na plug, da prej preorje njivo.“

„Le naštevajte mu jih, velečastni!“ poprosi Pregelj senior ter si baše pipico, katero je pušil najrajši. „Glejte, Pavel hoče zavreči tri leta medicinskih študij in se vpisati na juridično fakulteto, češ, da bo prej dokončal to stroko.“

„Da bo prej dobil svojo šivankarico!“ jo zasoli mačeha zaničljivo.

Pavel misli planiti pokoncu, a breme krivnje ga drži na sedežu. Od večera v globači bi najrajši pretrgal vse vezi, a zopet se mu oglaša vest, da prav sedaj ne sme zapustiti Julije, ko mu je dala vse . . .

„Naj gospod Pavel le kmalu razveseli svoje starše z doktorskim diplomom!“ nadaljuje župnik zagovorniški posel. „Najbrž pojedete že prihodnji mesec v Gradec.“

„Da!“

Pavel je razmišljen trčil z duhovnim gospodom.

Med tem se dame odpravljajo v posebno sobo. Hiegersfeldovski sta se oprijeli grofa, nadzornik Jelenčič popelje ravnateljico in svojo Kafinko na kavo in čaj, a za njimi se tesno vodita Ida in Omladič.

V obednici pokajo šampanjke in tleskajo kvarte ob mramornate mizice. Dim od smodk in svalčic se kolobari po sobi, ovija šopke na mizi in obseda na smrečju ob oknih in vratih.

Pavel je kakor iz hvaležnosti prisedel k župniku.

„Ali je v sanjah kaj resnice, velečastni?“

„No, mislite na egiptovskega Jožefa! Ali čujte Homerja „Kaj gar t' onar ek dños esti“ — tudi sèn je od božanstva.“

„Sanjalo se mi je namreč zaporedoma enako, da sem se vozil po morju. Nekdo me je vabil na onkraj z rožnato roko. Ali sreča? Ko sem odveslal precej v ocean, zapazim štrleč vrak, katerega je prevračalo valovje. Od njega se utrga deska, vsiljivo skače proti meni, zadene v čoln, da počí, kakor bi kdo ustrelil s samokresom. Jaz se prekucnem, padam . . . padam v globočino. Ko trčim na dno, se prebudim. Kaj bi to pomenjalo?“ . . .

„Ne vem Vam razvozlati, mladi prijatelj!“

Starec je prijel mladeniča za roko, pogledal pred se v neskončnost . . . Kakor bi se mu duh vračal iz dežele skrivnosti, reče duhovni gospod s poudarkom:

„Neki tragičen zakon vlada po vesoljstvu. Pojavlja se kolikor toliko v življenju vsakega smrtnika. Bodite dušni atlet, da Vam ne bo vsaka malenkost podrla notranje eksistence . . .“

V.

O Binkoštih je 'Triglav' priredil izlet v Ljubno na Gornjem Štajerskem. Ves brzovlak so napolnjevali slovanski glasovi. Po hodnikih so akademiki peli naše narodne, v kupejih so tarokirali, a drugi so se krepčali z butilkami in z gnjatnimi kruhki.

Le eden izmed njih nepremično zre na bežečo okolico. Mura teče na Slovensko, hribi skačejo proti jugu, a tudi njegove misli rojijo kakor bučelice v spodnje pokrajine k svoji matici — k Juliji . . .

Jesensko solnce je dremalo nad rjavo dolino in medla svetloba je visela kakor predivo nad Travežem, ko se je zadnjič poslavljal od nje. Njeno črno oko mu je v srce vtilo vročino, ki ga je grela vso zimo. Mirjade snežink bi bil raztopil na prsih in glavo bi si bil ohladil s srežem iz Mure . . .

Oddaljenost je v Pavlovi domišljiji še olepšala Julijo, katero je imenoval v pismih svojo „planinsko rožo“. A tudi ona mu je odgovarjala ginjeno. Prvo pismo je začela posebno poetiško:

„Priklonite se, drevesa, in pripognite se ve, gore, da bom videla k svojemu predragemu . . .“

Prvo spomladansko cvetko mu je poslala Julija kot pozdrav iz domovine, češ, da globača že zeleni in črnoglavka gnezdi v njenem grmovju . . .

A zadnje pismo je bilo obupno. Mati ji je zbolela opasno, da sama le malo zasluži. Vrhutega ji je njegova mačeha odvrnila vse gospé, ki so prej naročevale pri njej. Konec pisma pa je bil nerazločen. Vse črke na zadnji strani so se razlezele v neki mokroti. Ali v solzah, ki so najmočnejše žensko orožje? Ugenil je le tri besede „sramota nezakonske matere“ ...

Takoj ji je poslal svoj večmesečni založek. Dobra lda mu je skrivši pošiljala precejšnje vsote, ker je bila do štirindvajsetega leta zavarovana za 5000 gld., od katerih mu je delila po obilni sestrinski ljubezni ...

„Kaj se boš držal kakor Hamlet Drugi?“ mu potrkala Filip Zagožan na ramo.

„Rad živim v spominih ...“

„Površnež živi samo v sedanjosti; melanholik v preteklosti, a popoln človek v vseh treh časih!“

„Kakó bo z našo slavnostno akademijo?“ obrne Pavel pogovor.

„Vsa slovanska društva so z nami, le Poljaki so odrekli!“ ...

„Slovanska vzajemnost!“ ...

Po Ljubnem so isti dan prevladovali slovanski jeziki. Prebivavstvo je bilo razburjeno, nekateri od jeze, drugi od veselja.

Zlasti mnogo slovenskih rudarjev iz Ljubnega in Fohnsdorfa se je pridružilo dijaštvu, ki jih je rado sprejelo, ker je narodnost le gola ideja, toda posamne osebe imajo realno vrednost. Prav o tem predmetu je razpravljaj slavnostni govornik Filip Zagožan. Filozofov izrek, da narodnost ni žival, katero bi naj redili vsi, a nekateri molzli, so viharo oploskali.

Po uradnem delu hiti pretežni del mladine na plesišče, drugi pa s svojimi delavskimi rojaki pijejo

in pojejo pobratimijo. Filip Zagožan se oglasi k besedi in jo zavije na šaljivo stran.

„Slavna gospôda! Mi Slovenci in sploh Slovani smo zmerom žejni. Naš jezik to izpričuje; naš jezik namreč kot ud, ki je vedno suh, kakor tudi naš jezik kot občevalno sredstvo. Od „lačen“ imamo nasprotni izraz „sit“; od „žejen“ pa nimamo zanikalnega izraza. Ko so naši praočetje začenjali milo materinščino, niso poznali nežejnosti. Menda so se ravnali po svetopisemskem Faraonu, ki je pomilostil točaja, peka pa ne, češ, da je piti več kakor jesti. Mi pa nasledujmo svoje pradede po pregovoru

„Kakšno drevo — takšen klin,
Kakšen oče — takšen sin!“

Povzdignem svojo čašo na zdravje in pobratimstvo delavstva in dijaštva. Ta dva največja dela našega naroda naj živita!“ ...

Po tej napitnici se dijaki še bolj seznanjajo z delavci. Razdeljujejo med nje vizitke.

Pavel Pregelj ni zaostajal za drugimi. Našel je celó rudarja iz svojega kraja. Praznično oblečen mož se mu predstavlja s tankim glasom:

„Hugon Repavs!“

„Ali ste že dolgo tukaj?“

„Šest let!“

„Ne pojdete nič v Travež?“

„Čez dva, tri mesece grem za stalno, da prevzamem posestvo, ker ga starejši brat neče zaradi dolgov.“

„A Vi si ga upate?“

„Prihranil sem si precej.“

„Neverjetno!“

„Štedil sem, da sem si le o največjih praznikih privoščil kaj boljšega.“

Pavel čudoma ogleduje svojega krajana, kateremu kipí zdravje iz vseh udov. Le stisnjene obrvi in droben glas ga označujeta za varčljivca.

„Mene najbrž ne poznate?“

„Ne!“

Jurist mu poda vizitko, katero Repavs pospravlja med druge listine. Pavel zatrepeta, ko med njimi zapazi znano pisavo. Netaktno segne po dotičnem pismu, češ, ali nosi pečat iz Traveža.

„Da!“

Pavel čuti, da mu vsa kri roji k skrčenemu srcu. Na obratni strani čita razločno „Oddala Julija Sušar v Travežu“.

„Slišal sem jo enkrat peti na veselici,“ reče malomarno Pavel, da prikrije svojo osuplost.

„O, z Juliko se pozna že iz mladega. Skupaj sva pasla in v globači nad Travežem sva imela grmič za stanovanje, kakor sva rekala po otročje!“

„Ali Vam piše večkrat?“

„Prej sva si redno dopisovala, toda nblize pred letom je ona prenehala, ne vem, zakaj . . .“

„Kaj novega?“ . . .

„Oče ji je umrl nagloma . . . Povablja me tudi, da jo obiščem, če se res vrnem domov, kakor je slišala.“

Pavel je izvedel zadosti. Segel je svojemu tekmeču z navidezno prijaznostjo v roko:

„Stara ljubezen ne zarjavi . . .“

Med zidovjem ga je hotelo zadušiti. Bežal je s trdimi koraki po mestnem tlaku v gozdlič. Misli mu zalivajo glavo, a v srce mu leze najhujši črv — ljubosumnost.

„Ali je res začetek ljubezni vnema, a konec je — kes?“ . . .

Kakor obstreljen se zažene po peščenih potih. Tuintam postoji, se nasloni na deblo ali sede na klop. „Zdela se mi je kakor nevesta v visoki pesmi mojega življenja . . . Oh, prevara!“ . . .

V drevoredu bolj teka, kakor se izprehaja, da luna utone za gore. Nebo se začne oblačiti v škrlat . . . Zvezde, nočne čuvajke, gredo k počitku . . . Bele breze, ki so v mesečini stale kakor tihe sveče, določnejše zasvetlikajo izmed drugih debel in se vžgo kakor pri jutranji daritvi. Po zelenju potegne veter, dih večnosti, opominjajoč, da človek pozablja svoje umrljive bolečine . . .

Pavlu je odleglo v hladu in gibanju. Vrne se k hotelu „Pri treh jagnedih“, kjer se je vršila slavnost. Naroči kuhanega vina, da se ogreje, še bolj pa, da pije kakor iz reke Lete pozabljenje. Mož pije kaj več, da si odpodí dolgčas, praznoto v glavi, ali otožnost, praznoto v srcu.

„V žalosti je nekaj poezije, a v sitnosti je neumnost!“ ogovori Pavla Zagožan, ki ga je pogrešal, iskal in poslednjič našel v stranski sobici. Siloma ga pelje na plesišče, da mu obrne misli na druge predmete, ker je prej prisluškval njegovemu pogovoru z Repavsom.

„Ideali so kakor orehi, ki polagoma začrve. Pravočasno jih moramo pojesti, kakor je delal stari Kronos s svojimi otroki in rodil druge. Enako je z ženskimi uzori . . . Izberi si jih — novih!“ . . .

Zagožan ga potisne v žumečo dvorano. Pari se sučejo v vrtincih, srce na srcu, roka v roki, a na blazinah ob stenah sedijo gospodične z lastavičje živimi očmi in čakajo plesavcev. —

Izletniki so se vračali v Gradec. Kdor ni spal, je vsaj dremal. Niti dolge disonance škripajočih koles

niso motile utrujencev. Samo stud. jur. Pavel Pregelj se drži pokoncu. Davi še je mnogo plesal in se šalil, da se mu zdaj zdi, kakor da bi se bil zabaval zadnji-krat. Tudi obsojencu privoščimo zadnje trenutke vesele.

„Nisem verjel, da more človek takó ljubiti človeka, kakor jaz Julijo . . .“

Človek se pač boji izgubiti dragoceno reč. Čim bolj drugi silijo za zakladom, tem više ga cenimo sami.

„Najbrž med Julijo in Hugonom ni drugega kakor le prijateljstvo iz mladosti . . .“

A Pavel nezadovoljno odkima, ko se spomni, da sta si redno dopisovala, predno je on stopil med njiju. Sploh pa nerazvito znanje iz otroških let večkrat požene rdečo cvetko zrele ljubezni . . .

V Bruku vstopi v Pavlov kupé nov potnik z Baedekerjem v roki. Možicelj si obriše voščeno plešo ter se predstavi za c. kr. poštarja.

„Vračam se z daljšega potovanja po Moravskem in Češkem, ko smo prej imeli na Dunaju stanovsko zborovanje.“

„Za povišanje plače?“

„Da!“

„Ali bo kaj?“

„V kratkem! Tako so obljubljale merodajne osebe.“

Pavlu se zgane srce kakor vejica, na katero prileti tičica. Nova misel ga pretresne. K pošti bo prestopil, da bo prej kot prej svoj gospod . . .

„Predno bo Repavs doma, prebijem izkušnjo in poletim po Julijo. To bo presenečenje, ker ji ne razodenem novega načrta!“ . . .

Visokošolec je od sopotnika natanko polizvedaval potrebnosti za novi poklic. Potem se je zopet zapredel v svoje misli. Čutil se je zopet srečnega . . .

Človek pač s svojimi predstavami osrečuje samega sebe. Naše dušno razpoloženje takorekoč presladi vse reči in dogodke okoli nas. A vkljub tej modri naredbi čujemo le pravljico o sreči. Pristnega gorja, krčevitih vzdihov, solnato bridkih solz pa najdemo v obilici.

O Baedeker, zaznamuj vsa pota trpljenja z natančno, grozno natančno navedbo, od kod prihajajo in kam vodijo . . .

VI.

Novembrska megla se je valila nad Gradcem. V nitkah se je mokrota cedila na asfaltovani tlak, po katerem so se v tanki berluzgi odtiskavali podplati hitečih velikomestnikov. Z dežnikov in havelokov je curjalo, a kočije in tramvajski vozovi so drdrali po ulicah s svetlimi strehami.

Po Aninih ulicah priropoče omnibus na kolo-dvor, kjer izstopijo trije popotniki. Uradnik v rudarski uniformi gibčno skoči na tla. Z desno pomaga vitki dami v žalni obleki iz voza. Za njima se porine skozi vrata širokokrajnik, izpod katerega se sipljejo kostanjevi lasje.

„Torej Vi, gospod doktorand, bodete skrbeli za njegov grob . . .“

„Da, gospod Omladič! Železno ograjo in bršljan.“

„Oh, to je prva nesreča v najinem mladem zakonu . . .“

V čakalnici zopet zadržiti mlada gospa, odgrne črni pajčolan in si briše ranjene oči.

„Pomiri se, moja ljuba, ljuba Ida!“

„Oh, strašne duševne boje je moral prestati moj nesrečni brat . . .“

„A smrtni boj, milostiva gospa ravnateljica, je moral biti kratek, lahek. Ko so ga pasanti našli v drevoredu, se mu je zibal smeh okrog usten in neka blaženost mu je lila z lica. Desnica je sicer krčevito držala samokres in levica se je zarila v pesek, a vse to je mrliška otrepelost zakrivila.“

„Ali je Vam kdaj omenjal...“

„Nič, gospod ravnatelj, o samomoru. Tožil je o rodbinskih razmerah, o štrajku tam poletu, vsled katerega je moral oče iz službe. A neizmerno se je radoval, da ste ga nasledovali Vi, gospod Omladič...“

„Mislim o fisti iz Traveža...“

„Kajpada! Nekoč mi je pokazal njeno objokano pismo, se mi vrgel na prsi in rekel, kakor bi bil prej videl grozno prikazen: „Nad menoj plava nekaj velikega, temnega, kar bo padlo dol in me pomandrilo. Oh, prej sem pa nevzdravno spal na svoji mirni vesti...“

„Izvedena hinavka ga je omrežila. Plašila ga je s prepovedanim sadom, katerega ji je on pomagal utrgati, da je nenasitnici pošiljal ves svoj poboljšek... Enako je bojda v Celovcu ljubinkala z bogatim udovcem. Te dni se je, srečno ali nesrečno — še ne vemo, poročila s Hugonom Repavsom.“

„To ime me nekaj spominja! Nekega dne ni mogel Pavel od razburjenosti govoriti. Za glavo se je poprijemal, mahal z rokami in kazal na pismo. Mačeha mu je suho poročala, da Hugon vedno čepi pri Juliji. Komaj je izjeczal stavek: „Ali misliš, da mi je nezvesta?“ ... Zlató spoznaš v ognju, tehtnico izkušaš z obremenjenjem, na značaj možev sklepaš iz njegovih besed, a misli ženskega srca ne boš odkril nikdar...“

„Njegova stanarica bi bila lahko slutila kaj.“

„Te ženske, gospod ravnatelj?... Da le najem ščino dobivajo redno!“ ...

„Res!“ pritrdi Ida. „Mene je rejena Gradčanka sprejela z navidezno žalostjo. Soprog je bil šel naročevat vencev, jaz sem prebrskavala Pavlovo stanovanje po kakem pismu. Stanarica je vzdihovala venomer:

„Oh, da smo to doživeli!... O sreča zame, da se ni zgodilo v sobi“ ...

„Mi Vam bi poravnali škodo ...“

„Vem, vem! Toda nihče rad ne spi v samomorivčevi postelji. Za več let ne bi dobila stanovavca“ ...

„Ali niste nič slutili?“

„Kakó vendar!... Gospod Pavel je živel tako trezno in redno, da ni bilo misliti na kaj tako strašnega“ ...

„Kaj je pa govoril v zadnjem času?“

„Oh, čudno!... Grozil je, češ, da bo zdrobil ta kelih trpljenja, a ne izpil“ ...

„Ali je bil nervozen?“ ...

„Pa še kakó... Cele ure je stal pred oknom, zrl proti jugu in grizel nohte, dà, celó igral se je s samokresom“ ...

„No, vidite ...“

„Oni večer me je celo ustrašil strel. Pohitim v sobo: Pavel! Pavel!... Prismejal se je na prag in pokazal preluknjano fotografijo, češ, da je kačo ustrelil v podobi. Poslala mu je nazaj podarjeni prstan. Stolkel ga je, izdrl kroglo iz patrone in jo nabasal z zlatnino. Na mizi sta stali dve ročki, s katerima je Pavel rad telovadil. Na nji je najbrž naslonil sliko, da izhičeno zrnice ni poškodovalo tapet, ampak se odbilo na železju ...

Jutri se bo omožila z drugim. Haha!... Slovesen dan... Ko bodo tam doli plesali nad grobom moje sreče, igral bom s prijatelji v kavarni ...

Šele zjutraj se je gospod Pavel vrnil. S podplutimi očmi je šel v urad. Nesreča! ... Isti dan pregleduje poštni nadkomisar lagajne. V Pavlovi manjka številne vsote. Poštar odpusti takoj svojega nezvestega upravitelja in mu zagrozi s kazensko ovadbo! ...

S slastjo je stunarica tlesknila v roke, češ, drugo je itak znano.

„Strašno! Pavel je šel z omadeževanim imenom na oni svet," se je stresnil Omladič.

„Človek bi lahko postal praznoveren," dostavi Filip Zagožan. „Pred leti mi je Pavel prav pred Plutonovim spomenikom zatrjeval resnobo, da želi ali popolno srečo ali popolno nesrečo. Usoda, le polovičarstva ne!" ... Drugi del njegove želje se mu je izpolnil, izpolnil do pičice, izpolnil na istem mestu." ...

V čakalnico prihaja vedno več popotnikov. Zagožan vstane:

„Vence bom torej izročil grobarju, spomenik bom izbral pri kamnoseku, a za nadpis ne vem..."

„Določite ga Vi, ki ste mu bili najboljši prijatelj."

„Kratko živel — mnogo doživel!" ...

Ida in njen soprog se odvodita na peron. Megla se solzi na vagone in šine. V nasprotnem koncu vidita znano gospó v rjavem plašču. Za njo ziblje pestunja otroka, da ga umiri.

„Amalija!"

„Ida!"

Objeli sta se tesno in poljubili. Že leto dni je bilo preteklo od zadnjega snidenja. Amalija se je omožila z grofom Lukeczházyjem in se preselila na Ogrsko. Ostala je še vedno deviško šibka, toda njene oči gledajo resno pod izbuljenimi obrvmi in ustnice so se lahno nagubile, kakor da bi večkrat pile kaj grenkega.

„Od kod in kam?"

„S Kiseka na dom!“

„In ti?“

„S pogreba!“

„Kako?“

„Pavel se je ponesrečil . . .“

„Oh, gotovo zaradi one iz Traveža!“ . . .

Vlak je prižvižgal in se ustavil trepetaje. Omladič priskrbi prostore. Tudi pestunja vstopi.

„Ah, tvoj?“

„Da! Moja Anica . . . Po materi smo jo krstili . . .“

Amalija vzame hčerko v naročje in se ne more več vzdržati solzâ. Nekaj jih vlovi v svileni robec, a druge pekoče padajo otroku na tanki obrazek, da zopet zakriči.

Sopotnika sta v zadregi.

„Ali ste bolni, premilostna grofica?“ vpraša Omladič sočutno.

„Oh, bolna z želom v srcu . . .“

Molk.

Vlak se ziblje in škriplje. S hodnika pogledujejo radovedne oči.

„Béla je ponarejal menice,“ reče Amalija tiho, tiše, „dâ, menice! Stolno sodišče v Sopronu ga je vzelo pod ključ . . . Oh, sramota zame, za nedolžnega otroka . . .“

Ko je Amalija razodela to skrivnost, se ji je utožala bolest vidno. Prsi se ne vzdigajo več tako valovito, oči se posušé, otrok utihne.

„Z mojo doto sva poplačala vse dolgove. Posestva bi bila prinašala čez najine stanovske potrebe, ko bi Béla le bil hotel, hotel . . . Pogledal bi bil za delavci in oskrbnikom kdaj potrkal na prste. A s častniki in igralkami v hudodelstvo“ . . . je sklenila nesrečna žena v lapidarnem slogu.

„Tolažite se, premilostna, da niste sami v takem slučaju! Prav med višjimi stanovi češče opešajo vsled brezdelnosti in nasladnosti duševne in telesne moči, da izgubijo ti odlikovanci po svojem rodu celó čustvo odgovornosti...“

Vlak leti kakor po drsalnici, smuka mimo čuvajskih domkov, da se v vrtilh zazibljejo potonike kakor rdeči plameni, grmi čez brvi in mostove, drči navzdol... naprej, naprej...

„Ne mislite, da ljudi poboljšate, ako jim ne okrepite volje!“ zaviknila je Vila, podobna misli človeški.

ČRTICE.

Spisal

Fr. Ks. Meško.

1

Ko so zvonovi plakali . . .

Gozd je ponehal, in stopil sem na plano.

Na desni se dviga hribček in na hribu bela cerkev z visokim in tankim stolpom. Na levi, spodaj v dolini, leži pred menoj moja rojstna vas.

Sedel sem na podrito smreko ob koncu gozda ter se zagledal na te znane, drage kraje.

Solnce, ki je stalo približno na poldne, je ožarjalo vso krajino. Rdeče barvana streha cerkvenega stolpa je blestela kakor oblita s krvjo. Pozlačeno jabolko in križ pa sta gorela — a ta plamen je bil pritajen in hladen, povsem različen od one žerjavice, ki v njej blestita in gorita julija in avgusta meseca.

V dolini so se belile hiše. Pri nekaterih se je iz dimnikov vil tenak dim; v vjugastih krogih se je dvigal v višino ter se v vzduhu izgubljal. Pri nekaterih hišah pa ni bilo opaziti nikakega življenja. Vaščani so bili menda večinoma v vinogradih, v trgovji.

V potoku, vijočem se med travniki, so se mirno in tiho kopali solnčni žarki. Le zdajinzdaj se je — kakor v tistem snu — sicer mirno površje malo zazibalo,

in zazibali so se in strepetali so tudi solnčni prameni ter se odbili, kakor bi se odbijali od ogledala. Vseobčni molk in otožno tišino je motilo le klopotanje mlina malce pod vasjo.

Gozd za menoj se je gibal nalahno kakor pogreznjen v globoke misli; šumel je pritajeno, kakor bi se bal, da koga nadleguje in moti. Nad njim je plaval solnčen, a že precej hladen oktobrski dan. Listje je porumenevalo in odpadalo...

Sklonil sem glavo ter si jo podprl z desnico. Pred dušo so mi stopali nekdanji dnevi...

Nekaj velikega, nekaj neizrekljivo lepega in siadkega je v naši mladosti. Kakor plaka človeštvo po svoji zlati dobi, o čigar sreči govore izporočila vseh narodov, ki jo ovijajo pesniki s čarom in žarom neskaljene zadovoljnosti, tako plakajo naše duše po naših mladih dneh. Nasujte nam na pot našega življenja kupe zlata kot ceno, naj zabimo svoje mladosti — jedva se bomo ogledali na to bogastvo in naša noga bo preko njega hitela nazaj k večjemu bogastvu naših brezskrbnih mladostnih let. Z neodoljivim hrepenenjem stegamo roke po njih — in ko bi nam bilo pripuščeno, vrniti se v njihov solnčni, srečni eden, bi se kleče na kolenih vračali; nobena steza bi nam ne bila prestrma, nobena pot ne prekamnita; črez trnje bi stopali in ko bi nam od težke hoje krvavele noge, bi naše duše radostno prepevale; in v blaženi hvaležnosti bi poljubovali težavne steze, ki bi se vračali po njih; — a sedaj naše solze, izplakane v boli za odbeglo mladostjo in njeno srečo in nedolžnostjo, padajo le na puste ceste, ki nas vodijo daleč strani od nje, a nas nikdar, nikdar več ne privedejo nazaj k njej.

A nekaj nam je vendar ostalo izza onih dni, nekaj, kar hranimo varno skrito v srcih in dušah —

skrbno in globoko, boječ se, da nam življenje morda tudi tega ne bi vzelo in ugrabilo.

In pridejo trenutki, ko se pogreznemo globoko tja dol v te skrite globine, v ono bogato zakladnico. In iz njih dvignemo marsikak biser — dragocene spomine: solnčne in temne, vesele in bolne — a vsi so nam dragi in ljubi...

In jaz sem jih tedaj dvigal obilo iz bogatih globlin moje duše...

Nisem sedel še dolgo, ko zatrepeta po čistem vzduhu tenak glas. Črez hip se mu pridruži drugi, takoj tretji: „bim-bam-bom-bim-bim-bam-bom...“ Zvonilo je mrliču.

Poslušal sem, in tudi otožno zvonjenje mi je budilo spomine izza dni, prežitih v tej dolini.

. . .

Jasno in določno se spominjam: vsakikrat, ko so tako krog poldneva pri lari zapeli zvonovi, se je njih spev s čudovito močjo dojmil moje mlade duše. Ves zamišljen sem poslušal te enakomerno, otožno drhteče glasove. Iz njih mi je vedno zvenelo nekaj skrivnostnega, a te skrivnosti nisem mogel pojmiti in ne je razvozlati.

Spominjam se, da sem nekoč ob taki priliki ves nemiren poiskal mater ter jo povprašal:

„Mamica, čemu pa zvonovi tako plakajo?“

„Nekdo je umrl.“

„Umrl... In zato zvonovi plakajo?“

„Zato.“

Utihi sem ter spet zamišljeno poslušal tožeče zvoke. Nisem umeval ne skrivnosti in bolesi smrti in tudi onega, ki so zvonovi plakali za njim, nisem

poznal. A vendar mi je legala na dušo mračna otožnost. Zahotelo se mi je, da bi zaplakal z zvonovi.

„A kako to, mamica, da tako plakajo? Ob nedeljah pa zvoné tako veselo.“

„Ker tedaj zvone k maši, ne pa mrliču.“

„Če kdo umrje, tedaj pa morajo plakati?“

„Da plakajo, se nam le dozdeva.“

„Samo dozdeva? — A saj slišim, da plakajo . . . Ali Vi ne slišite, mamica?“

„Slišim.“

„Glejte, tudi Vi slišite! . . . Ali zvonovi vedo, da je nekdo umrl, kaj?“

„Ah, kaj vse povprašuješ!“

Videl sem, da bi materi bilo ljubše, če bi molčal. Res sem za nekaj časa utihnil ter le premišljeval. A ker mi je stvar bila zagonetna, mi ni dalo dolgo miru.

„A kako bi pač plakali, mamica, če ne bi vedeli da je nekdo umrl?“

„Pa menda že vedo.“

„Gotovo morajo. A kdo jim le pové? — Nemara angelci — kaj menite, mamica?“

„Najbrž angelci.“

„A kaj mislite, mamica, če bi teta Mica umrla, ali bi tedaj tudi tako plakali?“

„Gotovo. — A da kaj takega povprašuješ.“

Spet sem umolknil. Razmišljal sem, kako bi plakali zvonovi ob smrti tetini . . . Mica je bila namreč naša varihinja in pestunja. Vsi otroci smo jo ljubili malone kakor mater . . . In zato me je misel na njeno smrt in na plakanje zvonov po njej užalostila.

„Dajte, mamica, povejte, če bi stric kovač umrl, ali bi tedaj tudi?“

„Tudi. — A saj so stric kovač še zdravi.“ —

„In če bi jaz umrl, ali bi plakali tudi za menoj — kaj, mamica?“

„Pusti me vendar že s takimi vprašanji!“

Materin obraz se je zresnil. Zazdelo se mi je, da je mamica žalostna. Zato sem molčal ter pomišljal, kako bi plakali zvonovi za menoj.

Začeli bi z najmanjšim; deci vedno začno z najmanjšim — mi je rekla nekoč teta Mica.

„Bim-bim; bim-bim“ — bi trepetal z line tanki glasek. In kakor ne bi mogel več zadrževati svoje žalosti, bi se mu čez malo hipov pridružil drugi: „bam-bam, ham-bam.“ Vmes pa bi klenkal mali, kakor bi drug drugemu tožila svojo bol: „bim-bam-bim; bim-bam-bim.“ In zahtel bi še tretji: „bom--bom--bom.“ In v vzdusnem spevu bi znanili svojo bol soseski, v skupni togi bi ihteli in plakali: „bim-bam-bim-bom...“

To bi bila otožna pesem ob moji smrti! Toda —

— Mamica, če bi umrl, ali bi tedaj slišal, kako bi plakali zvonovi za menoj?“

„Saj bi bil v nebesih.“

„V nebesih — seveda. A gotovo bi jih slišal tudi tja gor, kaj?“

„Bi jih, bi.“

„In mislite, da bi bil žalosten, ko bi jih slišal tako plakati?“

„Ah, to dete, kaj vse povprašuje! — A saj vsega tega še ne razumeš. Ko boš starejši —“

No, nisem bil še mnogo starejši, ko sem prvič videl smrt in nejasno začutil njeno veliko skrivnost. Plakanje zvonov pa mi je postajalo tedaj že jasneje...

. . .

Prvi iz naše hiše so za mojega življenja zapeli zvonovi pestunji Mici. —

Odkar njena podoba živi v mojem spominu, jo zrem vedno enako: majhna, suha in sključena ženica nagubanega obraza in z otroškim nasmehom na brez-zobih ustih.

Otroci smo jo časih imenovali „križana Mica“. Brat Lojze je namreč некоč vprašal strica kovača, zakaj se drži teta Mica vedno tako sključeno. — „Ker že nosi deset križev na ramah“ — je menil stric; in odtedaj je bila Mica „križana Mica“.

Mati nas je večkrat zavoljo tega pokarala. Tudi Mica je v začetku pri novem naslovu kazala prav teman in strog obraz.

„Tetica, ne bodite hudi; to je le za šalo“ — smo vpili vsi in vsepovprek ter grabili starko za roke in obleko . . . „Tetica . . . tetica Mica, ali ste kaj hudi?“

„Seveda huda, ker niste pridni“ — a ženica se je smehljala in ves obraz ji je žarel od ljubezni do nas.

Tedaj nisem umeval vse ljubezni te poštene duše. Ljubil sem jo le iz nagona — vračal sem njeno ljubezen. A če se sedaj spomnim njene vdanosti, njene požrtvovalnosti in materinske skrbi, me ovlada vroče hrepenenje, da bi šel na konec sveta, če bi jo mogel tam še enkrat videti. In zaprosil bi jo z vso dušo, naj pozabi mojih mladostnih razposajenosti, naj mi odpusti vso nehvaležnost, vse razžalitve; in poln hvaležnosti bi ji v neznatno povračilo poljubil žuljavo roko.

Bila nam je druga mati. Spominjam se, da se je некоč prevzdignila in je morala za nekaj dni v posteljo. Tedaj pa se je nekega dopoldne brat Tonček na nogi nevarno opekel. V kuhinji je stopil v vroč pepel. Od bolečin je zakričal na vse grlo. Mati je stala ob ognjišču in je vsa prestrašena zavpila. Jaz sem sedel na pragu ter jedel kislo mleko. Ker je jokal brat in ker je tarnala mati, sem tudi jaz glasno zaplakal.

Tedaj pa se hipoma odpro vrata, in iz sobe plane bolna pestunja — oblečena le površno, vsa bleda in prepadla in trepetajoča na vsem telesu.

„Za Boga križanega — kaj imate — kaj se je zgodilo? — Ah, opekeli si se, v tleči pepel si stopil... Sol na rano, sol... Da si tako nepreviden, da ne paziš — ti revež!... Ali te boli? — Ti siromak — nič ne jokaj, bo že bolje...“

Sama vsa medla, da se je komaj držala pokoncu, je bratcu trosila na rano sol ter ga tolažila, dokler se ni umiril. Od slabosti pa ni mogla več sama v posteljo; mama jo je malone nesla. Sama na sebe ni mislila. Vedno je govorila le o Tončkovi nesreči ter ga s solzami v očeh, a z neizrekljivo ljubeznijo karala za voljo take neprevidnosti. Prepričan sem, da bi iz srca rada vso bolečino Tončkovo pridejala svoji, če bi le bilo mogoče...

Dasí smo starki v otroški lehkomyiselnosti in razposajenosti čestokrat nagajali in jo jezili, smo ji vendar bili vsi iz srca vdani. Zato nas je zelo neprijetno presunilo, ko je resno zbolela.

V začetku zime je bilo, ko je legla. Jaz sem izpolnil tedaj pet let, najmlajši brat Jožek pa je ravnokar vstopil v četrto.

„Teta Mica so bolni“ — nam je naznanila mati, ko Mica nekega jutra ni vstala.

„Bolni?“ — Vsi smo se zavzeli. In Lojze, najstarejši, ki je vedno hotel govoriti glavno besedo, je vprašal važno: „Ali bodo umrli, če so bolni?“

„Tako hudo pač ne bo.“ —

Jaz pa sem bil na Lojza prav hud. Vzroka pa sem imel dva: preverjen sem namreč bil, da je vprašal to le, da bi se pokazal, da je že „velik“, in obenem sem trdno veroval, da tetka ne more in ne sme umreti.

Kmalu nato sem šel k teti v zadnjo sobo.

„Tetica, zakaj pa ste bolni?“

„Zakaj? Ker sem se prehladila in ker sem stara.“

„Ali boste dolgo bolni, tetica?“

„Bog vé! Le moli, da kmalu ozdravim.“

„Bom. — Ali naj Tonček tudi moli?“

„Reci mu!“

„In če moliva, ne boste umrli?“

„Umrli?“

Spominjam se, da me je pogledala vznemirjeno.

„Ali so mati rekli, da bom umrla?“

„Ne. Lojze jih je vprašal, a mama so rekli, da ne boste . . . A saj ne smete — kaj ne, da ne boste?“

„Kakor Bog hoče.“

„Tri očenaše bova s Tončkom zvečer zmolila, da ne umrete.“

Molila sva jih, in bil sem trdno prepričan, da teta kmalu ozdravi. In prav začudil sem se drugo jutro, da še Mica ni vstala, ampak ji je bilo le slabeje. „Gotovo angel varih zavoljo tega moje molitve ni ponesel v nebesa, ker sem teto Mico tolikokrat žalil in jezil.“

Ta misel mi je s težo legla na srce ter se bolj in bolj zajedala vanje. — Mati nam je naročila, naj ne hodimo k bolnici, ker težko govori in bi jo s svojimi vprašanji le mučili. A meni ona misel, ki mi je kakor trpko očitaje trepetala v duši, ni dala miru. Ko je bila mati v kuhinji, sem se tiho in oprezno splazil v zadnjo sobico.

„Teta . . . tetica!“

Suh, upadel, a sicer precej rdeč obraz se je obrnil k meni, in dvoje globoko udrtih oči se je zagledalo v mene.

„Ti si — kje pa so oni?“

„V veliki sobi. Mamica so nam prepovedali iti k Vam. Mi Vas vedno izprašujemo in kričimo, Vi pa težko govorite . . .“

Starka ni odgovorila. Zrla je čez mene tja nekam v kot sobice. Sopla je naporno in glasno.

Meni je bilo tesno in bolno pri srcu. Nisem prav vedel, kako ji naj razodenem, zakaj da sem prišel, ter tako odvalim kamen s srca. A povedati ji treba vsekakor in povprašati jo!

„Da — mamica so nam prepovedali . . . a jaz sem vendar prišel k Vam . . .“

„Saj ne bodo hudi, da si prišel.“

„Nekaj bi Vas namreč rad povprašal.“

„Le vprašaj, le!“

„Ne res, tetica, da niste hudi name?“

„Dete, dete! — Da kaj takega misliš!“

„Ker niste ozdraveli! — S Tončkom sva snoči molila za Vas, a ste vendar še bolni . . . Gotovo angel varih molitve ni ponesel v nebesa. In najbrž zavoljo tega ne, ker Vas nisem rad slušal in sem Vas jezil.“

„Ne, ne — saj si priden. Le zvečer spet moli!“

„Bom, tetka — in potem gotovo ozdravite, kaj?“

Popoldne so bolnico preoblekli. Mizo so pogrnili z belim prtom in na njo so postavili razpelo, dve sveči, blagoslovljeno vodo in sol . . . Vse te priprave sem gledal z začudenjem.

„Gospod pridejo z Bogcem, pravite, mamica? A kako pridejo z Bogcem, če ga pa ne vidimo kakor angelca varih? ne?“

„Le lepo moli in pazi: v onem belem kruhu je.“

„V kruhu pravite? — In zakaj pridejo z Bogcem?“

„Ker so teta bolni.“

„A umrli ne bodo, kaj ne, da ne?“

„Kakor bo Bogec hotel.“

„A jaz vem, da ne bodo.“

In sklenil sem, da že pred večerom zmolim obljubljene očenaše za Mico. Zvečer bi bilo morda že prepozno.

Poiskal sem Tončka, da mu razodenem svoj naklep. Bil je voljan, da pojde z menoj v materino spalnico in da tamkaj skupno zmoliva očenaše.

„Ko pridejo gospod z Bogcem, bomo tudi molili“ — mi je zatrjeval brat.

A ko so res prišli, sem le malo molil. A gledal sem! Zvonček, ki je cingljal tako prijetno in zvonko, in gospod z belo obleko in lepa svetilnica na šest oglov in velik pes, ki je prišel z gospodom in cerkovnikom in ki je kar meni nič tebi nič legel ob pragu ter me tako veliko in zvedavo gledal, da sem se ga prav bal — vse to me je tako zanimalo, da sem teto Mico malone pozabil.

Ko so gospod pri bolnici opravili in prišli v vežo, so me pogladili po razmršenih kodrih ter me vščipnili v debela, rdeča lica. Če bi me vščipnil Lojze ali Tonček, bi gotovo zakričal, a tedaj nisem.

„Kdaj pa pojdeš v šolo?“

Vedel sem sicer, kdaj, a nisem upal povedati. Potegnil sem mater za krilo, češ, naj ona pové, kar je tudi storila.

A takoj, ko so gospod odšli, sem naznanil Lojzu in Tončku, da pojdem drugi dan z njima v šolo.

„Ti? — Da v snegu obtičiš! Kak pa si?“ — se je čudil Tonček.

„Tak knof!“ — se je znesel nad menoj Lojze.

„Saj nisem dosti manjši kakor sosedov Janez. In gospod so rekli . . .“

Gospod in šola sta mi ves večer rojila po glavi...

Na večer je prišlo tudi nekaj ženic iz sosesčine. Domači in sosede so kazali resne obraze ter hodili brez šuma in oprezno. Tudi v veliki sobi so govorili potihem in skrivnostno, kakor bi jih bolnica tudi odtod mogla slišati. Ko smo jih deca povpraševali, kako je s tetko, so pomajevali z glavami in skomizgali z ramami.

Vse je bilo tako resno in slovesno — a jaz sem vedel, da tetka ne bo umrla, ker sem tudi zvečer zmolil za njo tri očenaše.

„Do jutri ji bo odleglo — mene pa nemara pusté v šolo“ — s to lepo mislijo sem zaspal.

Po noči sem se dvakrat, trikrat prebudil. V sobi je gorela luč. V polspanju se mi je dozdevalo, da prihajajo ljudje v spalnico in spet odhajajo: oče, mati, stric, sestra, brž tudi sosede, ki so bile zvečer pri nas... A spanca se nisem mogel otresti in vse to sem videl in slišal le nejasno, ne da bi se popolnoma zavedel, kaj naj to pomeni. Enkrat se mi je zazdelo, da v snu vidim teto, ki se v veliki mlaki na dvorišču potaplja ter mi stega roke naproti in kliče pomoči. A jaz sem kakor prikovan na mesto, kjer stojim — in ne morem hiteti na pomoč...

Zbudil sem se na vse zgodaj. Zunaj je bila še temna noč. Na mizi je gorela sveča.

Zazdelo se mi je, da nekje pri peči nekdo plaka. Vzravnam se nekoliko in pogledam: — na klopi ob peči sedi sestra in zakriva obraz s predpasnikom ter napol zadušeno ihti.

V neki težki in bridki slutnji sem skočil iz postelje. „Kaj je, Manica?“

Ni odgovorila... Zlezel sem k njej na klop ter ji skusil odtegniti roko in predpasnik od obraza.

„Zakaj jokaš?“

Vprašal sem s strahom, ker sem temno slutil odgovor in se ga bal.

„Teta so umrli.“

„Umrli? . . . Vendar! . . .“

Roka mi je omahnila. Nemo sem se sesedel ob Manici. Globoko v srcu pa me je nekaj zbolelo in zaskalelo.

„Kako to, ko pa sem vendar molil zanje!“

Čutil sem se pobitega in nesrečnega . . . Hipoma pa me je obvladalo močno hrepenenje, da se sam prepričam o tem, da sam vse vidim. Spustil sem se raz klop ter pohitel proti durim.

„Čaj, da ti oblečem hlače!“

A nisem se menil za klic sestrin. V tanki nočni strajčki sem hitel čez mrzlo vežo v zadnjo sobo.

Vrata so bila nekoliko odprta — gotovo zato, ker so vedno hodili iz sobe v sobo. Tiho sem vstopil. Ob vzglavju posteljinem je stala stara sosedova Neža ter se nagibala k bolnici. Za njo je stal moj oče, in dalje doli ob postelji mati, dekla in še ena žena iz sosesčine. Mati in dekla sta si brisali oči; tiho in zadušeno sta plakali. Oče je zrl srpo ter molčal. Istotako sosedi. Če se sedaj spominjam onega hipa, se mi dozdeva, da se je na obrazih vseh videlo, kako jili skrivnost smrti pretresa in kako se čutijo majhni, neznatni in slabi pred njo.

Mojega prihoda nihče ni opazil. A tudi jaz od duri nisem ničesar videl, ker so mi žene zakrivalle posteljo.

Tiho sem zlezel na veliko skrinjo za vratmi. Odtam sem na belih blazinicah zagledal voščeni obraz pestunjin — miren, malone strog. Zazdelo se mi je, da se na njem v trepetajočem soju sveče, ki jo rajna še vedno drži med rokami, leskečejo debele rosne kapljice.

Ves omamljen in prestrašen sem dolgo in napeto zrl v ta mrzli, resni obraz.

„Mrtva . . . umrla . . . kako je to mogoče . . . kaj je to? . . .“

Spominjam se še jasno, da so mi ta vprašanja megleno in zamotano, a z nekako pekočo težo vstajala v mislih. V glavi mi je šumelo, kakor bi me kdo udaril po njej. In sredi tega šumenja in valovanja mi je ena misel vedno in vedno spet silila na površje. Nekako zmagoslavno se je dvigala; moj strah in bol moje duše je nista ne oplašila ne omehčala, zrla mi je natavnost v oko in kakor škodoželjen zasmeh se je glasilo njeno težko vprašanje: „Kaj je to . . . kako je to mogoče? — Mrtva?“

Hipoma pa me je pretresla neka mrzla groza. Trpljenje in boleost preplašenega srca je prekipevala, mi silila v grlo, da me je dušilo; iz oči so mi privrele solze — obrnil sem se, naslonil se ob steno ter glasno zaihtel. „Kdo je?“ — sem zaslišal vznemirjen, skoro prestrašen vzklik, a sam ne vem več, kdo ga je vzkliknil — nemara več obenem . . .

„Ah — ti si! — Kaj pa delaš tukaj? In v sami strajci!“

Mati me je vzela v naročje ter me odnesla v sprednjo sobo.

Umirili in utešili so me šele, ko sem izplakal svojo bol.

„A kako, da so teta umrli, mamica?“

„Ker so bili stari.“

„A jaz sem molil zanje, da ne bi.“

„Pa bodo prišli zato v nebesa.“

„V nebesa . . . k angelcem?“

„K angelcem . . . in tam bodo molili za te.“

„In za Vas tudi, mamica?“

„Tudi.“

Ves dan sem bil vznemirjen in razburjen. Žalost mi je nekoliko pregnala le novost prizorov, ki sem jih videl v hiši. Z nekakim bolestnim zanimanjem sem gledal, kako so teti pripravljali mrtvaško posteljo; med solzami sem se čudil številnim svečam, gorečim ob odru. Dotedaj še nisem videl nikdar, kako prihajajo ljudje molit in kropit, dasi sem o tem slišal govoriti, če je kdaj kateri domačih šel kropit kam v sosedno vas. Tudi nisem prav razumeval, zakaj da govore vsi tako pridušeno in pritajeno; a dozdevalo se mi je, da mora vse tako biti, in tudi sam si nisem upal govoriti.

Med vse te nove vtiske pa se mi je vedno in vedno spet vpletala misel: „Kako to, da je teta umrla, ko pa sem vendar molil za njo?“

In kakor nemirna, skrivnostna veša mi je trepetalo nad vsemi mislimi nejasno in nerazložno, ker še ne umevano, veliko vprašanje: „Kaj je smrt — kaj je to?“

Pred pogrebom skoro vso noč nisem spal. Ker sem bil povsod napoti in ker sem hotel vse videti in vse vedeti in sem vsakega izpraševal zdaj o tem zdaj o onem, so me spravili v posteljo, a zaspati nisem mogel. Nekaj je bil tega kriv pač nemir v hiši; vso noč je gorela tudi v naši sobi luč, in ljudje so venomer hodili v sobo in iz sobe.

Bil sem sicer utrujen in izmučen in zato sem se silil, da zaspim. Oči sem zaprl — a ko sem nekaj časa tako ležal, sem z zaprtimi očmi jasno in razložno videl mrtvaški oder in na njem s tenčico pogrnjeno mrtvo teto. Čisto od blizu sem zrl obraz Micin. A ta obraz ni bil več mil in prizanesljiv. Dozdeval se mi je žalosten in osoren obenem, nekako uporen, kakor bi

tudi na licih te krotke ženice trepetalo bolestno vprašanje: Zakaj sem morala umreti?

Ustrašil sem se tega obraza in naglo odprl oči; na mizi je gorela luč in ob njeni svetlobi mi je obraz izginjal.

Na vse zgodaj se je zbrala pri nas malone vsa vas. Veža in soba, kjer je ležala Mica, je bila natlačeno polna. Tudi v naši otroški sobi so bili ljudje. Na nas deco je pazila Janžekovičeva kumica. Iz sobe nas vse jutro ni pustila, dasi smo jo prosili in se jokali.

Iz zadnje sobe so se slišali udarci kladiva.

„Sedaj jo polagajo v krsto. Bog ji daj sveta nebesa!“ je govorila stara sosedova Neža, ki je ravnokar prišla v sobo.

Kmalu potem se je razredil na dvorišče dolg izprevod. Deca s kumico smo stali pri oknu ter gledali, kako nam bodo odpeljali varihinjo . . . Videli smo: prvi možje s križem so bili že zunaj na cesti, ob hiši pa so se zadnje žene spravljale v red. Glasno so molile.

Med zadnjimi je bila sosedova Neža. Ker me je imela zelo rada, sem upal, da me pusti s seboj. Zato sem naglo zbežal proti durim in čez vežo na stopnice.

„Tetica, naj grem tudi jaz z Vami,“ poprosim Nežo.

„Uh, dete, prehladiš se! Saj si čisto tenko oblečen. In kaj bi mati rekli! Le idi nazaj v sobo!“

A že me je držala za roko kumica Janžekovička, in moral sem res v sobo. Lojze in Tonček sta sedela pri oknu ter s solznimi očmi gledala na dvorišče. Glasno nista plakala. To me je žalostilo, ker sem menil, da Mice nista imela rada. Nisem maral spet k njima, legel sem na klop ob peči, glavo naslonil na roko ter plakal. A plač me je utrujeval, solze so tekle počasteje, malone zaspal bi.

Hipoma pa se mi zazdi, da slišim zvonjenje. Vstanem, pohitim k oknu, a ne k tistemu, ki sta sedela pri njem brata, ter ga naglo odprem. Res, pri fari so že zvonili. Glas zvonov je otožno drhtel po hladnem jutranjem vzduhu...

„Zapri vendar okno, zunaj je mrzlo!“ me je karala kumica. A zaprl sem le zunanje, sicer bi zvonove pre-slabo slišal.

Dolgo sem jih poslušal. Dozdevalo se mi je, da še nikdar niso plakali tako žalobno. Nekje globoko v duši so mi zveneli glasovi slične žalosti.

Ln prvikrat sem začel jasneje umevati ono bol, ki sem jo že tolikokrat slišal tožiti iz glasov zvonov, ko so zvonili trudnim popotnikom v slovo na ono pot, ki se ne vrnejo po njej nikoli več.

* * *

Nekam po Veliki noči naslednjega leta je zbolel Jožek, moj mlajši bratec. Nekega jutra je tožil, da se mu v glavi vrti in da ga boli grlo. Ostal je v postelji.

Povsem jasno se spominjam prvega dne bratčeve bolezni. Vsi so odšli nekam po opravkih in ostala sva sama v sobi. Nekaj časa sva še govorila. A Jožek je odgovarjal le nakratko, zato sem nazadnje tudi jaz umolknil. Tiho sem sedel na klopi pri peči ter listal knjigo z živo barvanimi slikami.

V sobi je bilo tiho. Le ura na steni je tikala enakomerno in uspavajoče.

Postalo mi je pusto in dolgočasno. Knjigo sem odložil, se naslonil na steno ter se zagledal na posteljo in na malega bolnika. Solnce je v širokem pasu padalo ravno na posteljo. Polagoma, tiho in kakor boječe je lezel pas vedno višje po bolniku, tja gor

po rokah, počivajočih na rdeči odeji, tja proti mali, okrogli bradici. Že je objemal vrat, moleč izpod odeje; oprezno, kakor tipaje se je pomikal na brado, na mehka usteca, gor na goreča lica in na poino čelo. Žarki so trepetali na licu bolnikovem, kakor bi ga poljubljali.

In nenadoma sem se spomnil nekega drugega obraza, ki sem ga še pred nedavnim gledal istotako v luči in svetlobi, dasi ne solnčni. Spomnil sem se jutra, ko sem se prikradel v zadnjo sobo in tam splezal na skrinjo, odkoder sem videl mrtvi obraz pestunjin, oblit s sojem mrtvaške sveče in kakor oškropljen od debelih potnih kapljic, svetlikajočih se liki jutranja rosa na voščenem, resnem obrazu starkinem . . .

Gledal sem bolnika — krog mene pa je bilo vse tiho, le ura je tikala enakomerno uspavajoče in neumorno. Kakor ono jutro, se me je tudi sedaj lotevala težka žalost. Nekak strah me je ovladal, da si skoro niti dihati nisem upal. Tudi ozreti se nisem upal: venomer sem gledal le bolnega bratca. Dozdevalo se mi je, da ne diha več. Od nekod mi je priletela težka misel ter se mi zajedla globoko v srce: „Umrli je . . . mrtev je.“

Od strahu in groze sem zadrhtel. Skočil sem s klopi, planil k postelji, zagrabil roko bratčevo ter ihté zaklical: „Jožek!“

Nanaglem je odprl oči ter me zavzeto pogledal. Ničesar ni izpregovoril, le njegov pogled me je nekaj vprašal.

„Menil sem, da si umrl,“ sem šepetal, nevajen zakrivati ali pretvarjati misli . . . „A da le nisi.“

In božal sem mu roko . . . Bratec se je za hip nasmehnil. Spominjam se, kako žaloben in bolesten

je bil ta nasmeh. In kakor bi ga moje besede nečesar opomnile, se je takoj spet zresnil ter se zagledal v strop. Bilo mi je neizrečeno težko, ko sem ga videl tako resnega in zamišljenega.

„Kmalu boš spet zdrav, Jožek,“ sem ga potolažil.

Proti večeru je prišel zdravnik. Mudil se je precej dolgo, a kaj je s starši govoril, nisem slišal, ker so nas deco poslali v drugo sobo. Ko je odhajal, ga je oče spremil do ceste, kjer je čakal voz.

Ko sem ju slišal odhajati, sem šel iz sobe v vežo. Postal sem na pragu ter gledal za njima. Zdravnik je sel na voz, oče pa se je vrnil. Videl sem, kako stopa črez dvorišče počasi, s trudnimi koraki in z globoko na prsi sklonjeno glavo. Ni prišel v hišo, ampak zavil je za vrt.

Iz sobe je prišla mati. Ne vem, ali me je opazila ali ne: zmenila se ni za mene. Šla je v kuhinjo ter zaprla duri za seboj. Iz kuhinje sem zaslišal pri-
dušeno plakanje . . .

Drugi dan je prišla materina mati ter me je vzela s seboj. „Doma imajo sedaj z Jožkom dovolj posla, pa pojdeš k nam služiti,“ je menila dobra starka, ki smo jo vsi otroci izredno ljubili. Meni se je stvar dozdevala sicer malo čudna. A ker je bilo pri babici vedno dovolj jabolk in orehov in suhih češpelj, se nisem posebno branil „iti v službo“.

A že med potjo mi je bilo težko in obžaloval sem, da sem tako lehkomišlno zapustil dom in bolnega bratca. Tudi na domu babičinem se nisem umiril.

„Kaj pa, če Jožek umre, mene pa ne bode doma“ — sem tožil starki.

„Ne bo umrl ne. Le miren bodi in lepo pri nas ostani, da še ti ne zbolíš.“ —

Drugi dan je babica spet šla k Jožku. A jaz sem zvedel to šele, ko se je vrnila.

Odšla je že, preden sem se zbudil. Ko sem vstal in sem vprašal po njej, so mi rekli, da je šla v cerkev. To me je povsem zadovoljilo in mirno sem čakal, kdaj se vrne.

Po zajutreku sem sedel na podstenje pred kletjo in čakal. Šlo je že na enajst, ko zaslišim za kletjo glas babičin, ki se je pogovarjala s sosedo.

„... Ste bili pri maši?“

„Pri maši. In nazaj gredé sem še malo pogledala k hčeri v Grm.“

„Kako pa je danes z Jožkom?“

„Vedno slabije mu prihaja. Mati je vsa zbegana. Moj Bog, dete še vsakemu smili, a pomagati mu ne moremo.“

„Nemara pa vendarle preboli.“

„Bog daj!“

Na prsi mi je leglo breme in v očeh me je nekaj zaščemelo.

„Vedno mu prihaja slabije“ — mi je šumelo v glavi; vsaka beseda mi je kakor dvobrušen nož rezala v srce.

Ko je prišla mati izza ogla, sem še sedel na istem mestu: vstati brž niti ne bi mogel. Preplašeno sem gledal staro in na licih sem začutil solze.

„Kaj pa ti je?“

„Babica, naj grem domov!“ sem prosil.

„Kaj pa hočeš doma?“

„Naj grem, babica, pustite me — Jožek bo umrl.“

„Norček! Saj ne bo!“

„A saj ste rekli sosedovi teti, da mu prihaja vedno slabije.“

„Le po noči mu je slabše. Po dnevi bo pa že bolje. In gospod zdravnik je dal zdravil.“

Videl sem, da bom moral ostati. Molče sem povsili glavo ter si skrivaj obrisal solze. — „Le tiho bodi, pa ti dam orehov.“ — Res mi jih je dala, a spravil sem jih v torbico in nobenega nisem strl in pojedel. Proti večeru pa je pastir Jurče pribežal po babico.

„Jožka strašno duši. Vsak hip umre“ — je poročal ves zasopel.

Babica si je naglo privezala drugi naglavni robec, in vsi trije smo hiteli domov. Med potjo so me venomer silile solze. In dvakrat, trikrat sem zdihnil s tihim očitanjem: „Zakaj me niste zjutraj pustili domov?“

Ko smo vstopili v sobo, nam je zazvenel naproti glasen jok. Mati je dvigala Jožku glavo, oče pa mu je tiščal med male roke blagoslovljeno svečo. Mati je glasno plakala, plakali so tudi vsi drugi. Le oče je nemo zrl na malega bolnika, ki je le še s težavo sopel. Po koščnem, resnem obrazu mu je zdaj in zdaj spolzela solza ter zdrknila na posteljo.

„Jožek! Jožek!“ — Ni me več ne spoznal ne slišal...

Kmalu nato je bil mrlič. Ko mu je mati položila glavo na blazino ter se sklonila k njemu in mu poljubljala obledela lica, mi je bilo, kakor bi tudi jaz moral leči k njemu na posteljo ter z njim ali za njega umreti.

Takoj so ga umili, preoblekli ter mu naredili oder. Vsega so obsuli s prvimi pomladnimi cvetkami. Ležal je med svečami in med cvetjem miren, kakor bi spal, in lep, kakor je bil v življenju, le da mu je bil obraz bledejši in bolj upadel.

A med cvetjem je počival le tisto noč. Ker je bila bolezen buje nalezljiva, se je moral že drugi dan vršiti pogreb.

Tudi mene so pustili k cerkvi. Spominjam se, da sem vso pot stopal kakor v sanjah. Vse črno mi je bilo pred očmi. Neštetokrat sem se spoteknil in gotovo bi šestokrat padel, da me ni mati vodila za roko.

Vsa krasota in vsa čuda cerkve, ki se jih sicer nisem mogel nagledati, tisti dan za me niso imela najmanjšega pomena. Sključen sem sedel v klopi ter topo zrl pred se: vse moje misli so bile pri bratcu, ki je počival v tesni krsti zunaj pred cerkvenimi vrati ter čakal, da ga polože v grob.

Ko so po maši spuščali krsto v jamo, mi je spet napolnilo srce mogočno hrepenenje, da ležem k bratcu v gomilo. A h grobu niti mogel nisem: krsto so naglo zasuli, kakor bi se jim mudilo. In zagrebli so vesele oči Jožkove, njegove črne kodre, smehljajoča usteca, njegov smeh sam — vse so za vedno zagrebli s težko in mrzlo zemljo.

V zvoniku pa so plakali zvonovi. Žalobna njihova pesem, dasi tako blizu, mi je kakor iz velike daljave zvenela na uho.

Moja mlada duša pa je tedaj jasneje kakor kdajkoli poprej umevala, zakaj da zvonovi tako plakajo. Za hip se mi je zazdelo le čudno in neumevno, da ne plakajo še bolj otožno in obupno. Ali nimajo srca?...

* * *

Četokrat se spominjam onih težkih ur...

Narahlo in tiho sem odprl vrata, kakor bi se bal, da zaškripljejo ter jo zbudě iz sna, če spi. Istotako tiho sem jih zaprl, a naglo in oprezno, kakor bi se bal, da stopi z menoj še kdo drug v sobo — smrt.

Za trenutek sem obstal ob vratih. Sobo je polnil težek vzduh, nasičen z znanim ščemečim vonjem zdravil.

Zavese so bile napol zagrnjene, in sobo je polnil mehek mrak, ki pa se mi je v prvem hipu dozdeval gostejši, kakor je v resnici bil.

Oči so se mi napeto uprle tja proti steni na levi strani, kjer je stala postelja, pogrnjena s svežim belim perilom.

Le kratek hip sem stal tako ob vratih, potem pa sem po prstih, skoro neslišno stopal črez sobo.

Še nisem bil sredi sobe, ko tanka roka, počiva-joča kakor brez moči na odeji, vzdrhti. Iz visoke blazine se dvigne bled obraz, dvoje velikih, žgočih oči se uprè z nepopisno ljubeznijo vame in slaboten glas me vpraša: „Ali si ti, Ksaver?“

„Jaz, mamica. Ravnokar sem prišel.“

„Hvala Bogu, težko sem te pričakovala.“

Že sem stal ob postelji ter ji zrl v obraz. Ta obraz je bil izmučen in rumenkast. Čelo so prerezavale dolge, tanke gubice, oči so ji ležale globoko. Poteze ob ustih so bile ostro začrtane, ustnice pa ozke in obledele.

„Mamica!“

Zrla mi je naravnost v oči, in mirni in bolestnovdani obraz se ji je jasnili. Iztežka je dvignila suho roko nad odejo. Oklenil sem se je. Bila je vroča in vlažna in trepetala je. Z nepopisno silo me je pretresla misel: „Koliko je ta roka delala za te, koliko dobrot ti je delila!“ Sklonil sem se nad njo ter jo poljubil žarko in z veliko hvaležnostjo. V očeh me je zaskelilo in z vso silo sem se moral premagovati, da mi niso privrele solze na dan: te bi bolnico le vznemirjale.

„Ali te je Lojze pripeljal?“

„Ne — prišel sem peš. Lojze čaka zdravnika. Ni ga še bilo doma. A vsak hip se pripeljeta.“

„Peš si šel po taki poti! Saj je dopoldne deževalo!“

Na zdravnika in nase ni mislila, le na mene!

„Ni hudega, mamica . . . A težko govorite!“

„Ne, ne . . . Sedi semkaj k meni! Tako dolgo te že ni bilo doma.“

„Od Velike noči, mamica.“

„Da, o Veliki noči! Tedaj si tudi pokašljaval — ali si sedaj zdrav?“

„Zdrav, mamica!“

„Bogu bodi hvala!“

Taka je bila vedno: na se ni mislila nikoli, mi otroci smo ji bili vse. Ob toliki ljubezni nisem mogel več zadrževati solz. Naslonil sem se ob posteljo ter zaplakal tiho in pridušeno.

„Ali plakaš, Ksaver? Čemu? Tudi to bo minilo.“

Zdrznil sem se ter jo pogledal. Kaj hoče reči? Ali je to up ali pa že daje življenju slovó? — A njene oči so bile uprte v razpelo na steni in njen obraz je kazal vdan mir.

„Minilo, mamica! Ta bolezen bo kmalu prešla in spet boše vse dobro.“

Ni odgovorila. Zaprla je oči, in bilo je, kakor bi nekaj razmišljala . . . V veži je nekdo zakašljaj; bolnica se je stresla in čez lica ji je šinil trpeč izraz.

Dolgo sem sedel ob njej, z obema rokama oklepajoč njeno desnico. Bilo mi je, kakor da jo moram proti nekomur braniti, ker se sama ne more, kakor da moram stati na straži, da mi je kdo ne ugrabi . . . V sobo je prišla sestra, da podá materi zdravila. Bolnica jo je gledala z istim ljubečim pogledom kakor mene. Ko je videla njene objokane, rdeče obrobijene oči, se je vznemirila.

„Preteklo noč nisi spala, Mamica. Zvečer moraš zgodaj leč, sicer še ti zbolíš.“

„Kako naj spim! Saj sem tudi preteklo noč legla, a spanca ni bilo. — Sicer pa nisem utrujena.“

„Kako vsi trpite zavoljo mene ... Vse vas mučim ...“

Sestra se je obrnila vstran ter si otirala solze. —

Proti večeru je brat pripeljal zdravnika, ki je že nekaj časa prihajal vsak dan. Ta je trdil, da ni tako nevarno. Nas vse, namreč deco, so te besede kolikor toliko potolažile: zdravnik je pač izrekel, kar smo mi najsrčneje želeli, in ob te besede smo se oprijemali z vsem našim hrepenenjem in z vsemi našimi željami. Le na očeta niso naredile takega vidnega vtiska. Gotovo je že govoril z zdravnikom na samem in povsem odkrito. In sedaj je tih in z upognjeno glavo stal ob postelji, in oko njegovo se je kakor brez misli upiralo v bolnico. A navzlic temu miru se mi je dozdeval za leta postaran: bil je sključen, in v laseh se mu je belilo nešteto srebrnih nitk. O Veliki noči jih nisem videl — toliko gotovo ne.

Mati je bila povsem mirna. Mučenica je bila ob nas vse življenje, za nas se je darovala brez tožb in brez nevolje. Brez nevolje in brez tožb je prenašala tudi bolezen.

Ko so domači v drugi sobi večerjali, sem bil spet sam pri njej.

„Umreti ni težko“ — je dejala nenadoma — „a da moram vas zapustiti, to je hudo.“

V očeh so ji trepetale solze.

„Saj ne boste umrli, mamica.“

„Če umrem“ — je nadaljevala, kakor me ne bi slišala — „in bi ti bilo kdaj mogoče, pomagaj pred vsem Lojzu ... Največji siromak je.“

Brat Lojze je namreč poročil revno dekle, in oče mu odtedaj ni bil posebno naklonjen.

A srce materino se ga je spominjalo pred vsemi drugimi.

„Bom! — A saj ne boste, mamica!“

„Volja božja se naj zgodi!“ —

Proti polnoči nas je oče vse poslal spat. Pri bolnici je čuval on in sosedova Neža, ki je prišla za tisto noč.

Odšel sem v spalnico, a spati nisem mogel. Dolgo sem se premetaval po postelji, da sem se že s tem utrudil, a spanca ni bilo. Sedel sem ter se vdal razmišljanju. Misli so mi vrtale v glavi, plazile so se mi po možganih iz kota v kot, da me je glava bolela — a spanca ni bilo. Nemara bi bilo bolje, če bi hodil po sobi, a slišalo bi se v sosedne izbe.

Tiho in oprezno sem vstal, se oblekel ter neslišno zapustil sobo in šel na prosto. Nebo je bilo že oblačno, a oblaki so se že na več krajih trgali, in med njimi se je modrilo nebo — čisto in jasno, kakor bi ga kdo ravnokar obrisal z vlažnim prtom.

Bilo je precej hladno. Na stari murbi, stoječi pred hišo, je listje nalahko trepetalo. Kapljice, ki so nemara še od dežja zaostale na listih ali ki jih je vlažna noč izplakala na nje, so drsale z lističa na listič — polagoma in tiho, kakor v snu. Neslišno, kakor večerni sen na prirodo božjo, so padale z lističev v travo.

Obstal sem nekaj korakov strani od stopnic ter se zagledal po dolini. Nad travniki je videlo oko bele nerazločne postave: nemara so se Vile nad rosno travo zibale v tajnem plesu. Za travniki so se črnili gozdi, mirni in resni, neobčutni za človeško bol in gorje.

Vse naokoli je bilo mirno, tiho, kakor pogreznjeno samo v se. . . . A jaz sem s svojo boljo in s svojim zgočim nemirom osamel in kakor odtrgan od

vse okolice, odtujen vsej prirodi in njenemu veličastnemu miru stal v tihi noči. Bilo mi je bolno in težko in zahrepenel sem, da bi mogel nekamor iti, kjer bi vse žalostne in mučne misli pogreznili v neskončno brezčutnost tihe noči, kjer bi srce zaspalo v vekovečni sen in mir...

Hipoma so zaškripala vežna vrata, in na pragu se je pojavila visoka postava očetova. Videl sem, kako se je v prvem hipu, ko me je zagledal, zavzel. Stopil je za korak nazaj, da so vrata, ki jih je malone že docela zaprl za seboj, spet zaškripala in se na stežaj otvorila. A takoj je spet stopil čez prag: gotovo me je spoznal.

„Ti si! — Kaj laziš tukaj — spal bi!“

Glas njegov je bil osoren in zlovoljen. A čutil sem, da je ta osornost le prisiljena. Nisem odgovoril, in oče je šel mimo mene molče in zroč vstran, tja po dvorišču; zavil je proti hlevom...

Ker sem vedel, da je sedaj Neža sama pri bolnici, sem šel v sobo. Stara sosedka je sedela ob mizi, si naslanjala glavo ob roke ter strmela v „Življenje svetnikov“, ki je ležalo odprto pred njo. A takoj pri vstopu se mi je zdelo, da ne bere. Bog ve, kje so blodile njene misli. Moj prihod jo je vznemiril.

Ne da bi kaj izpregovoril, sem stopil k postelji. Menil sem, da mati spi. A slišala je moj tihi korak, odprla oči ter me začudeno pogledala. „Ali ne spiš? — Kako pot si imel včera, pa si ne privoščiš pokoja!“

„Sem si že odpočil, mamica!“

A venomer me je gledala začudeno, kakor me ne bi umevala. Iz očesa pa ji je polagoma pripolzela svetla solza ter zdrknila na blazinicco.

Tudi meni je bilo na jok. Da bi bolnica tega ne opazila ter se še bolj ne vznemirila, sem stopil bliže k oknu ter se zagledal v noč...

V daljavi se je obzor čistil. Le lahki, komaj vidni oblaki fantastičnih oblik in obrisov so plavali po čudoviti modrini — plavali od obzora navzgor, više in više, ter se nekam izgubljali.

Zatopil sem se v ta prizor. In ob njem sem se spomnil nekega sna izza mladih let. Nekoč sem namreč sanjal, da vidim daleč na obzoru angele božje plavati od zemlje k nebesom. Povsem majhni so in oblečeni v čudovita, dragocena oblačila. V roki pa drži vsak blestečo zlato školjko ter jo nosi od zemlje v nebesa.

Čestokrat sem pomišljal, kaj da naj ta sen pomeni, in kaj da angelci nosijo v krasnih zlatih školjkah. Sedaj vem: materine solze nosijo pred prestol Vsevečnega...

* * *

Dva dni pozneje sem se vračal v mesto: materi se je obrnilo na bolje, in zdravnik je izjavil, da je nevarnost za sedaj minila.

Ko sva se z bratom peljala iz vasi, je pri fari ravno zvonilo mrliču. Zvonilo je mladi kmetici, ki je umrla prejšnji večer, zapustivša troje otrok.

Molče sva poslušala plakanje zvonov in v resnih mislih sva povešala glavo. Zvonilo je sicer tuji osebi, vendar je bol tega zvonjenja v najinih srcih našla glasen odmev.

V takih trenutkih, po takih težkih, trepetu in bolesi polnih urah duša šele prav umeva plakanje zvonov: tako bi lahko danes plakali po najini roditeljici...

* * *

Tako so mi sedečemu nad rodno vasjo in slujajočemu plač domačih zvonov romale misli nazaj v mladostne dni ter zrle tam te in mnoge druge dogodke.

A mladostni spomini so dali mislim polet, da so hitele pred menoj v prihodnost. In zazdelo se mi je, da kmalu pride dan, ko bodo istotako plakali zvonovi, a ne ti domači, ne, tuji, daleč od rodne vasi in domače cerkve.

Zvonovi bodo plakali, a njihov plač ne bo pretresal nikomur duše in srca, ker oni, ki mu bodo zvonili, je bil vsepovsodi in vedno osamljen tujec, brez stalnega doma in brez lastnega ognjišča, romar, ki je brez miru blodil po svetu, iščoč nečesar, česar še nikdar nihče ni videl, nihče ne našel, proseč nečesar, česar mu nihče ni mogel dati, ker njegovih prošnj nihče ni umeval, hrepeneč po nečemer, česar še nikdar nihče ni dosegel . . .

Zvonovi bodo v svojem usmiljenju sami plakali za njim . . . A čemu pač plakati po njem, ki je vse življenje bil nemiren popotnik, romar z velikim, neumrljivim in od nikogar umevanim hrepenenjem — tujec med tujci?

Čemu pač plakati za njim, ki si je že davno z žarkim hrepenenjem želel tega velikega dne, ker je bila noga njegova že davno upehana od težke hoje, oko njegovo že davno in dolgo omračeno od gorja, ki ga je videlo v življenju, njegovo srce že od davna bolno in njegova duša že davno trudna in željna pokoja . . .

Čemu torej plakate? Hvala vam — zapojte rajši veselo pesem, ker tujec se je — vrnil v domovino . . .

II.

Za deveto goro.

Na samotni višini, ki sem se po trnjevi in kameniti poti tekom let povzpел na njo, čisto in čestokrat postojim. In oko obrnem nazaj, in pogled mi plove tja dol v dolino, vso preplavljeno s sojem tihe radosti in neskaljenega zadovoljstva, vso ožarjeno s toplimi žarki probujajočega in oživljajočega pomladanskega solnca. S hrepenenjem, kakor bi zrl v izgubljeni raj, gledam tja nazaj na mladostne dni z njihovo veliko srečo in z njihovim srčnim mirom.

In tedaj se mi v duši bude spomini na nekdanje dogodke in na osebe, ki so mi nekdanj bile blizu, ki so bile nekdanj drage mojemu srcu. Mnogi izmed teh le sicer stopajo po življenja pestropisanih stezah, a njihove poti se vijejo daleč strani od moje. Druge je že preveč utrudila in potrla dolga hoja: legli so in usnuli, da se odpočijejo do pričetka večnosti . . . In tako stojim sedaj osamljen na poti, vijoči se navkreber k daljnim ciljem. A na tej poti čestokrat postojim, se ozrem tja nazaj ter se spominjam solčnih mladostnih dni.

Izmed onih, ki jih je v nežnih otroških letih prav posebno ljubila moja duša, se brž najčesče spominjam Skuhalovega strička Matijca.

Da bi za onih časov minil dan, ne da bi ga videl — ej, bilo bi mi bridko in težko. A tudi striček Matijec je imel mene izmed vse vaške mladine najrajši. Smel sem jezdit na njegovih kolenih, mu kuštrati lase, mu sukati brke, se iz srca smejati njegovemu gospo-skemu klobuku ter mu tlačiti tobak v pipo. Izmed vse vaške mladine sem smel to le jaz, in na to sem bil zelo ponosen.

Ko sem se začel zavedati pameti in sem ga spoznal, je bil že prileten. Oblečen je bil kmetiško in dovolj slabo. Le klobuk je nosil vedno gosposki, trdega namreč. Nekdaj je bil učitelj: gosposki klobuk je bil še nekak spomin in ostanek izza one dobe.

„Matijec je videl nekdam lepše dni,“ sem često slišal govoriti očeta, če so se menili kaj o stričku.

In res so morali biti lepi dnevi, ki jih je nekdam preživel Matijec. Ko je včasih tako v nedeljo popoldne ali pa ob deževnih delavnikih prišel k nam v vas in mu je oče prinesel ročko ljutomeržana, tedaj se je striček razgrel. In dasi sicer redkobeseden in molčeč, se je razgovoril. Refren vseh njegovih govoric pa so bile besede: „Da, v onih lepih časih, ko sem bil jaz mlad in še učitelj!“

A sedaj je bil že star in v novo žolo menda ni več prav sodil. Upokojili so ga z malo pokojnino, in sedaj je živel pri bratu na selu.

Še tedaj, na stara leta je striček Matijec posebno ljubil knjigo. Skoro vedno je posedal pod jablano pred hišo ter bral. A čudežne reči je moral včasih brati — vsaj meni se je dozdevalo tako. Včasih se je

namreč med čitanjem hipoma zagledal nekam v daljavo ter se za dolgo zamislil.

Spominjam se, da sem večkrat sedel ob njem, ko se je tako zatopil v misli. Čakal sem, da se ozre name, me s trdo roko poboža po licih, mi pogladi razmršene lase, ali pa mi puhne gost oblak dima v obraz, ki me je vedno tako dušil, kar se je strčku zelo dopadalo.

Čakal sem in čakal, a glej, nič in nič. Strček strmi tja v daljavo, kakor bi videl nekje nekaj izrednega. Gledam v isti smeri kakor on, a nikjer nič ne navadnega.

„Strček, kaj pa mislite?“

Kakor bi ga zbudil iz sna!

„Ej, glej ga knofa, kaj pa tebe to briga!“

„Ker tako nekam gledate. . . Kaj pa vidite tam?“

Jaz ničesar ne vidim.“

„Gore gledam.“

„Ah, gore. — Ne res, tiste tam, ki se ob njih svet končava?“

„Da se konča? Nič se ne konča.“

„Kako da ne, saj vendar vidite, da se poveza tamkaj nebo na zemljo.“

„In zato se tamkaj svet konča! — Glej ga modrijana!“

„Mora se, kaj ne, strček? Naš Tonček sicer trdi, da, če se pride tja k tisti gori, je nebo spet tako visoko kakor tukaj pri nas. A to ni res, kaj ne, da ne, strček?“

„Res, res.“

„Torej tam ni konec sveta?“

„Ne.“

„A kako to? Kaj pa je torej tam za goro?“

„Spet svet kakor tukaj: njive, polja, gozdovi. In dalje spet gore.“

„Spet svet in spet gore? — A kje pa je potem konec sveta?“

„Nikjer!“

„Kako: nikjer? Nekje vendar mora biti.“

„Ne.“

„Ah!“

To me je povsem iznenadilo in prav potrló. Tega nikakor nisem mogel umevati. Nekaka laž se mi je zazdelo, kar vidim pred seboj, da se namreč daleč tam ob gorovju svet končava. Ta prevara me je bolela.

Striček je gotovo opazil moje razočaranje in mojo bol. Zato je menil:

„No, nič si ne beli glave: tam nekje za deveto goro je konec sveta!“

„Za deveto goro!“

Nekako odleglo mi je. „Za deveto goro“ — to je vsaj nekaj. Saj sem vedel, da se je striček le šalil trdeč, da svet nikjer nima konca in kraja.

„A daleč mora biti to: za deveto goro — kaj ne, striček?“

„Daleč! Ne prideš lahko do tja.“

„In Vi — ali ste bili tam?“

„Ne.“

„Morda pa Valentov Ožbe, ki je bil pri vojaki in v vojski?“

„Menim, da ne.“

„Čudno. To mora res biti daleč.“

Odtedaj se nisem mogel več iznebiti misli na deveto goro. Vedno me je vznemirjala: kje pač je ta gora, če že stari Ožbe, ki je baje videl največ sveta, ni prišel do nje. Kje pač je?..

Kmalu potem sem spet sedel pri stričku. Pravil mi je neko storjico. Komaj jo je dopredel do konca, kar se zagleda v daljavo, onemi in razmišlja. Gledal sem ga, gledal... „Ej vem, kaj misli striček...“ Tudi jaz sem se zagledal v daljavo ter se pogreznil v razmišljanja o predmetu, ki me je zadnji čas najbolj zanimal... A striček je predolgo molčal.

„Kaj ne, striček, da mislite na deveto goro?“

Spominjam se, da se je Matijec zavzel, kakor bi mu povedal kaj nenavadnega. Nekaj časa me je molče gledal, potem pa menil:

„Ne, o onem razmišljam, kar je za deveto goro.“

„Za njo? — Ali je tam tudi še kaj?“

„Je, je.“

„Ali kaj, striček, ko pa je tam vendar kraj sveta?“

„Sreča, fante! — sreča je še za njo.“

„Sreča? Kaj je to?“

A striček je molčal ter me gledal nekako čudno, kakor dotedaj še brž nikdar.

„Čemu mi ne poveste, striček? Ali ste hudi name?“ — In laskaje sem mu gladil osivele brke. —

„Striček, dajte, povejte no: kaka sreča?“

„Tega še ne razumeš. Nekoč boš morda razumel, morda jo tudi našel.“

„Kako jo bom našel, ko pa je deveta gora tako daleč! In kaj ne, da je težko priti do nje?“

„Težko, v resnici.“

„In zadnjič ste rekli, da še niste bili pri njej. Torej tudi sreče niste videli?“

Striček se je spet nasmehnil. A tudi ta smehljaj se mi ni dozdeval tak, kakor se je striček sicer smehljajal. Tedaj tega usmeva nisem umeval. A pozneje sem ga v življenju videl čestokrat: tako bolno in trpko se

smehtljajo ljudje, ki zró pred seboj srečo v očeh, v srcih in v dušah drugih, a sami je v sebi ne čutijo...

„Povejte, striček, ali je res niste videli?“

„Pač, nekđaj oddaleč. A dosegel je nisem.“

„Seveda, ker je tako oddaljena. Kdo bi mogel priti do nje!“ —

Povest o sreči za deveto goro je bila zame spet uganka, ki mi je bila venomer v mislih... „To mora biti res nekaj čudežnega.“

Doma sem govoril o tem s starim hlapcem Tinetom. Tudi tega sem imel prav rad. Ko je namreč gñal zvečer konje na pašo, me je čestokrat posadil na staro sivko, da sem jezdil z njim. In tega mu nisem pozabil.

A Tine se je moji povesti o sreči za deveto goro smejal. „Ta stari Matijec, kaj vse deci pripoveduje! Vedno tiči v knjigah, in to mu pamet meša.“

Take besede Tinetove se mi nikakor niso dopdale. A tolašil sem se: „Tine ni študiral. Ne zna ne pisati ne brati in zato takih reči ne razume.“

Tudi bratoma in vaški deci sem z ognjem in z zanosom pripovedoval o deveti gori in o sreči za njo. Da je kje deveta gora, to so mi verjeli. A ono o sreči jim ni šlo prav v glavo. „Kaj bi naj to bilo!“ — Da, kaj, tega sam nisem vedel — „Vsekakor nekaj čudovitega.“ — Smejali so se mi. A jaz se za to nisem menil: vedel sem, da me zavidajo, ker mi je striček Matijec razodel to nenavadno skrivnost...

. . .

Odtedaj se je brž vse moje mišljenje in hrepenenje sukalo o deveti gori in o tistem, kar je za njo, o sreči. Če sem videl koga, da se je zamislil, takoj

sem vedel: „Aha, o deveti gori razmišlja in o sreči za njo.“ Če sem opazil koga, da se je zagledal v daljavo: „Glej ga, deveto goro išče. A ne boš je ugledal: daleko je, daleko. . .“

In sam sem včasih posedal kje po cele ure, zrl zdaj v visokoobočno nebo, zdaj v sinjo daljavo ter tuhtal: „Ali mi bo pač kdaj mogoče priti do devete gore in do sreče za njo? A menda težko, ker še nihče iz naše vasi ni prišel tako daleč, niti stari Ožbe ne. Ej daleko mora biti to, daleko!“

A kako rad bi videl to goro in tisto, kar je za njo: srečo! . . . In tako se je že za tistih dni porajalo v moji duši ono veliko hrepenenje po sreči, ki ga nosim s seboj vse dni svojega življenja.

Kakor sedaj spoznavam, je bilo tedaj to moje hrepenenje le iluzorno, ker sem tedaj nosil srečo v sebi. Le vedel nisem za njo. Dandanes je to hrepenenje pač realno; a ostalo bo brž neutešeno do konca mojih brezsolnčnih dni. . .

* * *

Približno dva meseca pozneje je striček Matijec zbolel. — V nedeljo popoldne ga je šel oče obiskat in je mene vzel s seboj.

Striček je ležal v zadnji sobi. Brž ko sem ga zagledal, se mi je zazdelo, da je obraz njegov ves drugačen kakor poprej: ves suh se mi je dozdeval in še bolj resen.

Z menoj striček ni govoril. Le dvakrat, trikrat me je pomeril z dolgim pogledom. Tudi z očetom je govoril malo in tiho. Spominjam se, da ga je oče tolažil, češ, da kmalu ozdravi. A dozdeva se mi, da striček na to ni odgovoril. Ko sva se poslavljala, je dal tudi

meni roko. „Priden bodi!“ — mi je dejal s tihim, počasnim glasom. V srcu me je nekaj zbolelo: sklonil se bi nad njegovo roko, jo poljubil ter gorko zaplakal!

Zunaj pred hišo sta se oče in Matijčev brat, stric Janez, še nekaj časa menila. Spominjam se, da sta govorila, da ni upanja in da bo trajalo kvečjemu še nekaj dni. A jaz sem vse to poslušal le napol in tudi umeval nisem vsega — —

Drugi dan proti večeru sva s hlapcem Tinetom sedela na trati ob studencu. Tine je popravljaj grablje: bil je ravno čas košnje. Jaz pa sem ga gledal ter ga izpraševal o tem in onem. Kar prihiti izza ogla sestra, ki je malo poprej odšla nekam v vas. Kam gre, je nisem vprašal. Hiteča mimo naju, vikne: „So že mrtvi.“

„Ah“ — je mrmral Tine ter za hip prenehal z delom — „to pa je šlo naglo.“

Besede sestrine in začudenje Tinetovo me je nekako preplašilo in užalostilo. Nisem še umeval vsega, tudi skrivnosti smrti same še pač nisem popolnoma umeval, a čutil sem vendar, da se je zgodilo nekaj izrednega in da se to kolikor toliko tiče tudi mene. „So že mrtvi... kdo?“ — sem brž pomislil. „Tine, ali so Skuhalov striček...?“ Nisem izgovoril stavka do konca.

Tine je zamišljeno pokimal: „Da, stric Matijec.“ Omolknil sem. Začutil sem, kako se mi oči ovlažujejo, ustnice pa mi strepetavajo ter se nabirajo na jok.

Tine me je postrani pogledal.

„Ej, glej ga, kaj boš to! — Stric so le šli za deveto goro iskat sreče.“

A to me ni utolažilo. Ne, še bolj me je užalostilo.

„Za deveto goro! In mene niso vzeli s seboj!“

„Norček!“

Bilo mi je neizrečeno težko. Kaj takega od strička Matijca res nisem pričakoval!

Vstal sem, šel za hišo, legel v mehko travo ter gorko zaplakal — ker so šli striček za deveto goro, kjer bodo videli ono čudežno srečo, in mene niso vzeli s seboj. . .

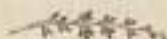
Ko sem se nekoliko umiril, sem se tolažil z mislijo, da se striček nemara prej ali slej vrnejo ter mi potem kaj več povedó o oni sreči. A to upanje me je varalo. Mnogo in mnogo vode je poteklo po potoku ob vasi, a strička le ni bilo. Deveta gora, ki je sreča za njo, mora biti res daleč, daleč. . .

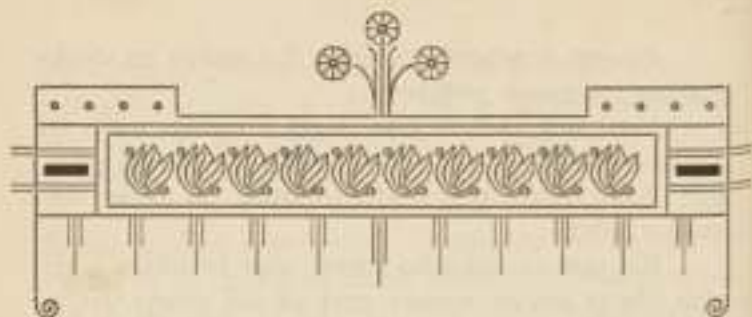
Polagoma pa sem se privadil misli, da so striček vobče ostali za deveto goro ob oni meni neznani sreči. In zato sem dal slovo tudi upu, da kdaj kaj več izvem o sreči.

•

Odtedaj sem preblodil že mnogo sveta, a nikjer nisem mogel zaslediti one devete gore, ki je sreča za njo. Tudi večina onih, ki sem jih izpraševal o njej, ni vedela, kje da bi bila. Nekateri so menili, da je to vobče le bajka. . . Kaj če bi knjige stričku Matijcu res zmešale glavo, da je nekaj domneval, česar vobče ni! . .

A nemara poznate vi deveto goro. Nemara ste bili kdaj za njo in ste videli tam ono čudovito srečo. Če ste jo res našli in videli, pri Kristusu križanem vas rotim in prosim, povejte mi, kaka da je in kje jo najdem. Pokažite mi pot, in če treba, romam k njej čez devet deročih rek, čez devet žgočih puščav in čez devet širnih morij. . . Dajte, povejte — pri zveličanju vaše in moje duše, usmilite se in povejte!

III.

Cilji našega hrepenenja.

1.

„Kje sem?“ — se je vprašal Silvester Potočnik, ko se je na trdi, nekoliko rosnih klopici prebudil iz kratkega in težkega sna, podobnega oмотici. Vzbudile so ga tice pevke, ki so navsezgodaj oživile log. Napol zaspano je pogledoval okoli sebe ter se čudil, da je spal v gozdu. Pomisljal je, in megla, ki mu je v prvem hipu po vzbujenju krila preteklost, se je polagoma dvigala, trgala in izginjala. Pred seboj je zazrl golo in trdo istinitost, in srce mu je zadrhtelo v boli in bridkosti.

„Berač — brez doma — brez strehe...“

Nad njim so cvrčale tice z veselim glasovi.

„Svoja gnezda imajo... A jaz? Meni so raztrgali gnezdo — brez strehe — brez doma!“

Obležal je še na klopici, ki je prespal na njej noč. Motne in žalobne oči so se mu uprle v gosto zelenje nad klopico, v duši pa so mu vstajali dogodki zadnjih časov.

Spominjal se je:

Pred štirinajstimi dnevi ga je dr. Zajec odpustil iz službe, pred tremi dnevi pa mu je gospodinja odpovedala stanovanje.

Dva meseca ji namreč že ni plačal stanarine. Tolažil jo je vedno, da kmalu kmalu dobi denar od odvetnika. A v resnici ničesar ni pričakoval od njega. Jemal je plačo po tedne in po štirinajst dni naprej; zadnji čas pa mu doktor vobče ničesar več ni hotel dati. Vedel je pač, da je denar Potočniku le v pogubo. Ko ga je imel, je posedal v gostilnicah, prihajal prepozno v pisarno ter v njej posedal cele ure, ne da bi kaj delal. In navrh mu je že itak odpovedal službo.

Pri izstopu mu je iz usmiljenja podaril petak, dasi je bil Silvester še njemu dolžan. A tudi tega petaka seveda ni dal gospodinji...

„S čim pa se naj živim?“ — Ker so ga po mestu poznali izgubljenega človeka, ni dobil druge službe. In ko je vdova Železnikarjeva videla, da nima ne službe ne denarja ne upanja, da spet dobi kje delo, mu je odpovedala stanovanje.

Silvester je menil, da ženica ne misli tako resno. Isto je storila že večkrat poprej, a navsezadnje jo je vendar pregovoril in omečil, da ga je pustila v sobici. A sedaj ji je v resnici zakrknilo srce: ko je Silvester proti večeru po odpovedi prišel domov, ni bilo več postelje v sobi.

„Kako pa to, gospa Železnikarjeva — kam pa ste posteljo spravili?“

„Na dvorišču je; prezračiti jo je treba.“

„Na dvorišču? In vendar že gre na večer. Ali menite, da bom na dvorišču spal?“

„Kaj meni mar, kje spite! Pri meni več ne morete: sobo je najel že drug gospod, ki pride koncem tedna.“

Silvester se je vznemiril . . . „Glej jo, res me hoče vreči na ulico! Kak vrag jo je vendarle obsedel!“

Pomislil je, kam da naj gre. Pogledal je skozi okno: zunaj se je mračilo. Postalo mu je neprijetno ob misli, da bi moral brez strehe in brez doma v noč.

„Lehko Vam reči: Spite, kjer hočete! Vi ležete brez skrbi v mehko posteljo v svojem domu, a kam naj ležem jaz? Ali naj grem in zaspim sredi ulice, da me pobero stražniki ter me zapro kakor vagabunda?“

Gospa Železnikarjeva ga je z dvoumnim pogledom pomerila od nog do glave.

„Aha, moje obnošeno obleko gleda ter misli: Saj si vagabund.“ — In postalo mu je žal, da je izrekel to nelepo besedo sam o sebi. Na lice mu je legala tiha bol, pomešana z zlovoljnostjo.

Gospa Železnikarjeva je skomizgnila z ramami: „Saj sem rekla: Mene vse to nič ne briga.“

Segel je po klobuk, da odide. A sponnil se je, da ima le nekaj novcev v žepu. Premagal se je ter požrl gnev, ki mu je silil v grlo.

„Res, nič Vas ne briga . . .“ Stopil je k oknu, se z obema rokama oprijel za polico ter naslonil čelo ob steklo.

Gospodinja je videla njegovo bol in pogled ji je postajal mehkejši.

„Naj bo, nocoj še, a nadalje ni mogoče.“

Šla je ter poklicala sosedo. Prinesli sta posteljo v sobo ter jo spet pripravili. Tudi Silvester je pomagal.

„A kakor sem rekla: Nocoj zadnjikrat — soba je že oddana . . .“ je gospa Železnikarjeva odhajaje še enkrat omenila.

„Da še vsaj nocoj!“ — Silvester se je natihem vzradostil. . . „Jutrajšnji večer je še daleč.“

Drugi dan je po mestu iskal službe. Vse pisarne in urade, ki jih ni že zaman obiskal, je obhodil, a nikjer ni bilo zanj mesta. Proti večeru se je ves utrujen vrnil h gospe Železnikarjevi.

A tudi ta večer ni našel postelje v sobi.

„Saj sem rekla: Snoči je bilo zadnjikrat.“

„Torej naj res grem na ulico spat?“

„Kamor hočete, gospod Potočnik. Jaz Vam vse leto ne morem dajati stanovanja zastonj; sama sem uboga.“

„Kako laže! Skopa je in lačna denarja,“ je pomislil Silvester ter jo pomeril z neprijaznim in upornim pogledom.

„Saj ničesar ne zahtevam zastonj. Brž ko spel dobim službo, Vam vse plačam.“

„Vi in Vaše službe! Saj nikjer ne ostanete.“

„S kako pravico mi to očita?“ — je pomislil Silvester. Začutil je, kako se mu v srcu budi žaljeni ponos, pomešan s trpkostjo in gnevom... „Kakor bi bil berač ter jo prosil vbogajme!“

„Dobro, pa grem.“

Šel je in gospa Železnikarjeva ga ni poklicala nazaj.

Prišel je na ulico; a ni vedel, kam naj grene — bil je brez doma. Postal je in pomislil, ali naj gre kam v znano gostilno. A denarja ni imel: opoldne je izdal zadnje novce za kosilo, le za eno smodko mu je še ostalo. In iti, piti in jesti in nazadnje prositi, naj ga za plačilo počakajo — ne, tega ne. Enkrat je danes prosil in pri tem so ga ponižali, kakor bi ga oklofutali. Ali se naj dá teptati in blatiti še enkrat? Hrbet njegov je bil sicer že vaje udarcev, a srce se mu je ob njih vendarle krčilo in v lica mu je silila kri.

Njegova duša, nekdanj tako sanjava in nežna, mu dolgo ni mogla postati tako topa kakor hrbet.

Krenil je iz mesta. A hodil ni po širokih in svetlih in šumnih ulicah. Vedel je, da bi tam slišal glasen govor in vesel smeh: tam hodijo srečni ljudje, ki s polnimi želodci in brezskrbnimi mislimi stopajo svoja pota. Zavil je v ozke in mračne ulice. Tam hodijo prebivavci mršavi od glada in sključen od udarcev, ki jih dobivajo od usode in od ljudi. Plašno se ti odmikajo in če morajo mimo tebe, te pogledajo preplašeno in proseče. Če pa koga srečaš, ki stopa drzno in z glavo pokoncu, veš, da je tudi ta gladen in da glad dela njegove korake trde in njegove oči drzne. A tebi njegova drznost ne škoduje — tudi ti si gladen in ničesar nimaš, česar bi se oni polakomnil. . . „Tukaj sem med svojci“ — si porečeš in speš mirno svoj pot. . .

V teh temnih ulicah z umazanimi hišami in z nezdravim zrakom je Silvestru res nekoliko odleglo: tukaj je čutil sebi sorodna bitja.

Prišel je iz mesta. Na prirodo je legal večer. Črez polje so se že razgrnile sence. Na vrhovih vitkih topolov, stoječih v dveh dolgih vrstah ob potu, so trepetali zadnji solčni žarki. V daljavi so gorele v rdečem plamenu gole čeri gorovja. Nebo je bilo na zahodu oblito s krvjo. . . A luč v vrhovih topolov je ugašala — kakor bi svetli žarki prestrašeni bežali pred Silvestrom in pred temno boljo, ki jo nosi v srcu. Plamen na gorovju je vztrepetaval, bledel in ugašal; sive skale so se pogrezale v globoko zamišljenost in večerni mir. Kri se je odtekala z nebeškega svoda — ves neskončni vsemir je postajal hladen in mrk.

Silvester je krenil na polje. Vedel je, da tam ne srečuje šetavcev: bilo mu je zoprno, gledati zado-

voljne, pazne obraze starikavih matron in izsušenih gospodov in od sreče se topeče oči zaljubljenih mladih parov... Po samotnih stranskih pešpotih je polagoma stopal med njivami. Daleč naokoli ni videl nikogar; z njim sta šla le njegova žalost in čut popolne osamelosti in zapuščenosti.

Nad prirodo se je polagoma razprostirala noč s svojim mirom in s svojo tišino. Ozračje je bilo mirno in mlačno. Nad poljem se je zibal duh lanu in konopelj.

Silvester je začutil glad. V dolgih požirkih je dihal v se mlačni zrak in vonj lanu, konopelj in žita. A to mu gladu ni utešilo.

Stopal je dalje in dalje med njivami. Na pot ni več pazil, šel je, kamor se je zljubilo nogi, karor je šla pred njim kaka napol nejasna misel, ki je hitela nekam brez določenega cilja. Čim bolj se je oddaljeval od mestnega šuma, čim globlje je zašel v sanjajočo prirodo z njenim tihim mirom, tem mirneje mu je utripalo srce.

„Glej, ali ti ni vsa priroda dom? In poglej jo, kako je velika in prostrana: izgubiš se v njeni neizmernosti! Čemu ti potemtakem tesna sobica? Glej, tukaj si kakor dete na prsih materinih, nihče te ne odtrga in ne prežene z njih.“

Pri srcu mu je postajalo lažje. — A hoja in glad sta ga utrudila. Pozno v noč — gotovo je šlo že na polnoč — je prišel v mestni log. Ob stranskem potu je legel na klop... „Semkaj nihče ne zablodi in me ne moti.“ Ko je mislil to prijetno misel, je že napol dremal.

— „Dà, kakor tica, ki so ji raztrgali gnezdo“ — je Silvester govoril sam pri sebi, ko se je po kratkem spanju prebudil. Zamislil se je v te dogodke ter se

spomnil svoje trpke usode. In bilo mu je, da mora glasno zalhteti. A bol njegova je bila pretežka; pogreznila se mu je pregloboko v dušo, da bi mogla privreti na dan ter se izliti v olajšujoče solze.

Dasi mu je bilo hladno, je še obležal na klopi. . . „Kam hočem?“ — Zanj ni bilo več nobenega pota, da bi stopil nanj krepko, brez strahu in v zavesti, da ga vede k določenemu cilju. . .

Z napol zavzetim, napol obupnim pogledom se je ozrl okoli sebe. „Glej, okoli mene je dan, a vendar ničesar ne vidim. Čemu sem odprl oči, čemu se mi niso zaklopile na veke?“

Med vejami in med listjem so kapljali v gozd solnčni žarki ter padali na rosnih mahih. Kakor velika zlata kaplja se je zalesketalo zdaj tu zdaj tam. . . Treba bi bilo iztegniti le roko, pobrati to zlato ter se oboogatiti z njim — a glej zopet le prevara: malo še trepeti pred teboj in ni ga več. Duša Silvestrova si je zaželela biserov in bogastva, a roka mu je počivala leno pod glavo. Ni je iztegnil po zlatu, ker je vedel, da cekini in biseri in bogastvo niso delež njegovega življenja.

Navsezadnje je vendar vstal, da ga kak zgođen šetavec ne najde tukaj ležati. Ko se je dvignil, je komaj stal pokoncu. Čutil je, da mu je glava težka in vroča, vse telo pa trudno in kakor pobito.

Ko je stopil iz gozda, so se mu vsipali naproti kakor silna povodenj mogočni valovi solnčne svetlobe. Oči, ki so bile še trudne in zaspane, so ga zaščemele. Za hip jih je zaprl. Zahotelo se mu je, da se vrne v gozd, nekam daleč v njegovo tišino, v najtemnejši njegov mrak, da ga nikdar več ne obsije svetlo solnce. Kaj mu hoče to solnce? Nekdaj je pač ljubil njegovo krasoto in njegovo toploto. A glej, kako tuje mu je

sedaj, malone sovražno . . . „Tako solnce, kakor sije danes, je le za srečne in vesele ljudi.“ Iztegnil bi roke proti njemu ter vzkliknil z Miltonovim Luciferjem: „Kako si krasno in kako te sovražim — ker ne siješ meni!“

Vedel je, da v gozdu ves dan ne more ostati. Zato se je napotil v mesto. S sklonjeno glavo in z napol zaprtimi očmi je hodil pod velikim solncem, ki je trepetalo na nebu veselo in krasno kakor nevesta na prsih ženinovih. Nikamor se ni ozrl. Bolne duše mu danes ni razjasnila priroda, ki ga je prejšnji večer umirila. Ni ga vzradostilo žito zeleneče, kakor zeleni pač v začetku junija, in kopajoče se v morju svetlobe; ne breze, ki so ob poti povešale rosno listje globoko nanj; ne travniki, razprostirajoči se vse tja do mesta, posuti z biserji in demanti.

Vsa ta sprotiletna deviška priroda ob njem je bila radostna, je prekipevala od krepkega mladostnega življenja, je pod poljubi vse obujajočega in oplodujočega solнца drhtela v ljubezni in sreči. . . A zanj ni bilo nikjer radosti in sreče. Ljubezen je v njegovem srcu že odgorela; mračno in žalostno je bilo v njem, kakor če sanjavo katedralo oropajo bogoskrunske roke Najsvetejšega ter zdrobijo in ugasijo večno luč.

Njegovo življenje pa, še mlado kakor rosno jutro ob njem — ali je to še življenje? Ali mu solnce ni že zatonilo, še predno je prav vzšlo, predno je ožarilo in ogrelo njegove dneve, predno je pod njegovo toploto vzkliklo seme sreče, ki je baje zasejano vsakemu v srce, ter pognalo močne kali in razplelo globoke korenine ter se razrastlo v čudežno cvetko? Ali ni vsa ta sreča zamrla v kali, ali ni usehnila že, ko je šele pričela razpenjati svoje korenine po njegovem hrepenenju in mišljenju? V tem semenu ni bilo

življenja, zasajeno mu je bilo v srce s prekletstvom, in zato je usehnilo v kali . . . Sedel bi ob poti kakor na grob ter zaplakal, kakor se plaka ob prezgodnjih grobovih onih, ki smo jih ljubili z največjo ljubeznijo.

Kakor bi še vedno sanjal, je stopal dalje. A ni vedel, kam gre in kam hoče iti. Misli so mu postajale ob vsakem koraku žalostnejše in mračnejše. Nekako medle so se mu, izgubljale stik ter zabredle v daljne nejasne daljave, na neznana pota.

Prišel je v mesto. Ulice so se že prebudile in oživille, okna so se odpirala. Silvester je čutil življenje ob sebi, videl ga je, a v nekakem trepetujočem soju. In čudil se je — napol nezavedno — kakor bi vsega tega še nikdar ne bil videl in kakor ne bi umeval vselega in glasnega življenja.

Malone opotekal se je po ulicah — kakor bi vso noč presedel ob slabi pijači v zakajeni sobi umazane predmestne beznice. Ko je prihajal globlje v mesto, se je hipoma nečesar zbal. — „Kam?“ — je pomislil. Odgovoriti si ni vedel, in prvotnemu strahu se je pridružil nekak sram.

Obrnil se je ter taval nazaj v predmestje. Tam je navsezadnje zašel v neko gostilnico. Gostilničarko je poznal: njen sin je bil pisar kakor Silvester. Prejšnje mesece — po materini smrti — je včasih v največji sili tukaj jedel in pil na upanje. A sedaj . . . Že dolgo ni zašel semkaj.

V gostilni je sedel malone do poldne. Pij brz ni mnogo, kolikor se spominja, ker od tedaj se mu spomini izgubljajo bolj in bolj v somrak in temo. Vobče mu za pitje niti bilo ni. Hrepenel je le po enem: da najde kje kót, kjer sede in odkoder ga ne odpođe, dokler se izpočije. . .

Gostilničarka je že vedela, da je izgubil službo.
„Teško je brez službe —“

Pogledal jo je ves prestrašen. „Ali mi vidi v srce ter ve, kako je težko?“

Gostilničarka je opazila njegov prestrašeni pogled ter se vznemirila. „Méni, da mu kaj očitam.“ Zato je naglo nadaljevala: „A te službe so dandanes borne in težavne. Vem: moj sin je istotako...“

Silvester si je oddehnil: „Ne izpodl me izpod strehe.“ — Pogledal ji je naravnost v oči kakor dete materi. „Dà, težke, gospa Vidovičeva. Človek bi menil: Tako lepo se sedi tam pri mizi, se prepisuje akte in nič ni treba misliti, nič se truditi in ugonabljati. A pogledajte mene — edenindvajset let in kakor starec — potrt, ubit! In kaj menite, kdo me je umoril, he, gospa Vidovičeva? ... Dà, služba... A sedaj še te nimam...“ Sklonil je glavo, se spomnil njenih besed ter tiho pripomnil: „In brez službe je življenje težko.“

„Pogum! Spet jo kje dobite.“

Oči so mu zablestele, a le za hip.

„Bolan sem, gospa Vidovičeva.“

„Vidi se Vam na obrazu; tako ste shujšali.“

Povedal ji je, da nima denarja in da ji bo plačal o priliki. Gospa se ni srdila.

„Če bodete v veliki sili, Vam tuptatam pomorem — po svojih močeh, seveda.“

Silvestru je bilo, da ji mora poljubiti roko ter jo omočiti s solzami. Ni ga veselila miloščina, na to skoro niti mislil ni, vzradostila in premagala ga je misel, da še vendar živé srca, ki čutijo in se usmiljujejo...

Proti poldnevu so prišli v gostilnico trije delavci. Bili so pijani; kričali so in kleli. Silvestra je to vznemirilo in se mu zastudilo. Vstal je, se poslovil pri gostilničarki ter odšel.

Ko je stopil na prosto, je videl vso ulico pred seboj preplavljeno z zelenkastimi valovi. V njih pa so se kresale iskre, kakor bi se rumenile in rdečile čudežne luskinе eksotičnih rib. Hiše ob straneh so se zibale in se mu priklanjale do tal. Zasmeljal bi se od veselja in začudenja, da mu pri srcu ni bilo tako trpko in bolno.

Stopal je počasi in težko. Ni več pomišljal, kam naj gre; šel je naravnost proti stanovanju gospe Železnikarjeve, kakor bi tamkaj še bil njegov dom...

Ko ga je gospa Železnikarjeva zagledala, se je napol začudila, napol razveselila. Že preteklo noč in ves dan je bila nemirna, da ga je izgnala... „Res ne plačuje, a siromak je. Bog vé, kje prebije noč. In ali dobi kje stanovanje? Navsezadnje si v obupu lahko stori še kaj žalega...“

Zato ga ni sprejela osorno in ga ni spet odganjala. Še prav zasmilil se ji je, ko ga je videla stati ob vratih vsega bledega in prepadenega in s sklonjeno glavo, kakor bi se je bal... „Ali je spet preveč pil?...“ Stopila je bliže ter mu pogledala v oči. Iz njih ni gledala pijanost; upirale so se v njo otročje plašno in proseče.

„Ali Vam je slabo, gospod Potočnik?“

„Dà, slab sem in truden.“ — Odgovarjal ji je počasi, kakor bi mu bilo govorjenje mučno, in tiho, kakor bi ga slabost že povsem potrla.

„Siromak, morda vso preteklo noč ni spal, nemara tudi ne jedel...“ je pomislila vdova. A vprašala ga o tem ni, ker bi njegov odgovor lahko bil obsodba njene včerajšnje trdosrčnosti. V naglici je pripravila posteljo.

„Lezite, gospod Potočnik! Prespite se in vse bo dobro.“

Črez obraz Silvestrov je zatrepetal komaj viden smehljač. Hvaležno je pogledal gospodinjo ter napol oblečen legel.

2.

Nenadoma se mu je zazdelo, da se je spet prebudil. Še z nedoločnimi sanjami v duši in z utrujenostjo na vekah se je ozrl naokoli, in oči so se mu polnile z velikim začudenjem.

Ob njem se je na vse strani razprostiralo široko polje, nepregledna in nedogledna ravan. A ta krajina mu je bila povsem neznana. Kjerkoli je odprl knjigo svojih spominov, nikjer ni našel sledu o tem svetu in tem kraju, ki je nenadoma stal v njem.

Tudi se nikakor ni mogel domisliti, kako je prišel v to tujo in neznano krajino. Zato se je še bolj čudil in čudil.

Polje, ki ga gleda ob sebi, ni navadno polje, kakršna so polja njegove domovine. To je morje, ki je utihnilo, zaspalo. Čakaš, da dihne ter nalehko vzdrhti v vsej daljini in širini; a čakaš zaman. Umrla je, okamenela, zato se ne poigra niti z enim valčkom.... Stepa je to, neizmerna in nedogledna. Kamorkoli obrneš oko, glej, vsepovsodi ista enolična ravnina — kakor bi pometel kdo z mogočno roko z nje vsak vršek, vsak holmec in hribček. Nedogledna je in neizmerna kakor misli človeške, velika in brezmejna kakor njegovo hrepenenje: nikjer meje, nikjer ne konca ne kraja, izhajajoča iz neskončnosti in zlivajoča se v neskončnost — neskončnost sama.

Le tam ob desni, glej, se nekaj črni. Nemara je bilo le drevje, a Silvestru se je hipoma zazdelo, da stoji tam v puščini visoke, vitke postave, ki obračajo obraze in oči proti nebu in proseče stegajo dolge roke v višave.

Tudi temu se je Silvester čudil... „Kaj pač stojé tamkaj in dvigajo roke proti nebu?“ Gledal jih je ter se zamislil... „Olej jih, najbrž izgubljeni kakor jaz! Po neznanih potih hodijo, ne vedó, ne kod ne kam, in neba prosijo usmiljenja.“ — Ta misel, dasi sama v sebi grenka, ga je nekoliko utolažila: ni se več čutil tako osamelega.

Zavil je nekoliko na desno: počasi je stopal dalje ter se zaglobil v noč ob sebi. Globoko se je potopil v njeno tišino, v njene skrivnosti. In res je bila to čudežna noč. Ni bila črnotemna — pepelnata je bila in nekako prozorna. Tam daleč v njej se je zdajinzdaj zasvetilo — naglo in kratko kakor soj trenutnega bliska. Včasih je zaplesal v njej lep venec trepetajočih lučic. Silvester jih je videl zdaj tik pred seboj, a malone v istem hipu so bile že daleč na obzoru. Prihajale so naglo kakor nezgoda, odhajale in se izgubljale hipoma kakor sreča in radost. Kaj da so te luči in kaj hočejo, tega Potočnik ni umeval.

In še nekaj čudežnega je čutil v tistem miru te noči: kakor bi plule tik nad njim ali stopale tesno ob njem velike skrivnosti, globoke in nerazjasnive kakor skrivnosti apokaliptiške.

Čutil jih je vsepovsodi. Kamorkoli je posluhnil, od vseh strani so se zgrinjale ob njem. Vstajale so iz zemlje, ki je stopal po njej: nemara so tisočletne misli matere zemlje? Nemara njene želje, njeno hrepenenje po sinjih višinah, ali odsev njene materinske ljubezni? Plavale so nizdol iz neba, ki se je v neizrazljivem veličastvu bočilo nad njim. Ali so tihi vzdih neba, ali njegove čudežne sanje? Prihajale so iz nedoglednih dalj. Ali so pozdravi neznanih svetov, ali njihovo kopnenje po zemlji ali po nebu, ali toga

njihove osamelosti in zapuščenosti v neizmernih sferah vseмирskih . . . ?

In kakor tudi one ne bi poznale cest in potov, so sledile njegovim stopinjam. Kakor da nikjer ne bi imele doma, so šlele v njegovo srce, trkale nalahko in tiho na njegovo dušo, naj jim odpre in naj jim da v njih dom in utočišče.

In Silvester jim je odpiral na stežaj. Dasi jih ni poznal in umeval, jim je radovoljno dal prostora. In vstopile so vanj, obenem pa se je on potapljaj in pogrezal v njih. . . Uganke ob njem, in on sam si je bil uganka! Zato se je izgubljal v njih, obenem pa je pozabljal vsega, kar je bilo za njim.

Kar je nenadoma na levi zagledal veliko človeško postavo. Naglo je prihajala bliže. Silvestru se je zdelo, da se stepa oži in manjša pod prišlečevimi koraki, za njim pa se spet veča ter polni ves širni svet.

Silvester se ni mogel še niti prav začuditi, kar je tujec stal že ob njem. Bil je mož visoke, plemenite rasti. Obraza je bil lepega, a zelo resnega. Silvestru se je zdelo, da ga ta resnoba dela starejšega, kakor je res. Glavo mu je pokrival širokokrajnat klobuk, izpod katerega so se sipali bogati plavi lasje. Dolgo valovito obleko — raševo obleko meniha — je imel ob ledjih prepasano; na lanenem pasu mu je visela školjka, na prsih pa se mu je lesketal dragocen križ. V roki je držal dolgo romarsko palico.

Silvester je zavzet gledal tujca, kar tudi ta upre svoj pogled vanj. Potočnik je ob tem resnem, dasi ne strogem pogledu nehote vztrepetal. V srcu je začutil nekako boleost, kakor bi mu žgoči žarki posvetili v njegove globočine in mu tam hipoma in jasno razsvetlili vse davno pokopane skrivnosti.

Postalo mu je težko in tesno. Tajen strah je hipoma legel na vse njegove misli. Da ga ne bi zadušilo, je moral dati srčni tesnobi odduška.

„Kam, častitljivi oče?“

„Romam.“

„Romaš?“ — Silvester se je vzradostil. Hipoma mu je bilo vse jasno: zakaj da je v tej čudežni noči tukaj in zakaj da so mu ti kraji tako tuji.

„Romaš? Glej tudi jaz romam. . .“

Hotel je še povedati, kam da roma. A hipoma je umolknil. Nemo in vznemirjen je zrl predse tja v daljavo: daleč se pač razprostira pot pred njim, a kam ga vede, kje je konec in kaj je cilj njegovega romanja, tega se nikakor ni mogel domisliti. . .

„Pa potujeva skupaj.“

Glas tujcev je bil mehek in mil. Silvestra je umirjal s čudežno močjo. Tudi pogled tujcev se je ublažil; njegova milina je ublaževala tudi Potočnikovo razburjenje; tesnoba je izginjala iz srca Silvestrovega.

„Dobro, pojdeva skupaj. . . A odkod prihajaš?“

„Oddaleč.“

„Ne mara določno povedati, odkod“ — je pomislil Silvester. „A morda mi pove, ko se bolj spoznava.“

„In kdo si?“

„Saj vidiš mojo obleko: menih.“

„Vidim. Torej: menih in romar. . . A jaz. . .“

Povedal mu je, kdo in odkod; le tega ne vé, kako da je prišel sem. . . A sedaj ga tudi to ni več posebno vznemirjalo. Bil je ves radosten, da je našel sopotnika in da ima nekoga, ki se more porazgovoriti z njim. Tako vsaj nekoliko izpolni ono veliko praznino ob sebi in v sebi samem.

In še nekaj je začutil v sebi. Že več časa je iskal priložnosti, da si olehča dušo vse teže, ki jo je v živ-

ljenju nabremenil na njo. Posebno v zadnjem času, ko se je čutil že nekako bolnega in povsem potrtega in ponižanega od življenja, je večkrat zašel v stranske kapelice mestnih cerkva; in pri tem mu je v duši bolj in bolj zorel sklep, da o priliki poklekne k izpovednici ter vse svoje življenje in vse blodnje in grehe pogrezne v večno molčeči grob duše duhovnikove.

To hrepenenje ga je sedaj popolnoma ovladalo.

„Glej ga, tu ob tebi stoji menih s tihim grobom v duši — položi vanj svoje breme in v veke te več ne bo težilo!“

Postal je, pogledal sopotnika ter menil nekako plašno:

„Ti si torej menih?“

„Čemu vprašaš? — Saj vidiš!“

„In svečenik Gospodov si?“

„Dà, svečenik Gospodov.“

Silvester je povesil glavo ter govoril tiho:

„Ti si svet mož, a jaz grešnik; oba pa sva romarja. A dobro bi bilo, da bi človek romal s čisto dušo. A moja je blatna... Ali mi jo moreš očistiti?“

Vprašaje in s pričakovanjem se je ozrl v meniha.

Ta se je smehljajal.

„Odprì mi to dušo, odkrij mi njene skrivnosti, in očistim ti jo.“

Silvester je vztrépetal veselja. Dvignil je pred tujcem roke kakor k molitvi. Njuni pogledi so se potopili drug v drugega: Silvester je spet začutil žarke menihovih oči globoko v duši... „Pred njim ni nič skritega — vse vé in vidi.“ — A to ga ni več strášilo. Bilo mu je, kakor bi mu žarki pogledi tujčevi dušo ogrevali in očiščevali...

„Vse ti odkrijem. Kakor Bogu vsevednemu se ti izpovem.“

In pod vtiskom zavesti, da spremljevalec itak vse vé in vidi, in gnan od pekoče vesti in v neodoljivem hrepenenju, da odvali z duše težko breme, je razgrnil pred menihom knjigo, popisano z zgodovino izgubljenega življenja in z mračnimi poglavji zmot in grehov.

3.

„Pogledaš mi v obraz, roke mi pogledaš ter nemara misliš: Iz dobre družine mora biti. . . Pogledaš mojo oglodano obleko ter me obžaluješ: Škoda ga, dasi iz dobre družine, zanemaril se je in popolnoma zapustil. . . A motiš se, prijatelj, ker, glej, jaz sem od spodaj, tam prav globoko od doli, iz onih sfer, kjer beda vzame dete pri rojstvu v naročje, kjer ga pomajkanje vzgaja in kjer se mu, brž ko začne čutiti in misliti, pridruži skrb, da ga spremlja korak za korakom vse življenje noter do groba. . . Glej, od tam . . . spodaj sem. Na cesti sicer nisem rojen in ne za plotom, pač pa v temni sobi ob brezsolničnem, vlažnem dvorišču. Solnce mi že v najnežnejši dobi ni sijalo toplo in ogrevajoče; in tudi pozneje mi je sijalo le malokdaj in še tedaj navadno kakor skoz meglo. In ko sem v svoji zmoti iztegnil roko ter drzno hotel uloviti njegove žarke in jih krepko prijeti in ga tako prisiliti, da me obsiplje s svojim zlatom in s svojo srečo — aj, kako so se mi gladko izmuznili. In kako škodoželjno se mi je smejalo, ko sem nag berač, napol otrpel stal pod njim, dvigal s hrepenenjem k njemu pogled in roke. Prijatelj, solncu in solnčni sreči ne verjemi! . . .

A da ti povem vse lepo po redu! — Moj oče je bil precej slabo plačan delavec. . . A, brate, čuj, ali si ti svojega očeta poznal?*

„Poznal.“

„In si ga tudi ljubil?“

„Tudi ljubil.“

„Kako si bil srečen! — Poznal sem pač svojega očeta tudi jaz. A ljubil — odkritosrčno ti povem: ljubiti ga nisem mogel. Vedel sem pač že v najnežnejših letih, da bi ga moral ljubiti. Mati mi je govorila o tem sto in stokrat. A nekaj je stalo med njim in med menoj, kar naju je ločilo in odtuževalo in kar je vzbujalo v mojem srcu skriven strah pred njim. . .“

„Ali ni bil blag mož?“

„Blag?“ — Silvester je pomišljal... „Pač, nekdanj je moral biti blag mož, mati vsaj ga je opisovala tako. Spominjam se, da je tudi za naših najtežjih dni vedno z ljubeznijo in z zanosom govorila o njem. In njene besede so mi tembolj segale v srce, ker sem čutil, da bi ista ljubezen do njega morala goreti i v mojem srcu; a to je bilo hladno. Ko sem že samostalno mislil, se mi je včasih zazdelo ob materinem pripovedovanju, da je oče bil nekdanj sama radost, smehljajoče solnce. Kamor je stopil, je moralo postati hipoma svetlo in veselo. Vsepovsodi je trosil okoli sebe solnčne žarke. A glej, vse to je minilo. . .“

Silvester se je ob teh spominih razžalostil. Pred seboj je zazrl mater, ki je vsakikrat, ko je pripovedovala o oni pomladanski sreči in velikonočni radosti in o sledeči jesenski mrzloti, zlezla popolnoma v dve gubi. Oči so se ji skalile in orosile, zareze ob ustih pa so se ji podaljšale, se začrtale še ostrejšje in bolestnejše.

Ko jo je tako gledal, se mu je vsekdar v srce zasmilla. Vsa teža njene boli je legla tudi nanj, mu obremenila rame, da se je nehote in nevede tudi on sklonil v dve gubi. Trpkost njenega trpljenja je tudi

njemu okalila in orosila oči. Pogled na trpečo ženo, ki jo je ljubil z vso dušo, je njegovemu srcu usekal globoko rano, ki nikdar ni več zacelila, kakor bi bila zastrupljena. Ob vsakem spominu na mater in njeno bridko usodo se mu je le večala, mu močnejše zakrvavela, ga hujše skelela.

Sopotnik ga je enkrat po strani pogledal in tudi molčal. . . „Najbrž umeva mojo bol in dušo mu prevzema sočutje.“ — Topla hvaležnost do tujca mu je napolnila srce. Čutil se mu je še bližjega, odgrinjal je še z večjim zaupanjem pred njim temni zastor od svoje preteklosti.

„Dà, glej“ — mi je večkrat govorila mati — „vse to lepo, veselo in solnčnotoplo življenje je minilo. Ko so pomrli tvoji trije bratci v nežni mladosti, se je vselila v očetovo srce žalost in upornost proti usodi. Bila sva brez otrok — ti si se rodil šele tri leta po smrti nežnega Henrika, ki je umrl zadnji, star pol leta.

Tako je postal najin dom otožen in pust. In tvoji oče, poprej kakor priklenjen na domače ognjišče, ves zaljubljen v dom, se mu je odtuževal, ga mrzel. Polagoma je izostajal, prihajal domov pozno in zamišljen. Videla sem, kako mu dan na dan bolj gine ljubezett do doma, kako odpadajo vezi, ki so ga poprej priklepale name in na tiho družinsko življenje.

A tudi sreča, ki jo je poprej vedno prinašal s seboj ter jo radodarno in bogato trosil okoli sebe in z njo polnil in razveseljeval moje srce, ni hodila več z njim: gotovo, zbala se ga je ter odbežala od njega. Njegovi koraki, poprej živahni in lahki, so bili sedaj počasni in težki. V njegovih očeh ni bilo več prejšnjega solnca in nekdanje svetlobe, na njegovih ustih ne nasmeha in v njegovih besedah ne nežnosti. Ze oddaleč se mu je poznalo, da mu dušo razjedajo

težke misli, ki mu silijo na dan pri vsaki kretnji, ki se javljajo v vsakem pogledu, zvené iz vsake besede.

Ker mu je dom postal pust in prazen, je iskal drugod družčine. Tako je zašel v slabe družbe; duh nezadovoljstva se mu je tu še okrepil. Včasih se mi je zazdelo, da ga uprav upijanja. . . . Na dom si je prinašal knjige ter posedal ob njih pozno v noč. Ob branju se je grabil za glavo, škripal z zobmi, bil ob mizo ter stokal: „Kako nas goljufajo, kako izsesavajo, ti prokleti . . .!“

Tako se je tvoj oče sčasom popolnoma upijal, zastrupil. In v tej pijanosti je začel razkladati čudne misli ali nazore, kakor jih je imenoval. Tudi meni je nekaterekrat govoril o njih, a jaz jih nisem razumevala. Drugi pak so ga umeli ter ga hvalili. To mu je prišlo — postajal je drznejši. A konec — odpustili so ga iz službe. . . .“ — „Tega se že sam spominjam, bil sem star štiri leta.“

Silvestra je prevzemala ob teh žalostnih spominih bolest; glas mu je trepetal in v očeh se mu je zalesketala s silo zadržana solza.

„Tedad se je nastanila pri nas revščina — v bogastvu itak nismo nikdar živeli. Pomisli, prijatelj: tri lačne žolodce naj redi slabotna in bolehná ženska s svojim delom. Navrh je mati šivala skoro izključno le za nižje sloje in je morala čestokrat na plačilo čakati.

Ah, to je bilo življenje! Šivalni stroj je drčal ves dan — enakomerno, da me je čestokrat bolela glava, in otožno, da se mi je srce polnilo z žalostjo in boljo, dasi še vsega našega gorja umeval nisem. In ves dan je mati sključena sedela ob njem — od prvega svita noter do mraka, ko so legale sence po sobi ter zaplesale po šivanju, da sta se igla in nit izgubljali v somraku. Le toliko odpočitka si je privoščila, da

nam je skuhalo borno kosilce in skopo odmerjeno večerjico.

Po večerji je mene spravila v posteljo, sama pa je spet sedla k delu. Dostikrat nisem dolgo mogel zaspati. Tedaj sem jo opazoval izpod odeje. Še sedaj jo gledam pred seboj, kako se globoko nagiblje k šivanju, da ji niti ni mogoče videti v obraz in v oči. Te so ji pač že pešale, a roka ji ni mirovala, ne se utrudila. Le včasih ji je omahnila s šivanjem in glava se ji je malo privzdignila. To se je zgodilo le, ko je oče bil iz doma ali je z zakritim obrazom in zatopljen sam v se in ne brineč se za ves svet sedel na stolcu kje v sobnem kotu . . . Tedaj je pač mislila, da je nihče ne opazuje, in naglo si je obrisala solzne oči. Ali je te solze izvabljala slaba luč ali jih je izplakalo srce, sem se pozneje čestokrat povpraševal. Sedaj menim, da je bilo zadnje.

Spominjam se, da je njen obraz bil v takih trenutkih še bledejši, še prozornejši in da je nekaj kakor čudežna gloriola sevalo iz njega. Sedaj vem: to je bila svetost njenega tihega in vdanega trpljenja.

Kakor v sanjah je nekaj hipov zrla pred se. Hipoma pa ji je pogled šinil tja na očeta, sedečega kje v kotu in zatopljenega v svoje misli, ali pa sem k meni na posteljo. Vztrepetala je, z lic ji je odseval strah. Pač se je spomnila, da zamuja čas ter tako naju oškoduje; zato je vztrepetala. Vso sobo je videla polno reve in bede, pomanjkanja in gladu. Vedela je, da še več preži zunaj ob vratih, da ob ugodni priliki prestopi prag ter se udomači pri nas: zato velika in bleda groza na njenem licu . . . In sklonila se je ter naglo nadaljevala započeto delo.

Dasi sem bil še otrok, so se mi ti večeri globoko zajedli v spomin in v dušo — kakor bi jih

vdolbel v njo z ostrim dletom ali jih vžgal z razbehlenim železom. Nikdar jih ne pozabim, nikoli ne izbrisem iz spomina . . .

Kako ti pač naj povem, kako se mi je ta mučenica smilila! Ko sem jo videl tako vso ponižano in izmučeno, z zaprto in z zamolčano boljo v srcu in z grozo pred temno prihodnostjo v očeh, sem čutil, kako moje srce plaka krvave solze. A te ji niso opomogle, ne je rešile . . . Kaj bi ji pač naj dal v njenem trpljenju v zameno za njeno mučeništvo? Ničesar nisem imel kakor ljubezen. In vse bogastvo ljubezni, ki so ga hranile globočine mojega srca, sem daroval njej.

A oče, meniš? Glej, to je ravno bilo; vso ljubezen sem podaril materi, za očeta ni ostalo ničesar. Nisem mogel drugače. Odkar sem pričel misliti, se mi je dozdevalo in še dandanes sem prepričan o tem, da oče že od začetka tudi mene ni ljubil. V njegovem srcu ni bilo prostora za ljubezen. Grdo sicer nikdar ni ravnal z menoj. Včasih, posebno če sva bila sama, me je celo vzdignil na kolena, mi gladil kodre, božal lica ter govoril nežno z menoj. Njegove oči pa so me gledale jasno in ljubeče.

A to so bili le trenutki. Zdajci se mu je brez vsakega zunanje povoda ob mehkih in nežnih besedah omračil obraz, pogled pa mu je postal mrzel in zlovoljen. Neprijazno me je porinil od sebe ter se vdal svojim mislim. Jaz pa sem se splazil daleč od njega kam v kot ter ga plaho gledal. Kaj mu pač je? O čem razmišlja? — Nisem ga umeval, zato ga tudi nisem tako pomiloval kakor mater. Ob takih dogodkih se je razdalja med nama le širila in prepad, ki je naju ločil, le poglobljal.

In še nekaj je bilo, kar me ni samo oddaljevalo od njega, ampak me naravnost navdajalo s strahom:

včasih sem videl v njegovih očeh trepetati nekak strašen žar. V nobenih očeh nisem dotodaj videl kaj takega, zato sem se bal teh pogledov. Le enkrat sem vprašal mater: „Mamica, zakaj pa oče včasih tako čudno gledajo?“ — Mati se je vznemirila. „To se ti le dozdeva.“ — A ta odgovor ni bil odkritosrčen, ker mi je pozneje sama priznala, da je i ona videla isto.

Po letih sem razumel, kaj je to bilo. Vse njegovo razočaranje, srčni gnev, ki ni mogel prosto na dan, sovraštvo do zatiravcev, žgoči pohlep po osveti — vse to se je zlivalo v eno bolno čustvo, ki se je polagoma razvijalo v blaznost. In odsev te blaznosti je strašil ter me odvrčal od njega, ki mi je dal življenje . . .

Približno po enem letu brezdelnosti in pomanjkanja je oče spet dobil službo v neki fužini. Služba je bila slabo plačana, in še to so mu dali le iz usmiljenja. A opravljal jo je le s težavo; ni bil namreč več zdrav. Sicer pa je bil na novem mestu le malo časa. Črez nekaj mesecev je bolezen, ki je že dolgo prežala v njegovih očeh, prodrla na dan; zblaznel je in odveli so ga v blaznico, kjer je šest tednov pozneje umrl.

4.

Potem je spet mati sama skrbela zame. Udarec, ki naju je zadel, ji je za nekaj časa res potrl vse duševne in telesne moči. Niti delati skoro ni več mogla . . . A ko je revščina prihajala večja, ko je glad glasneje trkal na duri, je oživela in se ojačila; šivalni stroj je spet drdral od jutra do večera.

Tedaj se temu nisem čudil. Šele pozneje sem spoznal, da je delala čudeže. In ljubezen do mene in skrb za mene je bila, ki ji je vrnila moči, jo spet dvig-

nila. Ko se je spominjam zdaj, moram priznati: bila je heroična žena, saj je bila — mati.

Malo pred očetovo smrtjo me je vpisala v šolo. Hodil sem posedat v šolo, domov pa sem prihajal z lačnim želodcem. Mati je delala in skrbela, jaz pa jedel; ob novih vtiskih sem malo premišljeval o najini usodi in o materini požrtvovalnosti.

Čas je tekel. Z enajstim letom me je dala mati v gimnazijo. Sosede in znanke so ji sicer svetovale, naj me da učiti kakega rokodelstva. A za to se ni mogla odločiti . . . „Česa se naj uči?“ — sem jo slišal včasih oporekati sosedam. — „Saj vidite, kako je nežen in slaboten, kakor za igračo. In če v gimnaziji napreduje, bo nekoč vsaj njegova usoda boljša, kakor očetova in moja.“

V teh letih sem pričel resnejše razmišljati o rečeh, ki sem jih videl okoli sebe. Posebno o materi, ki mi je bila najbližja, sem dostikrat razmišljal. Dozdevalo se mi je, da v njenih očeh vedno plaka žalost s skritimi ali zakritimi solzami; poteze ob ustih pa se ji črtajo dan na dan globlje. Brazde na čelu in gubice ob očeh se ji množijo ter se daljšajo in se zarezavajo ostreje.

Ko sem razmišljal o materi, mi je srce vsakikrat napolnila velika boleost, da je prekipevala v njem. Jasnejše in jasnejše sem spoznaval in umeval, da žena neizmerno trpi. In mračni odsev tega njenega trpljenja je padal na mojo dušo ter mi temnil mladostne dni; saj so me z materjo od nekdaj vezale tesne vezi in moje življenje je bil del njenega. — Tako je malo svetlih žarkov solnčilo mojo mladost in še ti so bili bledi; malo veselja se je zasmehljalo v moje srce, in še to je bilo bolno in plaho, kakor bi izgrešilo svoj pot.

Ozračje, ki sem se rodil v njem, je bilo težko in zadušno, vse nežne dni sem zrl ob sebi skrb, dihal v se revščino, poniževanje in trpljenje, kaj čuda, da mi je že za teh mladih dni vso dušo ovladala otožnost. In ta me je odtuževala od sovrstnikov. Saj nas nič ni družilo, nič vabilo drugega k drugemu: moj pot se ni vil pod toplim solncem, ki je sijalo njihovim potom; po mojih stopinjah ni stopala vesela in bogata sreča, ki je sledila njihovim korakom; v moji duši že tedaj ni bilo one brezskrbne radosti, ki je imela svoj lep dom v njihovih srcih; moj smeh ni bil kakor njihov otročji smeh — bil je zamolkel in otožen.

Le enega prijatelja sem imel, ki sem se ga že za one dobe oklenil z vso dušo: knjigo.

Brž ko sem si mogel pritrpati kako urico — navadno tako proti večeru, ko sem dovršil naloge — sem sedel k oknu ali zunaj na dvorišču za drvarnico ter se zatopil v branje. Pred menoj se je odpiral nov svet: neizmerne daljave brez mej in koncev in krajev s stoterimi čudeži in s tisočericimi zagonetkami in skrivnostmi so vstajale pred zavzeto dušo. Srce mi je utripalo kakor skopuhu ob pogledu na svetle milijone; oko se mi je orosilo. Mojim mislim ni bilo nikjer ne meje ne ograje; nikjer ni bilo konca potov, ki so se izprehajale po njih, proste, vzneseno vesele, vsemogočne. Kakor kralj sem stopal po teh potih; ob meni je vsepovsodi bilo bogastvo, v meni pa sreča in veselje. In glej, vsi oni žalostni spomini iz tesne in temačne sobe, iz ozkega in vlažnega dvorišča, vse ono, kar sem brž nekdanj nekje videl ali slišal o revji, o pomanjkanju in skrbi — glej, vse to mi je izginjalo iz misli ter se izgubljalo kakor daven sen...

A na dvorišče je prilezel mrak, kakor bi radoveden prišel gledat mojo tiho srečo. Razgrnil se je

po vsem dvorišču, napolnil ga od zida do zida — mrak je vedno večji. Oči so me zaščemele, nisem videl več brati. Nekaj časa sem še strmel v knjigo ali v kamenje pred se — gledal pa sem le ves zavzet v oni lepi svet, ki sem se v kraljevi mogočnosti in pesniški sreči izprehajal po njem . . . A hipoma sem zagledal pred seboj nizko okno našega stanovanja in v njem blede obraz skrbeče matere, ki je gledala, kje da sem. In bilo mi je, kakor bi me kdo udaril po glavi ter me vzbudil iz krasnih sanj. Čim večja je bila še ravnokar moja sreča, tem trpkejša, tem težje mi je postalo ob prebujenju. Glavo sem naslonil v roko: po licih pa so mi polzele solze ter skrivaj padale na knjigo . . .

Tako sem živel v dveh svetovih. Eden je bil svetel, solnčen, poln edenskega veselja in nebeških radosti; drugi poln mraka in teme, poln težkih misli in moreče otožnosti. Duh mi je romal iz tega v onega. Po enem je hrepenel ter se z radostjo zatekal v njega, drugega se je bal ter se z žalostjo vračal vanj. Ko sem žil v tem, mi je vedno trepetalo v srcu veliko in vroče koprnenje po onem lepem z mehкими sanjami in fantastičnimi prikaznimi. Tako se je spočelo in rodilo ob knjigah moje prvo hrepenenje — hrepenenje po neznanih daljnih krajih z njihovo čudovito krasoto, po krajih, ki govorijo o njih le knjige in jih najde le misel človeška, nikdar pa človeško oko . . . To je bilo hrepenenje nedolžne in v nedolžnosti o nedosežnem sanjajoče duše . . .

5.

V šoli sem dobro napredoval, dasi so mi tudi iz šolske sobe misli dostikrat uhajale v krajine, vse

preplavljene s solncem poezije, v dežele, polne cvetja in veselja. Prirojeni talent, posebno pa ljubezen do matere, sta premagala vse ovire. Brez posebne težave bi se preril skoz vso gimnazijo, da ni mati bolj in bolj bolehal in slabel.

Dostikrat je ležala po več dni in tako naju ni mogla rediti in še ob enem poskrbeti stroškov za moje študije. Sedaj je prišla vrsta name, da vzdignem roko k resnemu delu ter zastavim svoje moči, da nama oskrbim vsakdanji kruh. Tako sem po četrti šoli dal gimnaziji slovo ter postal hlapec: pisar pri nekem odvetniku.

Služba mi je bila breme. Ves dan prepisovati dolge pole suhoparnih aktov, navrh pa prenašati zmerjanje postarnega, bolehtavega šefa in slabo voljo sollicitatorjevo, ej, prijatelj, to ti ni žala. No, bilo je treba jesti: materi in meni. In za kruh požre človek dosti grenkega in pretrpi dosti udarcev. Imej dušo še tako ponosno, za vsakdanji kruh se ti poniža, in hrbet, tudi tako trd in močan, se skloni in se hlapčevsko pripogiba. In četudi veš, da je oni, ki ti daje kruha, komaj vreden, da mu pljuneš v oči, za košček kruha mu govoriš najlaskavejše besede. Studiš se sam sebi, a človeški želodec je močnejši, kakor njegovo prepričanje in njegova čista volja. . . .

Nagnjenja k sanjenju pa mi tudi prašna pisarna ni zamorila. Prišli so trenutki, ko me nihče ni opazoval, nihče me z osornimi besedami priganjal k delu, če je videl, da sem se zamislil. Tedaj mi je roka zastala, pero je umolknilo, moj duh pa se je s suvereno močjo dvignil v lepši svet. Hodil je po belih cestah, ožarjenih z iztočno poezijo. Ob mehkih potih so cvetele lilije s srebrnimi kelih. Ta je sanjaril kakor zamišljena večna luč v mistični katedrali. Oni se nalahno ziba

kakor kristalna kadilnica, ki puhti iz nje opajajoči dim arabskega kadila. Iz tretjega so se mi smehljali naproti vizionarni obrazi dražestnih dev. Pozdravljale so me, klanjale se mi, svojemu ljubljencu, svojemu kralju. In milostno in prijazno sem jim odzdravljaj, ves vesel svoje sreče in ves opojen z njihovo lepoto.

Spet drugikrat so mi prišli trenutki neizmerne moči, pijanega zmagošlavja. Ej, brate, lepi hipi so to, ko naše misli preplavljajo vse stvarstvo, vso neskončnost, si podjarmijo z eno besedo, z eno mogočno gesto ves svet, da ga zreš globoko pod seboj. Ves je ponižan, ves brez moči, ti pa stojiš v svojem zmagošlavju visoko nad njim ter se opajaš s svojo srečo in s svojo močjo.

Dobro je, prijatelj, da nam vsaj naših misli ne morejo vkleniti v težke okove in suženjske vezi, kakor naše roke — kaj ne, brate? — Vem, kaj radi bi jih privezali na konopec, s silo bi jih radi vlekli s seboj. A varajo se, bebeci! Hehe, s svojim denarjem, menijo, da vse premorejo. A glej, mi se tem poskusom smejemo. Naše misli so suverene, nikdar jih ne storé vazalov . . . Te misli, visoke kot nebo, globoke kot morja prepadi, neizmerne kot veselje — ne, ne privežejo jih, ne priklenejo jih nase. Zaman jim govorijo: „Stojte, mirujte!“ — ah, ne ukrotijo jih in ne ublijejo tudi ne — vsaj dokler ne ubijejo naših duš . . . V hipih take ekstaze so vsi svetovi naši in vsi so nam premali. Ha, ali si videl kdaj kje mejo takim mislim in tej navdušenosti?

Včasih, res, sem se sam ustrašil smelosti in neizmernosti lastnih misli. A glej, tudi sam sem jim zaman govoril: „Stojte, mirujte!“ Vzvalovijo v tebi in vsenaokoli tebe, kakor bi se zgrinjali ob tebi valovi večnega, nepreglednega oceana — in nehote se jim

prepustiš. Brez odpora in brez moči plavaš z njimi, se potapljaš v njih. In to so misli, ki te omamijo s svojo veličino, prevzamejo s svojo krasoto, prestrašijo z nezasišeno smelostjo.

V takih trenutkih začutiš v sebi veliko hrepenenje, da zapoješ veličasten psalm, gromeč spev zmagoslavja . . . A glej, prokletstvo, ki je viselo nad vsem mojim življenjem ter hodilo z menoj ob vseh mojih korakih, me je zadelo tudi v tem: moja duša je bila polna najzvočnejših verzov in najveličastnejših pesmi, a življenja jim nisem mogel dati. Hrepenenje je ostalo neutešeno: vse te visoke pesmi so neizpete trepetale in še trepetajo v moji duši . . . A glej, to so le trenutki! Kak nepoklican vsiljenec se s topo in mrzlo roko dotakne srebrnih strun tvoje duše, in v svete njene speve zazveni moteča disharmonija. Hipoma ugasne ves solnčni plamen, in naše misli se iz bajnih svetov vrnejo nazaj v naša trudna srca. Globoko se skrijejo v njih, kakor bi se sramovale, da so prestopile meje domačije, da so zašle na tuje. Vrnejo se domov in doma je vse tako majhno, vsakdanje in pusto. Zato obujajo kes ter se vse žalostne vdajajo pokori . . .

Tako je bilo vselej, ko so zaškripale dveri in je vstopil šei ter se mrzlo ozri name: v meni je postalo pusto in neveselo, kakor bi hipoma na nebu zatemnelo solnce in bi se nad pisarno zgrnila mračna tema.

Roka se je mehanično spet gibala, a bila je težka in okorna. Pero je hitelo po papirju, a oko je le na pol videlo in razločevalo črke pred seboj. Opajalo se je še s krasoto, ki jo je ravnokar gledalo in ki ga je malone oslepila.

Brate, težki so taki trenutki, ki pahnejo človeka iz nebes v pekel! In takih je mnogo v življenju. Po njih je

tvoja duša še nemirnejša, še nesrečnejša. Koprnenje po solncu in po svetlobi in po pravljичnih deželah z njihovo fantastično lepoto postane še večje in močnejše... A veš, da je vse to tako daleč, da je poť do vsega tega na veke zabranjen; in tvoje hrepenenje se izliva v žgočo bol.

In glej, brate, tudi zavoljo tega, ker nikdar in nikjer nisem mogel utešiti svojega hrepenenja, moje življenje ni bilo prijetno, ne solnčno in ne cvetno.*

Silvester je vzdihnil ter povsíl glavo. A takoj se je spet vzravnal pokoncu. Oči so mu plule v daljavo, v njih je trepetalo vse njegovo veliko in vroče hrepenenje in vsa bol razočaranj in prevar.

6.

„Nadaljuj!“

Silvester se je zdrznil. Začuden je pogledal sopotnika, kakor bi ga šele sedaj opazil. Ta ga je motril spet z resnim in globokim pogledom, ki je prodiral povsem tja dol do najbolj skritih skrivnosti Silvestrove duše.

Potočník je začutil, da se tujčevemu ukazu ne more ustavljati.

„Da naj nadaljujem, ti vse povem? Ah res, saj se ti izpovedujem, častiti oče! Zato ti odprem najsvečejše svoje duše. Pogledj vanje, pogledj vso svetlobo in vso temo, vso krasoto in vso gnusobo in potem sodi...“ Pogledal je sopotniku naravnost v oči... „Vem, ti boš vse umeval in me sodil milostno.“ —

„V pisarni, ki sem stopil v njo po četrti šoli, sem bil štiri leta. Potem sem prišel v drugo, kjer pa nisem bil dosti na boljšem... V tistem času je krenilo moje življenje na novo pot.“ Silvester se je nenadoma spet vznemiril, postal ter vprašal sopotnika:

„Ali poznaš ljubezen?“

Romar se ni ustavil. Polagoma je stopal dalje, gledal v daljavo ter menil malomarno:

„Morda.“

„Torej ne odgovarjaš naravnost? — Umem; ti si svet mož. — Menih si: tvojemu srcu je tuja ženska ljubezen, tvoja duša hrepeni po svetosti, ne po sladkosti ženskih ust. V skrivnosti nebeške se pogrezajo tvoji pogledi, ne v skrivnostne oči dev ... In romar si, morda ... morda romaš že vse življenje. In pri tem nisi imel časa za ljubezen — odvrčala bi te od tvojih višjih ciljev ... A jaz, glej, sem navaden človek z mehkim srcem in sanjavo dušo. Ali se boš potem-takem čudil, da sem tudi jaz okusil sladkost in grenkost ljubezni?“

„Grenkost? Pravijo, da je v njej le sladkost.“

„Pravijo, res! Sladkost in sreča! A to je ravno vprašanje, ali ni to velika zmota, morda največja izmed vseh mnogoterih zmot človeštva.“

„Torej tebe ljubezen ni povsem in za vedno osrečila?“

„Ne! — A poslušaj; vse ti povem.“

Nekdaj sem menil, da zame razun moje mamice ni bitja na svetu, ki bi ga mogel kdaj ljubiti. Vso ljubezen, ki je vzkliła v moji sanjavi duši, sem daroval njej. A z leti sem spoznaval, da mora razun nje nekje še nekaj biti, kar bi bilo istotako vredno moje ljubezni, česar bi se istotako oklenil trdno in krepko ali še krepkeje. V duši sem često in čestokrat začutil neko praznino — posebno po branju raznih knjig. In tedaj sem mogočno zahrepenel po nečem, s čimer bi mogel izpolniti to praznino.

In ob tem hrepenenju se mi je porajala nova misel, oddaleč se je mojemu hrepenenju prikazoval

cilj, ki ga do tedaj nisem poznal in zato ne koprnél po njem.

Res, čudovita je človeška duša in človeško srce! Preiščeš vse kotičke, meniš, da vsakega poznaš z vsemi njegovimi tajnostmi; misliš, da lahko kar zgrneš črez nje zastor ter jih zakriješ za vedno, da nikdar več ne poženejo kal in ne rodé mladik... A nemadoma ti odnekod vstane nova misel, čudežna in smela, da se zavzameš in prestrašiš. Hehe, kotička, ki se je v njem spočela ta misel, se na tihem rodila in na skrivnem presanjarila svojo detinsko dobo — tega kotička pač nisi poznal, kaj? — Menil si: nikjer nič novega, nič nepoznanega, a medtem že raste nova misel, se krepi in ob lepi priliki z veliko močjo in nebrzdano silo šine na dan ter ti povzroči v srcu novo valovanje in vzbudi novo hrepenenje.

To je bilo hrepenenje po ljubezni — hrepenenje probujajoče se mladeniške duše. Spoznal sem: v moji duši že sniva ljubezen ter čaka, da jo kdo vzdrami. Zato sem iskal mehke roke, ki bi se me nežno doteknila, sanjavega pogleda, ki bi s svojim sojem kakor topel solnčni žarek predrl v globino duše, nežne besede, ki bi snivajočo ljubezen vzdramila in poklicala v življenje.

Tako sem večer na večer s svojim hrepenenjem in s svojimi sanjami blodil po ulicah ter iskal „roso mystico“.

Srečaval sem vitke deve z mirnimi obrazi in sanjavimi očmi. Nebrižno so stopale mimo, kakor bi njihove duše spale in bi ne bile njihove misli doma, ampak bi vasovale v deveti deželi. Mirno so hodile mimo... Moje srce pa je trepetalo od pričakovanja, moja duša je klicala njihove duše. A niso slišale: brezskrbno so stopale mimo... Ali ne vidiš, da hre-

penim po njihovi ljubezni? Ali so brez srca? — Nobena roka se ni dvignila, da mehko poboža mojo dremajočo ljubezen. Nobeno oko ni videlo mojega hrepenenja. Nobena usta se niso odprla, da porekó mehko in nežno: „Pričakuj me v drevoredu, jaz pridem.“

Naposled sem umeval: popje teh nežnih duš se je že odprlo, je že razcvetelo v ljubezni. Niso več pričakovale solnca, zato so njihovi pogledi zrlí v daljavo, videli pa le skrivnosti lastne duše. Vse drugo jim je bilo daljno in tuje...

Srečaval sem tudi dekleta, ki so se še ravnokar razvijala. Njihov stas je bil še napol otročji, njihov korak še negotov. Hodile so svoja pota vesele, brezskrbne, s smehom na ustih in z detinsko srečo v očeh... „Brate, te bi te osrečile!“ V začetku sem se samemu sebi nasmejal. A kmalu mi je bilo za ta smeh žal... Da, te bi te osrečile! V njihovih srcih še tiho in mirno dremlje ljubezen, daj, vzdrami jo, in vsa sreča, ki hrepeniš po njej, je tvoja.

Gledal sem jim v oči ter iskal snivajoče ljubezni, da jo vzdramim z mehko roko in z nežno besedo. A bale so se za tihi mir svojih duš, zato so se izogibale mojim pogledom. Včasih se je pač uprló v me dvoje sanjavih oči. Njihovega mehkega soja sem bil bolj vesel kakor jetnik solnčnega žarka... „Glej, tudi ta je željna ljubezni...“ A šla je mimo. Njen pogled je bil le miloščina beraču. Njena duša je bila tako bogata: trebalo bi ji le iztegniti roko in milijone bi osrečila in obogatila. A šla je mirno svojo pot, meni pa je vrgla neznatno drobtinico: ostal sem berač ob njej.

Tisti čas se je nastanila v Ozki ulici, v tretji hiši od nas, neka vdova Elza Stirnškova. Še predno je prišla v nov dom, mi je mati povedala njeno zgodo-

vino: v mladih letih so namreč stanovali njuni starši v eni in isti hiši.

Elza je bila hči delavčeva kakor moja mati, le nekaj let mlajša. V mladosti sta si bili prijateljici, pozneje sta se odtujili. Elza se je poročila s komijem Strmškom, ki je kmalu po poroki na lastno roko otvoril trgovino z manufakturnim blagom. Bil je delaven in vztrajen, imel je dobre zveze in obilo sreče. Tako je njegovo premoženje rastlo in z njim je ime Strmškovo dobilo ugled in veljavo.

A ravno njegovo blagostanje in sreča pri različnih podjetjih ga je zavedla k spekulacijam v velikem obsegu. A sreča, ki ga je dotedaj vedno ljubeznivo spremljala, mu je sedaj odrekla svoje prijateljstvo. Podjetje je izpodletelo — Strmšek je postal malone berač. Ta zmota usode mu je omračila duha, v obupu se je ustrelil.

Vdova Strmškova je odtedaj živela skromno in samotno. Premoženje, ki ga je rešila, je bilo tako neznamno, da si je morala pomagati s šivanjem.

Njena sestra Tilka je bila omožena z železniškim uradnikom Hrastom. A tudi ta je umrl v najboljših letih. Po njegovi smrti sta sestri stanovali skupaj ter skupno skrbeli za edino hčerko Hrastovo, Olgo. Ko je bila Olga stara šestnajst let, ji je umrla mati za jetiko.

To je bil za gospo Strmškovo hud udarec. Pokojnina, ki jo je dobivala sestra Tilka po možu, je prenehala, a stroški za odgojo Olgino so rastle. Tako je bila prisiljena, najeti ceno stanovanje v naši ulici.

Kmalu po dohodu gospe Strmškove sta se z mojo materjo srečali na ulici ter se spoznali. Razlika stanu in premoženja, ki ju je ločila nekaj let, je bila sedaj izbrisana: obe sta bili revni, ponižani od življenja in

potrti od trpljenja. To ju je zbližalo, nekdanje prijateljstvo je spet oživel.

Mati je šla z gospo Elzo pogledat njeno stanovanje. In gospa Strmškova in Olga sta obljubili, da prideta proti večeru k nam . . . „Nalašč sem jima rekla, da imam zvečer največ časa — zvečer si ti doma“ — mi je pri kosilu priznala mati.

Nekaj se mi je zganilo v srcu, ko sem slišal, s kom se na večer snidem. V prvem hipu sem se vzradostil, a takoj me je obvladal nemir in plahost. Bilo mi je, kakor bi se mi odnekod s tihimi koraki bližala sreča z veseljem v očeh in z nasmehom blaženosti na ustih.

„Glej, po čemer si hrepenel te dni, se zgodi.“ Vse zadnje dneve namreč nisem razmišljal o drugem, kakor o Olgi. Videl sem jo že prvi večer, ko se je s teto priselila v našo ulico. Stala je pri oknu, ko sem šel mimo. Pogledal sem ji v obraz, ki je že mrak predel ob njem svoj sen, in zavzel sem se. Nevedoma in nehoté sem postal; njen pogled se je nakratko uprl v me. Zrl sem v dvoje velikih oči čudežne barve. A komaj sem se jim mogel začuditi, že jih nisem več videl; umeknila se je v sobo, v somrak.

„Glej, ali ni povsem drugačna, kakor vse one, ki jih srečujem ob večerih na ulicah? . . . Kakor bitje iz drugega sveta!“

V srcu sem čutil nekaj toplega, ko sem stopal proti domu. Ob vhodu sem se ozrl, a ni je bilo nikjer videti. Postal sem ter gledal tja po ulici in vse okoli se mi je dozdevalo nocoj lepše in prijaznejše: hiše so bile belejše, okna večja in svetlejša, ulica širša in po njej se je razlivalo in zibalo nekaj kakor opoldanska brezskrbnost širokih ulic tam v sredini mesta . . .

Zaspal nisem dolgo v noč. Mirno sem ležal na postelji ter zapiral oči. A venomer sem jo gledal: stasito, a ne posebno veliko, z bolj bledim, a finim, malone še otroškim obrazom. „Olga!“ ... Moja duša se ji je bližala — ljubeče, a plaho in z nemirom. A ona me gleda začudeno in vprašajoče ... „Olga!“ ... Roka se mi je iztegnila, da bi se mehko in nežno doteknila njene. A glej, njen vprašajoči pogled se še bolj čudi, vznemirja se, umika se v somrak ... „Olga!“ ...

Ko sem drugo opoldne prihajal iz pisarne, sem mimo stanovanja stopal nalašč zelo počasi. Res, v sobi sta govorili gospa Strmškova in Olga. Z radostjo in z nekako pobožnostjo sem poslušal njen glas. Bil je jasen, poln mladostne zvočnosti in obenem poln resnobe. Govorila je počasi in razločno, malone tako, kakor govoré otroci, ki se šele vadijo v pravem naglašanju besed in v jasnem izražanju misli.

Zvečer je nisem videl. Okna so bila zaprta. Najbrž sta s teto šli na izprehod, česa nakupovat, ali pa še nazaj v stari dom. — Bilo mi je težko, da je nisem videl. Sicer pa sem jo vedno gledal: ko sem stopal proti domu, je šla ona ob meni. A če sem se okrenil, da ji pogledam v oči, sem zrl v polmračno praznino. Če se mi je roka hotela iztegniti po njej, se je umikala in oddaljevala malone v nedogled ...

Danes pa mi je mati povedala, da jo zvečer vidim pri nas.

Vse tisto popoldne je moja duša spet presanjarila. Sklanjal sem se globoko nad akte, da bi nihče ne opazil nemira na mojih licih in mi ne čital lepih mojlih sanj iz mokrih oči. Delal sem, a le mehanično, ker v resnici nisem bil v pisarni, ampak se izprehajal v pravičnicah logih, polnih tišine in one neprodorne in opajajoče mistike, ki polni svete gaje ob Gangu.

Vsa pota so bila postlana s preprogami iz svile, ki so jo v mesečnih nočeh tkale Vile v sanjavih logih. Ob potu so sanjarile zlate solnčnice, teje in srebrne lilije. Ko pa sem se bližal, glej, so se vse priklanjale. Začudil sem se, a takoj sem umeval njihove pozdrave. Ob meni je molče stopala zamišljena deva — vse te cvetke so se klanjale njej: „Pozdravljena, sestra, pozdravljena!“

Ko sem prišel iz pisarne, je mati že vse pripravila za obisk. Pospravila in počedila je sobo, izprašila zavese, ki se jim je že oddaleč poznala starost, in pripravila najlepše čaše za kavo.

Kmalu potem sta prišli Olga in teta. Mati ju je pozdravila pristrčno, jaz z nekako plahostjo in v zadregi. Čutil sem se okornega in sam nase sem se jezil.

Z Olgo sva se pozdravila, kakor se pozdravljajo tujci. Na njenem čudovito belem obrazu se ni nič genilo: bil je kakor izklesan iz rožnega marmorja in tak je ostal ves večer. Isto je bilo z njenimi očmi: četudi me je tuptatam pogledala, se mi je vendar zdelo, da me ne vidi. Bilo je, kakor bi zrla mimo mene nekam v temne daljave, kamor so šle na vas vse njene lepe mlade misli. Ker so nekje daleč gotovo morale hoditi, vsaj ta hip jih ni bilo doma, niso bile v naši sobi, ob meni. Ali pa so bile skrite tako globoko in tako varno v njeni duši, da jih iz slabega odseva, ki ji je trepetal v očeh, ni bilo mogoče spoznati... A navzlic temu te oči niso bile prazne in mrtve. Bile so to oči, kakršnih nisem videl še nikoli v življenju. Niso bile ne povsem modre, a tudi ne pepelnate, ampak čudežna zmes obeh bôj. To pa jih je delalo tem čudovitejše in krasnejše. In dasi ni bilo mogoče brati iz njih nikakega določnega čuvstva, je vendar trepetalo

v njih nekaj globoko zagonetnega in nerazjasnivega. In to jim je dajalo čudežen čar in nenavadno moč: enkrat se mi je nenadoma zazdelo, da vidim stati pred njimi keruba s plamtečim mečem, ki brani nelepim mislim in poželjivim pogledom vstop v nje.

Zavzel sem se, in nekje globoko v mojem srcu se mi je iznova porodila misel: „Glej, ali ni kakor bitje iz drugega sveta?“ ...

Kaj vse smo govorili tisti večer, ti res ne morem povedati. Gospa Strmškova in mati sta obnavljali stare spomine. Olga je molčala in poslušala, jaz pa sem se izgubljal v občudovanju njene krasote.

Sedel sem v njeni bližini ter ji zdajpazdaj kaj omenil, jo kaj vprašal. Govoril sem tiho in malone plašno: bilo mi je, kakor bi stal v svetišču pred podobo Madonino. Vse v meni je bilo svečano in pobožno. A ta pobožnost me je nekako težila in trla: čutil sem se tako majhnega in neznatnega ob njej in tako revnega — kakor bi prosil Madono milosti, a bi se njen sveti obraz odvracal od mene in bi njene čiste oči gledale mimo mene v daljavo. Niti za hip ne zazro topleje, se ne potopijo v moj pogled.

Olga je odgovarjala nakratko in mirno. Včasih se je moja roka trepetaje bližala njeni, a plaho se je odmeknila, še predno je začutila toploto njeno. Enkrat sem se slučajno doteknil njene obleke. Pogledala me je tako začudeno, da me je njen pogled spekel in sem povetil oči ... „Res, kakor bitje iz drugega sveta ...“

Postajalo mi je težko in bolno. Sedel sem v njeni bližini, a čutil sem, kako daleč sem od nje: svetovi naju ločijo. Moje oko jo je ljubeče objemalo; a kar je poljubljalo, je bilo le njeno telo, njene duše v vsem veselstvu nisem nikjer videl ...

Pri odhodu sva ju z materjo spremila do doma. Tiha in pobita sva se vrnila. Mati se je čutila slabo: veliko je govorila in se vznemirjala ob sencah prešlih dni, ob spominih.

Takoj je legla, a kašljala je dolgo v noč. Včasih je za malo časa zadremala, in v polsnu se ji je zdaj in zdaj izvil iz prsi globok vzdih: to so bile solze njene dušne bolesti, nanovo oživljene ob pogledu v preteklost. Neizplakane so jo pekle v duši, na dan je silil le njihov odsev in odmev.

Jaz nisem legel. Sedel sem k oknu ter nastopil težko glavo ob steklo... Zunaj je sanjala mirna pomladna noč. S svojimi črnimi peruti je tiho plula nad zemljo, nad mestom — popolnoma neslišno, le srce je čutilo vekovečno enakomerno gibanje perutnic. Zagledal sem se nad strehami sosednjih hiš v višave, tja gor na mogočno kupolo neba, ki se je vzpenjala nad svetom, človeštvom in menoj — nema kakor duša Olgina, skrivnostna kakor njene oči, mračna kakor moje misli, prazna in zapuščena kakor moji upi...

7.

Cilj mojega hrepenenja se je pokazal nemirno in bolešno čakajočemu srcu, a pot k njemu je bil za varovan od keruba z gorečim mečem.

Sreča je bila ob meni, videl sem jo, a glej, prijeti je nisem mogel. Moje prokletstvo: za me ni bila stvarjena. Nekaterih izvoljenih se prime v nežni mladosti in jih ne izpusti vse dolgo življenje. Če bi se je tudi hoteli otresti, zastonj, ne otresejo je.

A jaz — če bi kleče hodil za njo, komaj bi me pogledala. Če bi cele dni in noči dvigal roke k njej ter jo prosil njene naklonjenosti, ne bi me slišala. Če

bi ji pot v srce in v dušo nastlal s cveticami iz vrtov Semiramide — ali meniš, da bi stopila nanj in prišla k meni? — Vse zaman: prokletstvo je bil moj blagoslov ob rojstvu, nezgoda moj dedni delež.

Sreča je bila ob meni, a ne za me. Solnce je sijalo v moji bližini, a njegovi žarki so se me ogibali: le oddaleč sem gledal njihovo krasoto, oddaleč čutil njihovo toploto.

Sreča je bila ob meni: z Olgo sva se videla malone vsak dan; a vsak dan je bilo njeno lice enako mirno in hladno. Vsak dan sem potapljal svojo dušo v globočine njenih čudežnih oči; a njena duša se pri tem ni vzvalovila — ni čutila moje. Moj pogled jo je objemal ljubeče, z občudovanjem in pobožnostjo — a ona tega ni opazila.

„Resnično kakor bitje iz drugega sveta.“ — Mirno je hodila svoj pot. Jaz pa in vsi, ki jih je srečavala na tem potu, so ji bili tuji: niso je vznemirjali. Njene misli so bile ali vse zbrane kje ob kaki veliki in lepi skrivnosti, ali pa so bile skrite pregloboko v duši, da bi se jih mogel kdo dotekniti, jih vznemiriti in vzplati, da bi prišle na dan ter vprašale: „Kaj hočeš?“

Bila mi je uganka. . . . „Kakor bitje iz drugega sveta. . .“

„Tilka je bila svetnica“ — sem slišal nekoč gospo Strmškovo resno zatrjevati moji materi. . . „Svetnica!“ Ta beseda mi je odprla nove perspektive.

Kakor vzhajajoče solnce je z veliko lučjo razsvetlila mrak pred menoj. . . „Tudi Olga je svetnica.“ — Sedaj so mi bila njena pota jasnejša, jasnejša njena odtujenost vsemu svetu: „Kakor svetnica stopa med nami grešnimi ljudmi, zato smo ji vsi tuji.“

In res sem se kmalu prepričal, da jo vso ovlađuje eno čuvstvo: pobožnost. V tej ji je bila teta

zvesta družica in krepka opora; tudi ona je bila pobožna kakor rajna sestra Tilka in kakor Olga...

Odtedaj se nisem več tako čudil, ko sem pogledal v njene zagonetne oči. Vedel sem: v njih odsevajo nebesa s svojimi neumljivimi, večnimi skrivnostmi.

Po tem spoznanju sem se sam sebi dozdeval še neznatnejšega v njeni bližini. . . . „Njeno hrepenenje streši za nadzemskimi, čistimi in svetimi cilji, moje je navezano s stoterimi vezmi na zemljo, na nižave, na materijo. In baš zato sva si tako tuja. . . Prepada zija med nama — in ali ga bo pač mogoče izpolniti? Neizmernost naju loči, in kako jo zmanjšati, da se duši zbližata? . . . Ah, da bi bil kakor ona!“

Nekaj lepega in plemenitega se je ob takih mislih porajalo v meni. Zahrepenel sem po otroški pobožnosti, nedolžnosti in svetosti — da bi bil kakor ona.

Res, odgojen sem bil v verskem duhu. A duša moje matere je bila prenasičena z bolestjo in s trpljenjem. Vsa potrta in izmučena ni imela več moči, da se v vznesenem poletu dvigne k Bogu ter se mu vso vda in daruje. Skrb in napor za vsakdanji kruh ji je tako zmedel in izsušil vse misli, da je njena pobožnost bila nekako nagla in površna; in tako je tudi meni vcepila v srce. Da bi bilo vse moje mišljenje in vse bitje proniknjeno s pobožnostjo, da bi se mi duša z mogočnim žarom vnela od nje, tega mi mati ni mogla dati.

A sedaj sem si je tako vroče zaželel. . . „Da bi bil kakor Olga!“ — Ne bila bi si tako tuja. Prijateljski bi si podala roke in skupno bi hodila svoja pota. Najinega hrepenenja cilj bi bil eden in isti, eden in isti bi bil najin pot — vil bi se k solncu, k luči v nebesa. . . A sedaj stopa le ona navzgor — glej, kako visoko nad menoj je, kakor v drugem svetu! Mene

pa stotero vezi krepko drži in priklepa k zemlji. — Ah, da nisem kakor ona!

Da bi bil kakor ona — tako svet, tako rosno čist! — Povsem tja dol v globočine, tja v veliko močvirje in smrdeče blato še sicer nisem zašel. A prvi koraki so bili že storjeni: čistost moje mladosti ni bila več neomadeževana. Prvi koraki na stranpote so bili že storjeni, stal sem v bližini močvirja, in njegovo blato mi je oddaleč že oškropilo dušo.

Ali pač ona vidi te madeže? Če jih vidi, kako se ji moram gnusiti! . . . Da bi bil kakor ona!

Da bi bil kakor ona — da bi mi srca nikdar ne valovila in ne preplavljala strast, da bi se moje oko z zaupanjem upiralo v višave in da bi moje lice bilo mirno, kakor je mirno njeno — odsev miru in tišine v njenem srcu.

Da bi bil kakor ona — tedaj bi pač i moja duša smela v ona skrivnostna svetišča, ki moli v njih njena lilijaska duša, ki se v njih njene čiste misli na zlatih oltarjih darujejo Bogu v prijetno daritev. . . Da bi bil kakor ona! —

To so bili lepi trenutki, ko je vse drugo utihnilo v moji duši in je govorilo le to čisto hrepenenje. Bilo je veliko in mogočno — to hrepenenje duše, čudeče se deviški svetosti in želeče si nazaj v éden nedolžnosti. . .

To hrepenenje se mi je budilo v duši navadno ob Olgini navzočnosti. Njen vzvišeni mir, njena nežnost in čistost so vplivali name kakor svetost in tajnost cerkve. Vse nizko in grešno v meni se je osramočeno poskrilo globoko v temna srčna brezdna, ker je čutilo ob sebi luč, lepoto in svetost. . .

A še večkrat so se ta brezdna širom odprla in iz njih je vstajalo vse drugačno hrepenenje: Da bi

bila moja! Da bi me ljubila z mojo ljubeznijo — ta ljubezen je bila kakor uničujoč, požigajoč plamen.

Včasih me je to nelepo hrepenenje napolnilo vsega, me proniknilo do zadnje žilice. Tedaj se me je pollaščevala nekaka blaznost, neki pekoč gnev... „Tako mi je blizu in vendar tako daleč!“ — Sovražil bi jo samo zavoljo tega, ker je kakor iz drugega sveta, ker ničesar zemškega in človeškega ne vidi, ne umeva, ne čuti... „Vse ti je tuje; neskončna razdalja naju loči...“ Da, sovražil bi te, ker te ne morem posedati. Ah, ne, ne — ljubim te, a privil bi te rad vsaj enkrat na srce, poljubil ti iz oči vse svete misli, izpil ti angelsko dušo — in bil bi kakor ti!“ ...

8.

Čas je potekal. Občevali smo prijateljski, a Olga mi je ostala vedno enako oddaljena — kakor v drugem svetu. Minili so tedni, ne da bi kako pokazala, da vidi mojo ljubezen in ali jo sprejema ali odbija.

Jaz sem pri tem trpel. Polagoma sem se odpovedal želji, da bi me ljubila z mojo ljubeznijo: vroče in strastno. „Da bi me ljubila vsaj z vsakdanjo ljubeznijo, kakor ljubijo navadni ljudje!“ A dozdevalo se je, da tudi to moje hrepenenje ostane le hrepenenje...

Čestokrat sem si zaželel, da bi je ne bil nikdar videl; drugekrat, da bi se ji povsem odpovedal, jo pozabil ter iskal druge ljubezni in sreče. „Ne živi samo ta na svetu!“ — Večkrat se mi je priplazila v srce čudna izkušnja: „Da bi bila rajši izprijena kakor pa tako mrzla, tako nad svetom!“ — Vedel sem, kako nizka je ta želja; čutil sem, kako onečašča taka misel čistost in svetost Olginjo... „Kar ima najlepšega, kar jo dviga nad svet, ji hočeš ukrasti, oropati jo z bogo-

skrunsko roko. Lopov! — Zastudil sem se sam sebi, navzlic temu sem dajal takim podlim mislim prostora v srcu.

Od obiskov pri gospe Strmškovi sem se vedno vračal potrta. Poln hrepenenja, pričakujoč nekaj novega, sladkega, velikega, sem hodil tja; odhajal sem z bolnim, razočaranim srcem. Oni novi, lepi trenutek, ki sem si ga slikal v sanjah, ni prišel nikdar: nisem mogel najti njene duše, ki sem jo iskal s tako bolnim hrepenenjem.

Vsa moja duša je bila razdražena, vsi živci bolno napeti. Nikogar nisem imel, ki bi mu zaupal z vsem srcem, ki bi mu odkril vso svojo bol, vse hrepenenje in vsa razočaranja. Ali bi jih naj razodel materi? Ženica bi me ne umevala. In navrh je bila itak že vsa vznemirjena. Opazila je pač mojo bol — njen pogled se je sedaj večkrat in dalje časa kakor poprej motreče upiral v me. Nemara je slutila, kaj me teži, nemara je šele iskala vzroka. A izpremenbo je na meni gotovo opazila, njeni nemirni pogledi so mi pričali o tem. Trpela je z menoj, a govorila ni nikdar o tem. Bala se je pač, dotekniti se moje srčne rane, ker je vedela, da je ne more ozdraviti.

Tedaj sem začel iskati leka za svojo bol drugje. Oklenil sem se starejšega kolege v naši pisarni, gospoda Raka.

Ta mi je nekoč v slabi uri, ko ga je vino že premagovalo, zaupal svojo usodo in od tedaj sva si bila prijazna, ker je bila njegova usoda istotako trpka kakor moja: ženska, ki jo je ljubil, ga je podlo varala. Zato je pil, da v vinu zamori grenke spomine in pekočo bol.

Tega sem se v svoji boli, v svojem obupu trdneje oklenil. Poskusil sem z njegovim čudežnim zdravilom —

pil sem z njim, da pozabim svoje boli, da zadušim z vinom svoje hrepenenje. A tudi to je le kratko trajalo. Nekoč sem pozno v noči prišel domov. Mati me je pričakovala. Videl sem jo nejasno, a opazil sem, da je vsa bleda in prestrašena in da se ji roka z lučjo trese. Postalo me je sram in nekaj sem mrmral, da se opravičim. Ničesar ni odgovorila, le po licu so ji polzele debele solze, lesketajoče se ob svitu svečnem kakor brušeni demanti. Kakor ogenj so mi padale na srce; zastudil sem se sam sebi; bilo me je sram, da bi pokleknil pred bolno, izmučeno ženo ter jo kleče prosil odpuščanja. Odtedaj sem zvečer ostajal doma. A spati nisem mogel, posebno ne, če sem bil tisti večer pri gospe Strmškovi. Dolgo v noč sem hodil po sobi ali pa, da ne bi motil matere, posedal ob oknu. Včasih sem tudi legel, da bi mati mislila, da spim. V resnici pa sem le razmišljal. A moje misli so bile otožne; niso se več vdajale upom, niso več imele nekdanjega poleta. Kadarkoli so zašle na ona bela pota, ki sem se nekdanj v lepih urah izprehajal po njih, vselej so se spet kmalu vračale — ter iskale Olgo. V daljni deželi sunjarstva in fantazij so se čutile zapuščene in tuje, a tuje in zapuščene so bile tudi ob Olgi. . . . Proseče so stale pred durmi ter trkale in čakale, kdaj jim odpre srce. . . In tedaj sem zakoprnel: „Da bi me ljubila vsaj s svojo ljubeznijo!“ Velikih bojev in mnogo zatajevanja samega sebe je bilo treba, da sem se dvignil k temu hrepenenju: da bi me ljubila vsaj, kakor pač ona zna in more ljubiti, vsaj z ono ljubeznijo, ki je ne daruje svojemu Bogu — če je vobče še kaj preostaje! —

Nad menoj je sijalo solnce, a njegove zarke so zakrivala megla; do mene niso predrli, da bi me ogreli.

A polagoma so se oblaki trgali; svetli žarki so se oprezno in boječe kradli med njimi ter me oddaleč obsijali s svojo svetlobo in toploto, dasi še plaho in skopo. . .

Minevali so meseci, in opazil sem, da Olga postaja nemirna, da se večkrat razburja, četudi le za trenutke. Včasih je govorila kak stavek s povsem drugačnim poudarkom kakor v začetku najinega občevanja. Nekaj nežnega in pristrčnega je bilo v njenih besedah, da mi je ob njih srce radosti vztrepetalo. A to je bilo le trenutno. Kakor bi se sama svoje pristrčnosti ustrašila, je že prihodnje besede govorila povsem hladno, kakor bi njene misli plavale nad oblaki, ali pa molile pod večno lučjo pred oltarjem Madoninim . . . Tupatam so se njene oči z neko pomladansko toploto potopile v moje; nekaj radostnega, pristno zemskega in človeškega je trepetalo v njih. Zarzelo se mi je, da se njena duša dviga iz onih neizmernih, nedoglednih globočin, da se ji izliva v oči, lesketa iz njih ter išče svoje duše, da ji pove nekako veliko skrivnost. A ko se je moja vsa srečna in blažena približevala njeni, da se združi z njo, da ji razodene svojo lepo skrivnost — glej, tedaj pa že njene ni bilo nikjer. Oči so ji že spet mimo mene povsem tuje zrle v daljavo, zamišljeno in vse odtrgane od pozemskega, kakor bi kje tam daleč gledale nebesa odprta in bi ostrmele ob njihovem veličastvu in krasu.

Včasih je moja roka iskala njene ter se je nežno doteknila. Olga je v začetku svojo odtegovala ter se ozirala v me vznemirjeno in začudeno. Pozneje jo je kratko pustila v moji, ne da bi se je le za hip tesneje oklenila. Polagoma so prišli trenutki, ko je kakor v hipni razburjenosti nalahko stisnila mojo. A takoj me je pogledala prestrašeno in vprašujoče, češ, kaj je bilo

to? Izvila se je iz moje, a iz njenih oči mi je zrlo naproti nekaj nežnega in mehkega — kakor bi me njeno srce prosilo odpuščenja.

Videl sem, da je v njeni duši zatrepetala nova struna ter se oglasila s tihim glasom. In odmev tega glasu je bilo njeno drugačno vedenje in njen — nemir. Ta izprememba me je osrečevala: sreča, ki sem hrepenel po njej, je določnejše vstajala pred menoj, prihajal sem bliže cilju svojega hrepenenja.

„Iztegnil bom roko, in sreča bo moja. Po čemer sem tako hrepenel, glej, to se bliža. . .“ A moje hrepenenje se s tem ni zadovoljilo. V meni so se spet menjavali trenutki, ko je bila moja duša vsa srečna in dobra, ali pa podla in polna nizkih želja. Dva človeka sta bila v meni, in ta sta sedaj zahtevala vsak svoj delež. Eden je bil ves srečen, da se vsaj bliža svojemu lepemu cilju. Radosten je gledal svetlobo, čistost in svetost Olgino in si je dostikrat govoril: „Kako si je nevreden! Ali je ne onečastiš, ne omadežuješ, če iztegneš roko po njej? . . . Da bi bil kakor ona. . .“ A drugi se je opijanjal že s samo mislijo, da mu prihaja bliže; obenem pa je niti ni mogel pričakati. Ne s tihim hrepenenjem, ampak s strastjo je koprnal po njej: „Da bi bila kmalu moja — vsa moja! Požgem jo s svojim ognjem, izpijem ji dušo. . .“ Vedel sem, kako podlo je to čuvstvo v meni, kako omadežuje Olgo; a bilo je premogočno, da bi ga povsem zatrl. Včasih je vstalo v meni s tako močjo, da sem se ustrašil. „Ta strast lahko še tebe samega požge.“

Z vsakim dnem se mi je bolj približevala: stopila je pač na nov pot in morala je naprej po njem. A pri tem je vidno trpela. Vedno je bila vznemirjena. Obenem pa je hujšala: nežni njen profil je postajal daljši in ostrejši, prozorna lica še prozornejša, fine

poteze ob majhnih ustecih so se črtale globlje in bolestnejše.

Z menoj ni več ostajala sama, ne v sobi ne na izprehodih — kakor bi se me bala. Dostikrat se je izogibala tudi mojemu pogledu. Opazil sem tudi, da je dalje ostajala v cerkvi.

Vedel sem, da me ljubi in da trpi zavoljo mene. In ker sem bil egoist, kakor je vsak človek, me je njeno trpljenje navdajalo z nekako slastjo: laskalo mi je, da trpi zaradi mene... Njena ljubezen je mojo še povečala. Že odnekaj sem vedel, da v mojem srcu spi skritih stotero čudežnih virov, ki čakajo, da pride kdo ter jih otvori z ljubečo roko, da vsa ljubezen, ki jih polni, prodre na dan kakor mogočen veletok. In prišla je Olga ter otvorila one studence...

Čudovite čase sem preživel v tem enem poletju, blažene hipe in hipe polne grenkosti in bolesti.

Olga me je ljubila, a ljubila s svojo ljubeznijo. Nikdar ni vzplamtela v vroči ljubezni. V njenih očeh se nikoli ni vžgal ogenj, hrepeneča strast; pač pa je večkrat sevalo iz njih nekaj kakor nerešena vprašanja in težki dvomi. Isto je bilo z njenimi besedami: nikdar niso prekipevale v sreči in vznesenosti, pač pa so dostikrat trepetale v komaj čutni, s silo prikriti boli.

To me je mučilo in morilo. Vse bi storil, če bi jo mogel osrečiti. Vstal bi, mogočno dvignil roko ter nebo oropal njegovih zvezd in jih položil ljubici v naročje, da se polgra z njimi kakor otrok, da se ji vzradosté zamišljene oči, da se ji mehka usteca nasmehljajo v iskrenem blaženstvu in v brezskrbni sreči in ne v oni jesenski in hladni otožnosti, ki je vedno sevala iz njenega smehljava.

A ničesar nisem mogel za njo storiti. In sence njene dušne otožnosti so padale tudi na mojo dušo in na moje misli.

Spominjam se trenutkov, ko sem posedal ob njej ter držal njeno mehko roko, ki mi jo je nevedé in kakor v polsnu prepustila voljno in brez odpora: ves sem se pogreznil v občudovanje njene nežne, skoro prenežne krasote, njenih čudežnih oči. Čimdalje sem jo gledal, tem više so naraščali valovi moje ljubezni: duša mi jetre petala kakor struna, ki mora vsak hip počiti . . . Hipoma pa je v očeh Olginih zablestelo nekaj tujega: kakor bi mi pogledala v dušo in se zbala. Zadrhtela je, mi naglo odtegnila roko ter vstala.

Vztrepetal sem i jaz, Zavzet, skoro prestrašen sem jo gledal: bilo mi je, kakor bi mi z neusmiljeno roko udarila po struni moje duše ter jo pretrgala. Zazvenela je z obupnim zvokom; srce mi je kriknilo od groze in bolesti — a ona vsega tega ni videla, ne slišala, ne umevala. Vse to ji je hipoma postalo spet tuje; tuj sem ji bil jaz, tuje moje hrepenenje, tuja moja ljubezen in moja bol. Oddaljila se je, odplavalala mi iz bližine — bila je spet bitje iz drugega sveta: mirna, hladna, kakor me ne bi nikdar ljubila. — Le njeno lice je kazalo sledove njene ljubezni in njenih bojev in njenega trpljenja: bilo je blede, prozorno, dostikrat utrujeno. Po noči je gotovo dosti prebdela, mnogo premolila . . .

Njena pobožnost se ob novih čutih ni ohladila, ne zmanjšala. A včasih se mi je zazdelo, da se tudi v njene molitve vsiljuje nemir, v njeno vdanost in zaupanje v Boga dvomi.

„Ali Vi kaj molite, gospod Potočnik?“ — me je vprašala nekoč.

„Molim. — In Vi — ali molite tudi kaj zame?“

„Vsak dan“ — je priznala po kratkem molku in tiho, kakor bi mi zaupala kako skrivnost.

„Angel božji — kako Vas naj zahvalim!“

„Za kaj?“

„Ker me Vaša molitev osrečuje in mi bo v blago slovo: Vas Bog mora uslišati.“

Vznemirila se je.

„Kako govorite?“ —

Umolknila je in se zamislila. Oči so se ji orosile; zazdela se mi je, da s težavo zadržuje jok. —

Tako je prešlo poletje, a njena ljubezen se ni razvila v toplejšo in močnejšo. Jaz pa sem trpel in čakal.

Spominjam se nekega dne v septembru, ko sem menil, da sem priromal že do cilja svojega hrepenenja, da objamem že srečo in jo obdržim za vedno na srcu. Neke nedelje je bilo, že proti koncu meseca. Bil je lep solnčen dan, tih in topel, kakor so še nekateri zadnji poletni dnevi.

Moja mati je bila že zelo slaba. Ves september ni prišla iz mesta. Zato je hrepenela po gozdih in poljih, po prosti božji prirodi in svežem zraku... „Jesen pride in ponesete me vunkaj na pokopališče. A poprej bi še rada šla enkrat sama z vami iz mesta.“

Naročil sem nam izvoščka, ki nas je peljal do vasi malo uro iz mesta. Tam smo izstopili, se v krčmi nekoliko pokrepčali, potem pa šli peš v gozd za vasjo.

Listje leskovega in drugega grmovja, bukev in gabrov je bilo že rumeno obrobljeno: kal smrti je tičala v njem. Nemirno je podrhtavalo kakor omamljeno in opojeno od solnčnih žarkov in poltiho šuštel v lahki popoldanski sapici.

Z Olgo sva stopala po potu ob robu gozda ter gledala tja čez polje. Dasi je bilo toplo, so pastirji na njivah kurili. Dim se je leno vil v svetli zrak ter naglo izgubljaj. Komaj občuten smolnat vonj se je širil sem do šume.

Gospa Strmškova in mati sta šli za nama. Ko se je pot zavil globlje v šumo in sva se z Olgo ozrla, ju ni bilo nikjer videti.

„Kako počasi stopata!“

„Mati hodi tako težko.“

„Res — hudo je bolna.“

Olga je tiho vzdihnila. Pogledal sem ji v lice; v gozdni senci je bilo še bledejšje kakor sicer, morda je bila tudi utrujena. Gledal sem jo in zavzel sem se: poteze njenega lica so bile slične onim moje matere — istotako otožne, trpeče in bolne.

„Ali tudi ona nosi v sebi že kal smrti?“

Postalo mi je mehko in žalostno. Nežno sem jo prijel za roko:

„Olga!“

Pogledala je z velikimi očmi naravnost v moje. Dvoje solz sem videl trepetati v njih.

Topleje sem ji stisnil roko ter stopil bliže k njej. Napol otožno, napol otroško vdano se mi je nasmehtila ter mi naslonila glavico na ramo.

Pri srcu mi je bilo, kakor bi stal v svetišču — tiho, mirno, svečano. Nekaj časa se nisem niti genil — le poslušal sem, poslušal glasno utripanje njenega in mojega srca . . . Kar mi hipoma vroč tok prepluje po žilah — sklonim se, da poljubim napol zaprte oči. A komaj sem se genil, se je odmeknila.

Smehtljaj ji je izginil z ust in mehkota iz oči. V lica je zardela, v zadregi je brez cilja gledala tja čez polje.

„Utrujena sem — vrniva se!“ Njen glas je bil truden in otožen.

Molče in nezadovoljen sam s seboj sem stopal za njo . . . „Olej, že si držal srečo v roki; a spet se ti je izvila! Ali je nikdar ne primeš pogumno in krepko?“

Bilo mi je težko. Kesal sem se, da ji v onem lepem trenutku nisem povedal, kar bi ji itak že davno moral povedati, da nisem odkril pred njo vseh skrivnosti svojega srca, vsega hrepenenja in bolesti, ki mi razjeda srce zavoljo njene odtujenosti in čudežne nadzemske ljubezni.

Sklenil sem, da ji o prvi ugodni priložnosti povem vse... „Naj se usoda odloči, kakor se mora odločiti. Mirnejši bom.“

In res se je kmalu odločila — kakih štirinajst dni pozneje.

Moj šef se je nekega dne odpeljal v vinograde, in ker ni bilo v pisarni silnega dela, je dal popoldne tudi nam prosto.

Kolega Rak me je povabil v krčmo. Ker nisem vedel, kako naj prebijem vse popoldne, sem šel z njim. A ko sem izpil nekaj čaš, mi je v zadehli sobi postalo zoprno. Zaželel sem si k Olgi; plačal sem in odšel.

Olga se je ob mojem prihodu začudila in vznemirila. „Niste me pričakovali, kaj? Šef se je odpeljal in nam je dal prosto... A kje je gospa teta?“

„Odšla je nekaj nakupovat — sama sem doma.“

Ponudila mi je stol. A vsaka kretnja, lice, oči, besede so mi razodevale njeno zadrego in razburjenost. A to jo je delalo še bolj dražestno.

„Kako je krasna! In boji se me — pravo dete!“

Sedla sva, a takoj sem primaknil stol bliže k njej. Prijel sem jo za roko — nalehko jo je odtegnila.

„Čemu se me bojiš, dete?“ Nagnil sem se bliže ter ji božajoče pogladil zlate kodre. Bili so mehki in prožni kakor volna. Nalehko se je branila, lica so ji rdela in oči so se odvracale od mojih ter begale tja proti durim, kakor bi nekoga pričakovala, ki mora

vsak trenutek vstopiti. A vstala ni; sedela je kakor z nevidnimi, a močnimi vezmi priklenjena ob meni.

Postajalo mi je toplo. Čutil sem, kako iz njenih voljnih kodrov lije v moje žile celo morje ognja. In vino, ki sem ga popil z Rakom, mi je sillilo v glavo, da mi je šumelo v njej.

Nekaj nelepega, nasilnega se je budilo v meni ter se mi vsiljevalo v misli.

Rad bi govoril temu nedolžnemu detetu ob sebi besede tišje kakor sen prirocin in sladkejše kakor prvi poljub. A ko so te besede, ki sem jih hotel govoriti in ki so se mi lepe in mehke porajale v srcu, privrele do ustnic, so bile vroče in plamteče kakor lava ognjenikova. Nisem jih mogel izgovoriti, ker bi to nežno bitje ob meni umorile, požgale . . . Plamen, ki je gorel v mojih očeh, jo je moral žgati, da jo je bolelo, ker je glavo vzklanjala in se bolj in bolj odtegovala. Čutil sem, da jo že izgubljam, kar je ono nelepo in nasilno v meni napolnilo vse misli, mi proniknilo vse hrepenenje. Iztegnil sem roko ter jo ovil okoli njenega pasu, da jo stisnem k sebi ter potopim v oceanu čuvstev in strasti, ki me je zagrabil ter me drevil s seboj.

A komaj sem ji roko položil okoli pasu, je planila po koncu, me pehnila od sebe ter mi z velikim, polnim pogledom pogledala naravnost v oči. Tudi jaz sem vstal — molče sva si stala nasproti ter si gledala naravnost v oči.

V moji duši je hipoma nastala tišina. Nič se ni genilo v njej, nič več govorilo in hrepenelo, vse je molčalo — vse misli, vse hrepenenje, vse lepe in vse nelepe, nizke želje.

Kakor že dolgo ne več, sem spet sedaj videl goreti v njenih očeh nekaj tujega in zagonetnega. To je bila ona skrivnost, ki jo je dvigala nad zemljo in

nad vse strasti. In ta skrivnost me je hipoma oropala vse moči, naredila me je otroka, ponižala me je tako globoko, da bi se zgrudil na tla pred njo ter poljubil prah, ki je stopilo nanj to nadzemsko bitje.

„Kaj je to, kaj mi hoče ta pogled?“ — mi je vpila duša ... In zdajci se je zasvetilo pred menoj v strašni luči: „Nespametnež, ki si v svoji strasti pozabil, da to bitje ni iz tega sveta, da ne pozna strasti! Da nisi umeval njene čistosti in svetosti, da nisi pokleknil pred njo ter se z glavo doteknil prahu ter jo tako spodobno počastil! Glej, kar zreš v njenih očeh, je čistost lilije in svetost angela. In tega nisi umeval, hotel si jo streti, pomandrat v blato ... Zato bodi proklet!“

Še vedno sva si brez besed zrla v oči. Opazil sem, da ves obraz njen izraža prevaro, žalost, stud. Čutil sem, kako jo izgubljam, kako se mi z vsakim trenutkom bolj in bolj oddalja, ker jo je strah pred menoj, ker gleda pred seboj roparja in morivca ...

„Odpusti, saj tudi Bog odpušča!“ — Proseče sem dvignil roke. Molče se je odmeknila, brez besede je šla iz sobe.

„Zavržeš me?“

Njeni koraki so se izgubljali v veži. Vse na okoli je bilo tiho.

„Izgubljeno — vse izgubljeno ... zavržen ... proklet ...“

Pred menoj je zazijal prepad brez dna. Bil je širok in neizmeren, kakor je pač širok in globok in neizmeren le prepad med nebese in med peklom ...

9.

Čutil sem, da je vse končano. Videl sem brezdanji prepad med nama in vedel, da je ni moči

na zemlji, ki bi ga izpolnila. Solnce, čigar žarki so za kratko dobo predrli oblake ter me ogrevali, se je spet skrilo. Ni bilo čuda: prekletstvo je čulo nad menoj, in z menoj je hodila nesreča — bila je moja žalostna dediščina.

Prihodnji dan sem se ogibal Olginega doma. V pisarno sem šel po nasprotni strani ulice, dasi mi je bilo tam dalje. Po istem potu sem se zvečer vrnil.

Ves večer sem presedel doma. Bilo mi je bridko in hudo — bil sem izobčen in pregan iz raja. V srcu sem čutil veliko in žalostno praznino. — „Treba jo bo izpolniti, sicer se tvoje življenje izgubi v njej kakor potoček v žejni puščavi.“

Drugi večer mi je bilo doma neznosno, moral sem na ulico. Šel sem mimo njenega doma. V sobi je bila luč, okna so bila zastrta... „Vstopil bi, pokleknil pred njo ter jo še enkrat prosil odpuščanja...“ A kako naj stopim pred njo, ko naju loči tako globok prepad!... „Da, ko bi bil kakor ona — ne, ko bi ji bil le nekoliko podoben: nemara bi se usmiliła in mi odpustila hipno zmoto. A sedaj me ne umeva: bitje iz drugega sveta je, jaz pa sem dete zemlje, ves sem navezan na zemljo in na njene nižave.“

Naslonil sem se nad zid pod oknom... „Vse je končano! Laž — ni končano. Ko bi bilo!“

Ko bi mogel vse izruvati iz srca, vse spomine pogrezniti v neizmerni ocean minljivosti in pozabljivosti! Himno zmagoslavja in sreče bi zapel!

Lepe želje — tako lepe, kakor bi si zaželel zvezd od tam gori na azurnem nebu. Neizpolnivo!

Zdajci se mi je nekaj vzbudilo v srcu, zaplalo mi navzgor, mi sililo v grlo ter me dušilo. Roka se mi je v jezni upornosti stiskala v pest. Divje sovraštvo

me je premagovalo. Vzdignil bi pest ter krepko udaril naravnost v lice — a komu? — Res, komu? — Vem: usodi!

„Dete!“ — Roka mi je omahnila, pest se mi je odprla ... „Dete! Čemu besniš? Tako je od vekomaj pisano v knjigi usode — od vekomaj, slišiš! — Izbriši temne strani, napiši kaj lepega in veselega na nje!... Ne moreš? Čemu pa potemtakem besniš? Siromak, dete!“

Še enkrat sem pogledal na okna ter odšel.

Nekaj časa sem blodil po ulicah — nisem vedel, kam naj krenem, nikakega cilja nisem več videl pred seboj, da bi obračal korake k njemu. Naposled sem zašel v gostilnico najzadnje vrste.

V beznici ni bilo mnogo gostov, a ti, ki so sedeli v njej, so res bili doma v njej: raztrgani in umazani, z razoranimi in razuzdanimi obrazi, s krvavinami očmi, smrdeči po tobaku — tako so sedeli tukaj: umazane postave v umazanem okvirju.

V prvem hipu se mi je zastudila soba, napolnjena z dimom. A natararica, ki mi je prišla nasproti, je bila mlada in lepa — sedel sem in naročil vina. Pil sem naglo. Vino mi je stopalo v glavo, gosti dim me je mamil, vpitje in kletje pijanih gostov me je glušilo in me navdajalo z začudenjem: govorili so mogočno in oblastno kakor knezi, a vsi so govorili z jezo in ogorčenjem ... „Hehe, prijatelj, slabo si jih cenil. Glej, ali ti nekaj tebi sličnega v teh upornih očeh, v teh mogočnih besedah, polnih mraka in mrzkosti? Nemara so ti hodili tebi slična pota ...“

V glavi mi je šumelo. Podprl sem si jo z roko ter gledal to družbo od tam spodaj, iz blata. In pred menoj se je odprl širok pot; a bil je grozen, poln

gnusobe, propalosti in prekletstva. In vil se je globoko tja dol . . . „Glej, po tem so šli; po tem pojdeš tudi ti?“

V glavi se mi je zavrtilo. — „Beži, nemara se še rešiš!“

Ko sem zapustil krčmo, sem blodil še po mestu. „Da se ohladim . . .“ Vrnil sem se po polnoči. Luč je še gorela, a mati je ležala. Ko sem vstopil, se je nekoliko vzravnila v postelji. Ozrl sem se postrani na njo: bila je prepadena in blede, gledala me je prestrašeno . . . „Ali tudi ona vidi pot, ki vede tja dol in ki sem stopil nanj . . .“ Videl sem bol na njenih ustih in strah v njenih očeh. A danes se mi prvič v življenju ni smilila . . . „Tudi jaz trpim — glej, to je tako pisano.“

Črez nekaj dni sem vendarle šel h gospe Štrmškovi. Sam sebe sem namreč varal in se hotel preveriti, da brezdnó med nama ni tako globoko in nepremostljivo . . . „Treba je le krepke volje in močne duše in vse bo premagano, vse spet poravnano.“

Vdova me je sprejela v vidni zadregi. Pogledal sem ji v oči: „Ali vé?“ — A njen pogled mi ni povedal ničesar natančnejšega . . . „Najbrž se premaguje iz ozirov na mater.“

„Olga zadnje dni nekoliko boleha.“ — Pogledal sem jo: stala je pri oknu; šivanje, ki ga je ravnokar imela v delu, je odložila.

„Nemara ste se kaj prehladili, gospodična?“ — Samemu so se mi te besede zazdele tako nespametne in hinavske, da sem v licih začutil rdečico.

Na njenih ustih pa je zatrepetalo nekaj, česar še dosedaj nisem videl na njih . . . „Ali je to bol nad prevaro? — Ali pa je le zaničevanje, stud in gnus pred menoj?“ — Moje oči so z bolestjo in hrepenenjem iskale njenih . . . „Usmili se, odpusti!“ —

A ni videla mojega hrepenenja, ni slišala vzdihov in prošnje moje duše. Gledala je mimo mene. V njenih očeh ni bilo nič zemskega, ne sočutja, ne odpuščenja... „Ona nikoli ni prosila odpuščenja, ker sta ji hudobija in greh neznana. Zato tudi mene ne razume.“

Bilo mi je mučno in zoprno... „Čemu sem prišel semkaj?“ — V duši se mi je vzbujal zloben gnev: nekoga bi žalil in ponižal. A sam sem se čutil tako ponižanega, da za žalitev in ponižanje drugih niti dovolj moči nisem imel.

Slovo je bilo hladno. Nobena ni rekla: „Vrnite se kmalu, obiščite nas spet“... Odhajal sem iz raja, vratu so se zaprla za menoj; zastražil jih je neizprosni čuvaj: Olgino zaničevanje.

Drugi dan sem dobil od njene tete pismo. Pisala je, da me prosi, naj jih ne obiskujem... „Olga boleha in Vaša navzočnost jo vznemirja, kar bolezen le pospešuje. Bojim se zanjo...“

Pismo sem raztrgal. Svojim lepim upom in prijetnim sanjam o rosní sreči pa sem postavil težak nagrobni spomenik.

Tako sem torej mislil, da sem že ob cilju vsega svojega hrepenenja, kar mi je nenadoma izginil iz vidika. Pravzaprav sem ga sam pehnil od sebe, po-teptal in uničil — a tako je hotelo prekletstvo mojega življenja.

A drugega lepega cilja, ki bi bilo vredno hrepeneti po njem in romati k njemu, nisem mogel najti. Kamorkoli sem obrnil oko — nikjer, nikjer. Vse naokoli prazno in mračno, in prazno in mračno in žalostno je bilo tudi v moji duši — večni Veliki petek...

Ker nisem videl več nikakega cilja pred seboj, se je zavil moj pot res navzdol, tja dol v one globine,

ki se mi je v predmestni beznici odprl tako strašen razgled v nje . . .

Moje srce je oledenelo — in vdal sem se vročim strastem, da ga ogrejem. Moja duša je bila razjedena — vzljubil sem lek čudotvorne kapljice, da jo ozdravim . . .

Često in čestokrat — posebno tako ob večerih in v nočeh brez spanja — so mi vstajale pred duhom mračne sence — kakor bi se iz večnosti vračali maščevalni duhovi zavratno ubitih prijateljev. To so bili nekdanji dnevi in spomini nanje.

Pogled na te sence mi je vsakikrat pretresel vse dušne globočine; ne samo obup, ampak mrzla, bleda blaznost se mi je porajala v duši. Da . . .

Da sem se je obranil, sem se opijanjal.

Včasih pa sem se spet zazibal v življenje sanjarstva in fantazij. A to niso bile nekdanje solnčne sanje; to niso bili nekdanji izprehodi po lepih, belih potih, ki so se ob njih zibale čaše praviljčnih cvetok kakor srebrne kadilnice pred odgrnjenim Najsvetejšim, kakor zlate svetilke v mističnih kapelicaiah molčečih katedral. To so bili žalostni poti po mračnih deželah, ki plaka v njih večna žalost, ki v njih neskončnih pustinjaiah ždi pekoč kes brez upanja na odpuščenje.

Teh stez morda nisi nikdar videl, častiti oče — ker si svet mož. Če pa si jih zrl kdaj — in bodisi le od daleč — si oledenel od strahu in groze. In z obupnim krikom si zavpil v nebesa, naj ti usmiljeno prizanesejo ter te naj rajši umoré, kakor pa te preženejo v one dežele obupa in solza, na one pote brezplodne pokore.

Drugekrati so spet prišli trenutki, ko mi je v srcu vzplamtela divja jeza. Kakor hudournik se je razlila širom črez vse moje misli, da je vse druge preplavila, jih potisnila v stran ali jih potopila v sebi. Teda j sem

si zaželel gigantske moči: dvignil bi roko ter vse podrl, vse uničil z enim samim mahljajem. In čez te razvaline, čez to moje morišče bi stopal s krepko, samozavestno nogo — veruj, niti najmanj se mi ne bi tresla, ne omagovala. In sredi vsega tega razdejanja bi zapel mogočno, vzneseno himno zmagoslavja, da bi trepetala zemlja in bi se tresla nebesa . . . To bi bilo božanstveno, brate, veruj! A ti se smehlijaš, ti me pomiluješ?*

Silvester je stresel z glavo, kakor bi se hotel obraniti neprijetnih sanj, z roko pa si je potegnil čez čelo. Začutil je, da je rosno:

„Vem, to je oni prekucijski duh v meni, ki se včasih loti vsakogar — duh nadčloveka.“

„Ali veruješ v nadčloveka?“

Silvester je malo pomolčal, kakor bi ne vedel odgovora hipnemu vprašanju sopotnikovemu.

„Včasih sem si v mislih oživil njegovo sliko, njegovo suvereno moč . . .“

„Le v mislih? Zakaj to? Molčiš? — Glej, ker ga v življenju ni! — V njegovi veličini si ga slikal in v njegovi moči, ožaril si ga z gloriolo. A s kako gloriolo? Velikih strasti in brezobzirne brutalnosti. Kako gnusno in kako smešno! Človek je velik le v svojem hrepenenju po dobrem in močan le, če dobro dela in dobremu in plemenitemu živi. V vsem drugem je majhen, neznamenit, kos zemlje in blata, ki ga tako ljubi . . . Ti siromak!“

Silvester je povetil glavo.

„Isto sem mislil večkrat tudi jaz. A glej, tako težko je biti plemenit in dober in pošten in v tem velik in močan.“

„Težko za slabe ljudi, za ljudi rojene iz zemlje in ljubeče zemske nižave. A nadaljuj!“

„Mati je med tem bolehalo ter se opotekala grobu naproti. Vem, tudi moja nesreča ji je krajšala dneve njenega življenja. A bodi! Saj so potekali ti dnevi v grenkosti, kakor teče v grenkosti solza po licu trpinovem: nikdar se ne zablesti v solncu radosti, ker jo je izplakal v trpljenju in bedi.

Tako je bilo z mojo materjo. Trpljenje je bil začetek vsakega novega dne v njenem življenju, bolest in žalost konec. Isto jo je zazibavalo v sen, isto jo budilo iz njega, isto ji je govorilo težke sanje, isto jo nanagloma dramilo sredi mračnih noči: žalost...

Njeno bol in gorje je povečevalo še moje trpljenje, ker nit njenega življenja je bila tesno zapletena z nitjo mojega. In zato je vsako čuvstvo mojega srca našlo trepetajoč odmev v njenem.

Spominjam se, kako je trepetala in trpela, ko sem po več dni živel le svoji žalosti in se nisem za nič menil, ničesar izpregovoril. Ali ako sem v svojem obupu kakor besen tekal po sobi — kako se je na nizkem stolu ob oknu stisnila v dve gubi in kako preplašeno zrla v me. Videl sem, da ji je vsak nov izbruh mojega neodoljivega trpljenja stresal od boleznj izsušeno telo kakor močan udarec. Vsaka beseda, ki sem z njo preklel svoje življenje in svojo usodo, jo je morila; prebledevala je, se bolestno grabila za prsi, vzdihovala in ihtela.

Nekega dne sem ji v polblaznosti povedal brez ovinkov, da mi je življenje brez Olge butara; in zato vidim pred seboj le en pot, ki vodi k pozabnosti in miru.

Nekaj časa me je gledala plašno in zavzeto, kakor bi slišala nekaj, česar ne umeva. Hipoma pa ji

je vzdrhtelo vse telo, kakor ob smrtnem vzdihu. Padla je na tla pred mene, se mi oklenila nog, jih poljubila ter zaplakala z obupnim glasom.

Začutil sem, kako kruto sem ravnal, da sem ji zavdal tako bolesten udarec. Sklonil sem se k njej ter ji pogladil osivele lase. Polagoma je dvignila glavo ter uprla rosne oči v me. Vsa bol in ves obup njene duše sta sevala iz njih, in vsa ljubezen njenega materinega srca mi je govorila s pretresujočim molkom. In spet sem se zavedel, da je to moja mati, da je njeno življenje tesno navezano na moje in da moje ne sme ugasniti pred njenim...

Prišli so trenutki, ko je po noči vstala, ker je slišala moje ječanje. Tiho je prišla k moji postelji. Kakor bolnemu detetu mi je gladila vroča lica in lase ter me tolažila z besedami, kakršne more govoriti le od ljubezni plamteče in smrtno ranjeno srce materino. Tedaj mi je v duši postalo mehko: prijel sem njeno velo roko ter jo pritisnil k ustom, in žgoče moje solze so padale na to roko...

Z gospo Strmškovo in z Olgo nisva več občevala. Od neke ženice v sosesčini sem izvedel, da je mati pač še hodila tja, ko že jaz nisem več zahajal k njima. Najbrž je hotela spor poravnati ter nas zbližati. A ker z menoj nikdar ni govorila o teh obiskih, sem vedel, da so bili brezuspešni.

Olgo sem videl le malokdaj in navadno ne iz bližine. A večkrat sem slišal sosede govoriti o njej, da je podedovala bolezen od matere, ki je umrla za jetiko. In kakor sem videl, je njeno telo postajalo res še nežnejše, njena lica še bledejša in oblike obraza ostrejša.

Z materjo sva o Olgi govorila malokdaj. Videla je pač da me njene besede ne potolažijo, ampak mi

rano le obnavljajo in večajo. Zato je molčala in trpela z menoj ter v vdanem molku pričakovala konca svojega trpljenja.

ln res je prišel: tri mesece po moji nesreči je umrla . . .

ln bilo je dobro za njo, da je umrla, ker njeno trpljenje je bilo neizmerno, kakor je neizmerna ljubezen materinega srca; pomnoženo pa je bilo še s trpljenjem bede in pomanjkanja.

Še poslednji trenutek, ko ji je že smrti pot rosil čelo, se je njeno oko upiralo v me — polno ljubezni, obenem pa polno bolesti in strahu zavoljo moje nadaljnje usode. Ko je njen pogled ugasnil, sem se oddehnil, ker sem vedel, da več ne trpi — zavoljo mene.

Ko je ležala tiha in mirna pred menoj, sem sedel ob njej ter zahrepenel, da bi istotako kakor ona ničesar več ne mislil. Zapreti oči, zasnuti, vse pozabiti, nikdar več se ničesar domisliti Da bi se vse pogreznilo v brezдно večnost, v temo pozabnosti, v neizmernost nirvane . . . To je bilo hrepenenje obupane duše . . .

Lepe želje, a nemogoče, neizvedljive. Ne samo, da nisem pozabil starih misli in želja, da jih nisem mogel potopiti v oceanu minljivosti in pozabnosti, še nove so se mi rodile, mi vznemirjale dušo, mi pretresale srce . . . Da, brate, nemirno, v veke nemirno je naše srce . . .

Mater sem pokopal — in bil sem sam na svetu. A ne samo sam, ampak tudi osamel in zapuščen. Ničesar nisem imel, ob kar bi se oprl, nikjer ni bilo srca, ki bi izplakal ob njem svojo bol.

Za trenutke se mi je zazdelo, da je še nekje pač nekaj, kar bi mi dalo oporo in moč; vera in molitev. A te sta tedaj bili moji duši že tuji. V onih težkih trenutkih sem pač zahrepenel po njej, a nisem imel

dovolj moči, da bi jima širom odprl srce, jima pripravi v njem prijazen dom, ju poklical nazaj ter se jima ves vdal. Bog me je moral še bolj ponižati in udariti, da sem svoje korake obrnil nazaj k njemu ter ga iskal. Sedaj le po bučnem življenju, po glasnih družbah . . . „V njih udušim vso bol in pozabim vso nesrečo . . .“ In pobratil sem se z izgubljenimi dušami, z ljudmi brez eksistence, brez domov, brez src in brez časti, z ljudmi tam globoko od spodaj. Dolge večere in brezkončne noči sem z njimi ubijal po gostilnicah. Pil sem, da pozabljam. In za ure sem res udušil spomin in hrepenenje in vest. V bučni družbi sem prevpil glas srca in moril dušo, da me več ne vznemirja.

A vsega življenja nisem mogel preživeti v krčmah, vseh ur ne v pijanosti. Včasih je bilo treba iti domov . . . Prejšnjemu domu ravno v nasprotnem predmestju sem si najel malo sobico, pri vdovi Železnikarjevi. Upal sem, da tako ubežim spominom, da jih pustim v nekdanjem bivališču. A v tem sem se motil: bivališče spominov je bilo moje srce in to sem nesel s seboj.

Pozno sem prihajal domov. In že pri vstopu v sobico se mi je njena osamelost in otožnost kakor mračna senca zgrnila nad dušo. Oblečen sem legal, da tem prej zaspim ter vsaj v spanju vsega pozabim.

A glej, kar na tihem in na naglem so stali ob meni nekdanji dnevi, spomini so mi pošepetavali svojo vabečo povest o sreči, hrepenenje se je budilo ter mi zablodilo na nekdanje lepe steze. A sredi teh sanj sem se domislil: „Na prepovedanih potih si, kakor tut se plaziš tod. Ali ne veš, da si izgnan in preklet?“

Zajecal sem v neznosni boli. Premetaval sem se na postelji kakor bolnik ter glasno vzdihoval. Ob postelji pa je stal obup ter se mi škodoželjno režal

naproti. Šele solnce, ki je prisijalo v sobo, je temne prikazni zapodilo v beg . . .

O Olgi sem slišal večkrat: vedno bolj je slabela. Jaz pa sem še vedno hrepenel po njej. Da bi mogel iztegniti roko ter jo odtegniti od groba, da bi bila kje na svetu kupna cena za njeno življenje!

Čestokrat sem pozno v noči zablodil v znano ulico. Po cele ure sem stopal gor in dol po njej, ali pa stal pod oknom Olginega stanovanja. Često sem se prav lepo varal ter si domišljeval, da jo pričakujem... „Zdajzdaj pride tam izza ogla. Zagleda te in zamišljeni obraz se ji za hip razjasni — prav vesel itak nikdar ni . . . Olga pridi . . . pridi, ljuba . . . pridi . . .“

Pogledal sem na njeno okno — zaprto: vrata — zaprta, zaprt pot k njej; jaz pa sem za vedno pregнан iz njene bližine . . . Kakor tat, ki se je nameraval vtihotapiti v tuj dom, v svetišče, ki je zavoljo svojih grehov izobčen iz njega, sem bežal iz njene bližine . . . „Moja pregrešna navzočnost omažejuje njeno čistost . . .“

Po takih nočeh sem se zastudil sam sebi. Spominjal sem se spet živeje njene lepote, čistosti in svetosti. V srcu se mi je spet vzbujalo hrepenenje: „Da bi bil kakor ona!“ — Stala je pred menoj, vsa krasna in brez madeža — in njena podoba me je zadrževala, da nisem storil zadnjih korakov tja dol v brezдно, ki je zijalo pred menoj, vse črno in umazano in gnusno, polno hudobije in greha . . .

O Veliki noči pa je umrla . . . Ob tej vesti sem v prvem trenutku začutil nekako olajšavo, malone veselje . . . „Sedaj je vsaj vse končano. Vse vezi so pretrgane, pot mojega življenja je prosta pred menoj — njena podoba ne bo več stala na njej ter me mučila . . .“

Prevara! Že v prihodnjem hipu mi je postalo tesno in grozno. Pred očmi se mi je stemnilo; in ko sem si obrisal potno čelo, se mi je zazdelo, da je roka okrvavljena . . . „Pečat Kajnov . . .“

Ona mrtva! Ali nisem njene smrti sokriv i jaz? . . . In ali ni z njo umrlo tudi moje življenje? Saj je živelo le v njej . . . Loteval se me je obup, groza pred samim seboj; temna blaznost je iztegala svoje suhe, mrzle roke po mojih mislih; počasi se mi je približevala ter mi lezla v srce in v dušo.

Zahotelo se mi je, da nekam bežim, da se skrijem pred vsem svetom. Ah ne, to ne bi pomagalo: moja bol in moj obup pojmeta z menoj. — Na ulice pojdem, v one, ki pólje v njih največ življenja. In priklonim se vsem mimogredočim ter jim poljubim noge: „Moli za mene, brati!“ — Začudeno me pogledujejo. A jaz se ne prestrašim njihovih pogledov, ne, morečo skrivnost svojega srca jim povem na glas in odkritosrčno. Teme si potrosim s prahom, s čelom se dotaknem naše matere in našega grobišča, neme zemlje, poljubim jo s pobožnostjo; posvečena je, ker vzprejme v svoje naročje njeno deviško telo; in vsem oznanim z velikim glasom: „Glejte me, morivca, Kajna . . .“

A glej, ali se smejejo? Ne verujejo? Čudno . . . Vidim, prijatelj, tako ne pojde: ne olajšam si vesti . . . Pa pojdem lepo mirno na ulico. Lepo mirno pojdem kakor povsem vsakdanji človek, kakor pošten in dober človek . . . Grem in glej, za menoj se vijejo krvavi sledovi — kakor rdeče rože. Grem — in zdajinzdaj se ozrem: vse krvavo. Grem svoj pot — in čudim se, da drugi ne vidijo krvavih sledov za menoj, ne madežev na mojih rokah in znamenja prekletstva na čelu. Nihče me ne prime? „Prijatelj, kako pa to? Dozdeva se, da imaš krvave roke in Kajnov

pečat na čelu in v očeh ogenj ubijavca . . . Nemara si moril . . . ?"

„Moril, prijatelj, moril! Ali nisi videl, ali ne veš?“ — In potegnil bi ga tesno k sebi, položil svojo roko v njegovo, da mi ne uide, od groze in strahu, ko mu s svojo izpovedjo otežim dušo . . . „Ali nisi še slišal? Tam v Ozki ulici leži — mrtva . . . Ali nisi nič opazil, kako lepo in premeteno sem se pripravljaj na ta veliki čin? Kako umetno sem ji hlinil ljubezen, da uspavam v njeni duši vsak sum, da ubijem v njej vsak strah pred menoj — tega nisi videl, kaj? Torej sem tudi tebe varal?! Hehe . . . tudi ti nisi videl, kako sem polagoma predel svoje mreže ob njej, da jo zapredem v nje ter jo omamim; kako sem oprezno iztegal roko, nisi videl? Dozdevalo se je pač, da hočem nedolžno bitje priviti na srce, jo poljubiti s poljubom velike in vroče ljubezni. A glej, roko sem dvigal le k morilnemu udarcu, in moj poljub je bil poljub Jude Iskariota . . . A vsega tega nisi opazil, kaj? Ej, kak človek si ti, kak kratkovidnež! A vsi ste taki, zato sem vas vse varal . . . A sedaj je dobro zadeta. Na rani, vsekani od moje roke, je izkravavela . . . A vi še ne opazite mojega zločina niti sedaj, ko me vidite bežati pred mukami vesti, s Kajnovim znamenjem na čelu, s prekletstvom v očeh, z obupom v srcu, s krvavimi rokami. Še sedaj dvomite, ko vidite za menoj vseposvodi krvavi sled! Še sedaj ne verujete — ej, vi bebci . . .“

In zarežal bi se mu naravnost v lice, vse prebledelo od strahu. In tako lepo zadovoljno bi mu pogledal v oči, osteklenele od groze in začudenja; tako ves zadovoljen bi mu pogledal v nje, saj sem se mu lepo izpovedal ter s svojim zločinom obremenil njegovo dušo . . .

Taki trenutki so prihajali nad me čestokrat. Njena duša me je zasledovala z vednim očitanjem; in mračne sence mojega očeta so se navešale na moje korake ter silile moje misli — očetova blaznost je v največji moji osamelosti prihajala k meni: druge dediščine mi itak ni zapustil.

11.

Službo v pisarni sem še opravljal, a čutil sem, da me šef trpi le še iz usmiljenja, ker moje delo je bilo je nepopolno in slabo: vsak dan sem bil bolj uničen na duši in na telesu. In drugače tudi ni moglo biti . . .

Silvester je umolknil. Plašno je zrl v noč, kakor bi videl pred seboj grozne prikazni in mračne nočne duhove. Ko je nadaljeval svojo povest in izpoved, je govoril potihoma, kakor bi ga bilo sram, in naglo, kakor bi si hotel čimprej razbremeniti dušo.

„Res, drugače ni bilo mogoče. Ko sem se vdal pitju, sem nastopil pot tja dol v močvirje — in kmalu sem stal sredi blata: kamor sem obrnil oko in motni pogled, povsod nesnaga in umazanost.

In vsi, ki sem jih srečaval tam doli, so bili oškropljeni z blatom gor do temena. Umazanost sem videl prežati v njih pogledih, nesnaga je govorila iz njih besed. Včasih sem pogledal v njihove skrivnostne globočine, in glej, njih misli so bile gnile, in njih duše vse zastrupljene in propale. To so ljudje, ki vse oblatijo s samim pogledom; že njihova daljna misel omažežuje.

Tem sem se pridružil ter stopal z njimi po njih umazanih potih — v blatu do kolen, do pasu, ne, gor do glave. Blato, kamor sem stopil — vsega me je oškropilo in umazalo. In postal sem njim enak: blato

se mi je nakopičilo v srcu, umazanost v mislih, v željah, v pogledih, v besedah, v vsaki kretnji — vsa moja duša je bila blatna, gnila, ostudna. Ni čuda: vrzi najčistejši biser v to močvirje in kmalu se izpremeni v blato!

Včasih sem brezmiselno in z zaprtimi očmi blodil in divjal po tem blatu. A včasih sem odprl oči in od groze in gnusa pobledel. Kako življenje! Prekletstvo nosiš v duši, prekletstvo sledi tvojim korakom; vsepovsodi ga trošiš okoli sebe, seješ ga v čudoviti obilici — obilnejše kakor svetnik blagoslov. In iz prekletstva se ti rodi spet stotero in tisočero prekletstvo.

Kar pogledaš, omadežuješ in storiš deležno tvojega prekletstva. Česar se dotakneš, onečastiš in oblatiš, najčistejše srce in najnedolžnejšo dušo zastrupiš s prekletstvom in obupom. Dotekni se snežne lilije, oblatiš jo, in v togi in bridkosti nad tvojo hudobijo in v obupu nad oskrumbo zveni in umre. Dotekni se solčnega žarka — glej, njegova krasota obledi pod tvojimi prsti. Dotekni se svetniške čistosti nebeške — omadežuješ jo, da je ni moči nikdar več oprati.

Glej, tak je bil pot, ki sem zašel nanj, taka družina, ki sem hodil z njo, in tako prekletstvo, ki je sledilo mojim korakom na onem potu . . . Blagor moji materi, da je umrla ter me ni videla v teh brezdnihi."

Silvester je povetil glavo ter umolknil kakor prestrašen od gnusobe, ki jo je zrl pred sabo, jo čutil v svojih mislih, v duši, na vesti. Boletno in gorko je zaplakal. Tujec ga je pogledal sočutno.

„Čemu plakaš?"

„Za svojim izgubljenim življenjem in nad svojimi grehi . . ."

V očeh tujčevih je zatrepetalo nekaj mehkega in usmiljenega. Umolknil je ter čakal, da Silvester izplaka

svojo bol in svoj kes. Šele čez dalje časa se je obrnil k njemu ter ga tiho vprašal:

„In tam spodaj na onih potih — ali nisi hrepenel z njih nazaj na lepše in svetlejše?“

„Ali sem hrepenel!“ — Glas Silvestrov se je glasil kakor obupen vzklík umirajočega . . . „Hrepenel z vsemi mislimi in z vso dušo. A kaj hočeš, ko si že ves v blatu! To je ravno prekletstvo, ki preži nate ob teh potih, da ne moreš nazaj. Odbežal bi iz teh okuženih in zastrupljenih nižin, z vsem hrepenenjem in življenjem bi se dvignil visoko nad nje, kakor se misel in hrepenenje svetih duš dviga v nedogledne višave . . . A neizvedljivo hrepenenje! Krasno, a neizpolnivo hrepenenje! Glej, hlato se te je oprijelo kakor klôp, navesilo se ti ni samo na noge, ampak na vse misli in želje — ne otreseš se ga več. V grešnih trenutkih in mračnih urah si vzljubil zemljo in njeno nizkost in podlost, zaročil si se z njo, navezal se nanjo, in ko se hočeš odtrgati od nje, stopiti nanjo z zaničevanjem in studom, uvidiš z boljo, da si ves njen, da si navezan na njo s stoterimi vezmi, prikovan na njo s tisočeriimi verigami, prikovan prav močno in tesno. Tresi vezi kakor Prometej, ne otreseš se jih izlahka.“

„A vsaj poskusil si?“

„Gotovo, neštetokrat. Iz onih prepadov sem čestokrat povzdignil oči k nebu, in duša mi je iskala mišičnega solnca ter mi hrepenela po njegovi ogrevajoči in očiščujoči svetlobi in lepoti . . . Da bi mi sijalo vsaj z onim jesenskim sojem, ki mi je sijalo z njim nekda — v vročem ognju itak nikoli ni gorelo nad potí mojega življenja. A glej, nikjer ga ni bilo. Zaman je iskalo oko vsaj enega žarka, ki bi mi pokazal pot k svojemu vsevečnemu izviru: nikjer! —

Ob tihih večerih in v sanjavih nočeh sem zahajal na grob Olgin . . . Morda mi iz njega zasije nova luč, vzide nov dan, vznikne novo življenje . . . Dolgo sem ostajal ob njem, čakal in poslušal. Čakal sem njene duše in poslušal tajni govor lastne . . . „Ko bi bil, kakor je bila ona . . .“ V veke isto — a to je za vse veke nemogoče, za vse veke zapravljeno, zaigrano . . . Stal sem ob grobu, in glej, res je vstala iz groba. Zrl sem jo pred seboj vso ožarjeno s krasoto čistosti in devištva, ovenčano z gloriolo svetosti. Ob njej sem še jasneje videl v svojo dušo — vso blatno, propalo, ostudno . . . „Stotisoč let pokore in še ne dosežeš njene čistosti . . .“ Zakril sem si obraz, zaplakal ter bežal z groba svetnice, da s svojimi grehi ne motim njenega miru . . .

A drugokrat mi je iz njenega groba prihajala hladilna tolažba in čudežna moč . . . „Poskusi — morebiti pa še očistiš dušo, morda jo prerodiš in prenoviš . . .“

In z groba sem odhajal s trdnim sklepom, da pričnem novo življenje . . .

Silvester je umolknil, kakor bi se bal nadaljevati. „In si ga pričel?“

„Pričel pač. S svojo boljo in s svojim kesom sem se zatekal v tihe hiše božje, v molitvi sem iskal tolažbe in miru. In hrepenenju svoje zablodle, z grehi obtežene duše sem pokazal nov cilj — ki je bil nekdanj edini cilj hrepenenju lepe duše Olgine: Boga . . . Slutil sem: hrepenenje po njenem cilju me privede na njena pota, me zbliža in končno morda združi z njeno dušo . . .“

„In si šel za tem ciljem?“

„Ah, saj sem ti povedal: moja dediščina je prekletstvo. In navrh sem dete zemlje, iz njenih nižav . . . Mogočno kakor orel sem se hotel dvigniti v višine,

k solncu, k nebesom — a sramotno sem padel nazaj v globočine . . .“

Menih ga je pogledal: na obrazu Silvestrovem je trepetala žalost in bol.

„In potem?“

„Spet sem se vdal obupu in se opajal z vinom, da bi pozabljal. Tako je prišlo, kakor je moralo priti: šefu je navsezadnje pošlo potrpljenje in usmiljenje — odslovil me je. In ker me v mestu poznajo, ne dobim nikjer dela. In ker sem brez dela in gospodinji že mesece nisem plačal stanarine, me je vrgla na cesto . . .“

„In sedaj?“

Silvester ga je pogledal ves začuden.

„Sedaj? — Ne vem!“

„Ali ne poznaš več nobenega cilja?“

Silvester je kratko razmišljal.

„Pač! — Da bi bil kakor ona!“

Menih se je zamislil . . . „V tem hrepenenju je vse!“

Pogledal je Potočniku globoko v oči. A ta pogled Silvestra ni več pekel, ne vznemirjal . . . „Saj vse ve, vsega sem se izpovedal . . .“ Ob tej misli mu je bilo v srcu prijetno in veselo.

„Da postaneš njej enak, moraš biti čist!“

„Očisti me, sveti oče! Izpovedal sem se ti vseh zmot. Očisti me — vem, ti me lahko!“

Sklenil je roke ter jih proseče dvignil k menihu, ki se mu je hipoma zazdel dosti večji in veličastnejši.

„Da postaneš njej enak, moraš zamoriti v srcu vse strasti!“

„Vzemi moje srce in umori jih — tebi je vse mogoče.“

„Da postaneš njej enak, mora biti cilj vsega tvojega hrepenenja cilj njenega hrepenenja!“

„Usmili se, sveti mož, ter mi ga pokaži — vem, ti ga poznaš.“

„Da postaneš popolnoma njej enak moraš — umreti.“

Silvester je kakor v ekstazi dvigal pogled v oči meniha, ki je rasel pred njim v neizmernost. Ob njem pa se je širila mehka mistična svetloba — kakor veličastna zarja velikonočnega jutra. Čudeč se njegovemu veličastvu, ga je prosil z radostnim vzklikom:

„Vzemi to življenje! — Čemu mi je?“

Menih se je nasmehljal z nasmehom, polnim usmiljenja. Segel je po školjko ob pasu ter jo odpel. Počasi se je vzklonil ter raz travo ob potu nabral v njo biserne rose. Ko se je vzravnal, je bila školjka vrhoma polna. Rosa se je lesketala v mistični svetlobi, ki se je razlivala od meniha ter preplavljala že na daleč in na široko ravan, lesketala kakor demanti ob solničnem vzhodu.

„Pij! — Prvi požirek ti očisti dušo vseh grehov, ki si se jih izpovedal; drugi ti umori v srcu vse strasti; tretji ti jasno pokaže cilj Olginega hrepenenja . . . v četrtem je smrt. Lehko ga piješ ali ne. Voli!“

Silvester je z drhtečo roko segel po školjki. Pri tem pa se mu je pogled nehoté upiral v obraz tujca, ki je blestel v istem svitu kakor biseri v školjki . . .

Vzel je čudotvorni lek, zaklopil oči ter pil kakor od žeje umirajoč popotnik v puščavi. Po tretjem požirku niti najkrajši hip ni pomišljal, ali naj četrtega pije ali ne . . . „Usnivati za veke!“ — to se mu je glasilo tako prijetno.

Izpil je do dna, odprl oči, dvignil školjko visoko proti nebu ter od radosti zaplakal:

„Kakor ona — kakor Olga sem!“

Čutil se je popolnoma prerojenega in prenovljenega: njegova vest je bila čista kakor vest deve, ki se ji še nikoli ni porodila v duši niti najmanjša misel na greh; v srcu pa mu je hipoma postalo mirno in tiho kakor v srcu novorojenega otroka...

„Kakor ona — kakor Olga sem!“

Z zanosom in zmagoslavno kakor olimpski zmagovalavec je dvigal školjko visoko proti nebu, kakor bi jo daroval nebesom in jih zahvaljeval za njihovo milost in usmiljenje. Duša mu je od vznesene radosti drhtela...

„Kakor ona — kakor Olga sem!“

Počasi je povetil roke ter se ogledal okoli sebe. Tudi vse ob njem je bilo prerojeno in prenovljeno. A temu se niti posebno začudil ni... „Saj sem nad zemljo — nisem več priklenjen na njene nižave...“

Vso ravan je videl oblito s srebrno svetlobo, kakršne še nikoli ni videl. A na nebu ni bilo ne solнца ne lune — vsa ta mistična svetloba je lila z obraza meniha, ki je stal nekoliko oddaljen od Potočnika.

Silvester je zrl v njega ter se čudil s silnim začudenjem: tujec se mu je zdel mogočen in veličasten kakor Izraelcem Mojzes, ko je prišel s svete gore... Obraz mu je gorel, plamtel mu je tudi križ na prsih: bilo je, kakor bi se mogočni ognjeni valovi, lijoči iz štirih koncev križevih, razlivali po vsem neskončnem vsemiru ter preplavljali vse neizmerno vesoljstvo. Obraz tujčev je bil navzlic nadzemski svetlobi mil in blag in Silvestru se je dozdeval znan.

Ko je pomišljal, kje da ga je že videl, je hipoma zaslišal iz daljave skrivnosten spev. Poslušnil je: v začetku so se prizibavali sem do njega le posamezni zvoki, mehki in nežni kakor misel device in skrivnostno-lepi kakor tajnosti svete noči... „Čuj, saj je to daljni

spev svetonočnih zvonov ... Poslušni — ali ni? ... Ah, ne, še skrivnostnejši so."

Glasovi so naraščali in spet zamirali; zlivali so se v določnejše, glasnejše harmonije in se spet izgubljali v nerazumljivem trepetu in šepetu ...

Silvester je odprl srce in dušo ter žejno in željno dihal v se te speve iz drugega sveta. Čimdalje jih je poslušal, tem čudovitejši so se mu dozdevali in tem globlje se je pogrezal v njih nerazumljive skrivnosti. Zazdelo se mu je, da so vse sfere ob njem in nad njim in bogve kako daleč tja po vsemiru preprežene s srebrnimi strunami. In v njih se polgrava jutranja zarja, strmeče in od strmenja trepetajoče prirode tihi dih se jih dotika nalehko in oprezno, kakor plava naflhoma in oprezno mimo duše štirinajstletne deve prvi sen o ljubezni — nežno, skoro nečutno jo po-boža ...

Nevidne strune podrhtavajo polagoma — malo da ne zastanejo. Mehak in tihi spev se glasi od vzhoda do zahoda, od zemlje do nebes: kakor božajoča ljubezen božja ...

A čuj, strune drhte hitreje, močnejše — zvoki naraščajo, spev se krepi — vsa neizmernost poje serafiški spev ljubezni in ob njem trepeta zemlja od začudenja in nebesa drhte od radosti.

Čudil se je tudi Silvester ... „Kaj je to? Ali je to v veke neumljivi spev egiptске sfinge? Ali je skrivnostna pesem čistih devic v polmračnih logih ob svetem Gangu? — Ali je pozdrav, ki ga pošilja zemlja nebu visoko nad seboj? Ali pa je vzdih neba, ki hrepeni v večnem hrepenenju po zemlji ter svojo bol oznanja v vsepretresujoči pesmi? — Ali je spev angelov — krasen kakor njihove duše in nežen kakor njihove

čiste misli? . . . Ah, ne, ne — ali ne umevaš? Pozdrav duše Olgine je tvoji duši, ki ji je postala enaka."

Srce je široma odprl angelskemu pozdravu. In čutil je, kako mu po tišini, ki je zavladala v njem ob drugem požirku, spet nekaj kipi v duši in v srcu in sili na dan.

"Ah, glej, spet prihaja hrepenenje! Ali je to njeno hrepenenje, sveti mož?"

Ozrl se je v meniha ter se mu bližal za nekaj korakov. Gledal je naravnost v obraz tujcev, ne da bi ga svetloba, lijoča z njega, slepila. Nenadoma pa je ostrmel in vztrepetal — spoznal je sopotnika. "Kolikokrat sem ga že videl — ob potih, v sobah, v kapelah, v cerkvah — razpetega na križu. Vse življenje me je spremljal — in danes ga tako dolgo nisem spoznal . . ."

Kakor v molitvi je dvignil roke proti njemu: v očeh so se mu napolnile solze sreče. V srcu je začutil neizmerno radost in nadzemsko moč. V duši pa mu je vstajal mogočen glas, da zapoje z njim ono pesem, ki mu je že od mladosti neizpeta trepetala v njej, da zapoje vzneseno himno zmagoslavja in veličasten pozdrav Njemu, ki stoji pred njim, Njemu, ki je bil cilj Olginega hrepenenja in ki je sedaj tudi edini cilj njegovega . . . da zapoje in — umre . . .

12.

Ko se je Silvester Potočnik vrnil h gospe Železnikarjevi ter legel v posteljo, ni zaspal mirno in trdno kakor sicer. Premetaval se je po postelji ter govoril zmedeno čudne reči, o katerih pa gospodinja ni mogla skoro nič razumeti.

Spoznala je, da je gospod Potočnik resno bolan; zato je bdela pri njem pozno v noč. Ko je legla, je

pustila vrata v svojo sobo odprta . . . „Za slučaj, da mu po noči postane slabejše . . .“ je mislila.

In res. Silvester se ni umiril. Venomer je govoril, zdajzadaj se je nasmejal — včasih malone veselo, a še večkrat rezko, včasih bolešno in napol plakaajoče.

Gospa je enkrat vstala, da ga vzbudi. Ko ga je stresla, je sicer odprl oči ter jo začudeno pogledal, a takoj jih je spet zaprl. Videla je, da se ne zaveda in je ne pozna.

Proti jutru je hotel večkrat iz postelje. A komaj se je dvignil, se je zgrudil nazaj na blazine. Kakor bi ga žalostilo, da ne more vstati, je njegov obraz bil ves vznemirjen, ustnice so mu podrhtavale in iz napol zaprtih oči so mu vrele solze ter polzele po suhem licu na posteljo — tiho je plakal . . .

Gospa Železnikarjeva je bila vsa vznemirjena in prestrašena. Na vse zgodaj je poklicala sosedo, gospo Veselovo, in posvetovali sta se, kaj da bi storili.

„Kaj bi — po zdravnika bo treba poslati.“

„Najboljše bo, Ali bi bil tvoj mož tako prijazen in bi stopil k doktorju Sadniku?“

„Dobro, povem mu . . .“ Gospa Veselova je odšla; kmalu se je vrnila s poročilom, da mož takoj vstane ter pojde iskat zdravnika, če je že pokoncu.

Na horizontu je medtem veličastno vzhajalo solnce ter zlatilo in rdečilo mestne strehe. Zvonik predmestne cerkve, ki še ga je videlo iz Silvestrove sobe, je ves gorel v solčnih žarkih. Bolnik je okrenil glavo proti oknu, odprl oči ter ves zavzet strmel v pozlačeno jabolko in v križ na zvoniku, ki se je odbijala od njega svetloba v debelih pramenih ter lila na vse strani v mirni in jasni jutranji vzduh.

Gospe sta ga pozorno in napeto opazovali. Videli sta, kako mu iz oči seva nekako veliko začudenje in otroško veselje. In čudili sta se temu.

Tedaj pa so se pri cerkvi oglasili zvonovi — bila je nedelja. Svečano se je njihov ubrani spev zibal nad mestom . . . Gospe sta opazili, kako bolnik napeto in ves zavzet posluša in kako se mu lice jasni, ublažuje, smehlja . . .

Hipoma pa se je dvignil, vstal iz postelje, stopil nekaj korakov proti oknu, razprostrl roke proti solncu tam zunaj na sinjem obzoru in veličastnim zvokom zvonov naproti, se blaženo nasmehnil ter vzkliknil z jakim glasom:

„O Bog — ti zadnji cilj mojega hrepenenja . . .“
A bil je preslab: prebledel je in se opotekel. Gospe sta ga komaj prestregli, da ni podolgem padel na tla . . .

Položili sta ga na posteljo, prižgali svečo, ga drgnili z vodo in s kisom ter vmes molili. A nista ga več priklicali v življenje. Še predno je prišel zdravnik, je izdihnil — njegova duša je pohitela k zadnjemu cilju njegovega hrepenenja . . .

KAZALO.

- F. J. Doljan. **Pogreb**
Pa'kracij Gregorc. **Brez volje**
Fr. Ks. Meško. **Črtice**:
 I. Ko so zvonovi plakali
 II. Za deveto goro
 III. Cilji našega hrepenenja

NON DONAZZE
TAVOLA DI

1600/00

Donžale
trezor 82-3 slv
DETELA F.
Učenjak

886 3-2

0080000071

COBISS #

KNJARNICA DOMJALE